henri troyat

gorki

ÇEVİREN: ÖZDEN ARIKAN

telos

gorki • henri troyat

TELOS: 2
BİYOGRAFİ: 1

Henri Troyat

●

Gorki

Kitabın Özgün Adı
Gorki

İngilizceden Çeviren
Özden Arıkan

Lowell Bair'in *Gorky* adıyla İngilizceye çevirdiği kitabın 1989'da Crown Publishers tarafından yapılan baskısından dilimize aktarılmıştır.

© ONK AJANS / TELOS YAYINCILIK 1991

Kapak Fotoğrafı
Harlingue-Viollet

Kapak ve İç Sayfa Tasarımı
Telos Yayıncılık
Dizgi
Huriye Zengin (Palatino 9.75)
Düzelti
Hakan Kete
Ofset Baskıya Hazırlık
İdil Grafik
Kapak ve İç Baskı
Yön Matbaacılık
Cilt
Demirbilek Kardeşler

Birinci Basım
Mayıs 1991

TELOS YAYINCILIK
Mühürdarbağı Çıkmazı 3/2 Kadıköy / İstanbul
Telefon: 361 71 63 - 349 35 72

henri troyat

gorki

Çeviren: Özden Arıkan

telos

İçindekiler

I. Yoksul Bir Çocukluk 11
II. Volga 21
III. Çıraklık Yılları 29
IV. Öğrenciler 47
V. Köylüler 59
VI. İlk Aşk 69
VII. Maksim Gorki 75
VIII. Gazeteciliği 83
IX. Fırtına Kuşu 93
X. Sahne 111
XI. Kanlı Pazar 127
XII. Sürgünün Öfkesi 137
XIII. Capri 149
XIV. Vatana Dönüş 163
XV. Devrim 177
XVI. İkinci Sürgün 203
XVII. Resmi Sözcülüğü 223
XVIII. Son Söz 251

Notlar 265

Yayıncının Notu

Henri Troyat'nın Dostoyevski ve Çehov biyografileri yayınlanmıştı daha önce (Dostoyevski, Cem; daha sonra İletişim; Çehov Ada Yayınları'ndan). Bu yapıtlar, türünün başarılı örnekleriydi ve Rus asıllı bu Fransız'ın diğer incelemelerine karşı ilgi uyandıracak nitelikteydi: Gorki, Tolstoy, Turgenyev...

Özellikle Gorki, ülkemizdeki yaygın tanınırlığına karşın, yazdıklarını çözümlemede ipucu verebilecek yaşamının bütünlüklü bir bilgilendirme materyali yoktu. Böyle bir ortamda, Telos, Troyat'nın yapıtını yayınlamayı tasarladığında bir soru gündeme geldi: Neden başka bir yayınevinin programına girmemişti Gorki ? Dostoyevski ya da Çehov kadar başarılı olup olmadığı sorusu, kitabı okuduğumuzda ortadan kalkmıştı. Gorki'nin önem sıralamasında geri itilmesi de söz konusu değildi. Çekince -kimi çevirmenlere kitabı reddettiren çekince- "Gorki'nin harcandığı" düşüncesinden kaynaklanıyordu. Troyat, Ekim Devrimi, Lenin, Bolşevikler konusunda oldukça karşıt ileri görüşler sürerken yaşamının belli bir döneminde Sovyet iktidarına eklemlenen Gorki de bu eleştirilerden payını alıyordu.

Kuşkusuz, Telos'un, yeryüzünün çehresini değiştiren Ekim Devrimi olgusuna ve bu devrimin önderliğine ilişkin Troyat'nın yargılarına katılması söz konusu değildir. Buna karşın, Gorki için ileri sürülen çekinceleri de doğru bulmuyoruz. Çünkü, işini hakkıyla yapan araştırmacılar, kendi ideolojik perspektifleri ne olursa olsun, üzerinde çalıştıkları alan gereği, olguları olduğu gibi sunmak durumundadırlar. Bu sunuştaki üslup ve yorumlar, bir incelemede ikinci plandadır. Ve Troyat bu objektif kıstasa olabildiğince uygun bir tutum sergilemektedir. Bu nedenle, okuyacağınız kitabın başarılı bir biyografi olduğunu düşünüyoruz. Karar, okuyucunun.

I

YOKSUL BİR ÇOCUKLUK

İnatçı ve kibirli biri olan Vasili Kaşirin, kararını vermişti bir kere; kızı Varvara, yüksek tabakadan bir adamla, "doğuştan beyefendi" biriyle evlenecekti. Gençliğinde Volga'da mavnalarda çalışmış, sonraları çok çalışması ve tutumluluğu sayesinde Nijni Novgorod'da iyi kazanç getiren bir boya atölyesi açmayı başarmıştı. Volga ile Oka'nın birleştiği yerde kurulu bu eski kentteki boyacılar loncasının başı olmak gibi şerefli bir mevkide bulunuyordu artık.

Kızı güzeldi ve iyi eğitim almıştı, ama kabına sığmaz yaradılıştaydı. Tersanede görevli sıradan bir marangoz olan Maksim Savatiyeviç Peşkov'a tutulunca, babasının böyle uygunsuz bir birleşme düşüncesi karşısında kapılacağı gazabı göze alıp, yoksul talibiyle evlendi. Bu itaatsizlik karşısında öfkeye kapılan Vasili Kaşirin, kızın evine ayak basmasını yasakladı. Aklı başında, çalışkan, sevgi ve neşe dolu bir kocaya vardığı için mutlu, ailesi tarafından reddedildiği için mutsuz, birkaç yıl daha Nijni Novgorod'da yaşadı Varvara.

Doğurduğu üç çocuk bebek yaşta öldükten sonra, 16 Mart 1868'de[1] gürbüz bir oğlan çocuk dünyaya getirdi. Geleceğin Maksim Gorki'si, Aleksey ilk adını alarak 22 Mart'ta vaftiz edildi. Üç yıl sonra

Maksim Savatiyeviç Peşkov, rıhtım sorumlusu olarak Astrahan'a atandı ve küçük ailesini de alarak oraya taşındı. Yeni evlerine yerleşmelerinden kısa bir süre sonra baş gösteren kolera salgını, dört yaşındaki küçük Aleksey'i yakaladı. Şansı yaver giden Aleksey, özenli bir bakımın da yardımıyla kurtuldu ama, hastalığı ondan kapan babası, otuz bir yaşındayken neredeyse anında öldü. Bu arada Varvara, Maksim adında bir başka oğlan doğurdu.

Dul ve yoksul haliyle, Nijni Novgorod'a ailesinin yanına dönmekten başka seçenek yoktu önünde. Aleksey ve Maksim'le birlikte bindiği bir buharlı gemiyle Volga'nın yukarısına doğru hareket etti. Yolda ölen küçük Maksim, Saratov'da toprağa gömüldü. Bu arada, Vasili Kaşirin de kızını affetmişti. Kaba saba ve cimri karakterine rağmen, kızı ile onun hayatta kalan tek çocuğunu bağrına bastı.

Ama Varvara'nın sığındığı hayat, kısa zamanda bir cehenneme dönüştü. Teknolojik ilerlemeler nedeniyle küçük çaplı ticarethanesinin durumu giderek bozulduğundan, babası acınacak haldeydi artık. Gelişmiş makinelerin kullanıldığı yeni boya atölyeleri, müşterilerini birer birer elinden alıyordu. Yıkıma doğru gittiğini hisseden baba da, bütün dünyayı sorumlu tutuyordu bundan. Varvara ile Aleksey'den başka, oğulları Yakov ve Mihail ile onların karıları ve çocukları da kalıyordu evinde.

Her an sarhoş ve saldırgan olan iki erkek kardeş, durmadan birbirleriyle dalaşıyor ve mülkünü aralarında pay etsin diye babalarını sıkıştırıyorlardı. Kendi işlerini kurmak istiyorlardı ve en büyük korkuları, Varvara'nın, çeyizini talep etmesiydi. Bu

aslında onun hakkıydı ama babası, kendisine karşı gelerek evlendiği için çeyizini vermeyerek cezalandırmıştı onu. "Her birinin diğerlerine duyduğu nefret, kalın bir sis tabakası gibi dolduruyordu dedemin evini," diye yazacaktı Gorki. "Büyükleri zehirliyor, çocuklar bile bundan nasibini alıyordu."[2] Kavgalar, genellikle aile yemek için bir araya geldiğinde çıkıyordu. Bir keresinde akşam yemeğinde tartışma aniden sertleşince, iki erkek kardeş ayağa fırlayarak bir süre hakaretler arasında itişip kakıştıktan sonra, yerde boğuşmaya başlamıştı. Babaları kaşığıyla masaya vurup, durmaları için bağırıyor, kadınlar feryat figân ediyor, çocuklar ağlıyordu. Sonunda atölyeden ustalar yetişip iki adamı ayırmış, ellerini de bezlerle bağlamıştı.

Küçük Aleksey dedesine, şahini andırır bir profili, kızıl keçi sakalı ve insanın içine işleyen yeşil gözleri olan bu cılız ihtiyara hayrandı. Hem onunla çok ilgileniyor, hem de ondan çekiniyordu. Vasili Kaşirin itikat sahibi bir adamdı ve ibadetini de kendince yapardı. İbadetin gereklerini en ince ayrıntısına kadar yerine getirerek kendini adadığı Tanrı, bir şiddet, kin ve intikam Tanrısı'ydı. O da bu gazap dolu Yehova'dan ilham alıyor, en küçük yaramazlıklarında kan çıkarana kadar döverek torunlarını cezalandırmaktan geri durmuyordu.

Öfkeden çılgına döndüğü bir sefer, Aleksey'i dizine yatırıp uzun söğüt dallarıyla kamçılamıştı. Oğlan çırpınıp çığlıklar atarken, Varvara da adamın ellerine yapışmış, "Baba yapma! Ver onu bana!" diye inlemişti. Suratı kaskatı kesilen ihtiyar, "Onu öldüreceğim!" diye kükreyip, Aleksey'in arkasma

vurmaya devam etti. Kurbanı kendinden geçene kadar da durmadı. İkonlarla dolu küçük bir odaya taşıdıkları Aleksey, yumuşak bir yatakta birkaç gün boyunca yüzükoyun yattı. Bu ceza, hayatı boyunca silinmeyecek bir iz bırakmıştı onda. "Kalbim sanki incelmiş gibiydi," diye yazıyordu, "ister bana, ister başkasına yönelik olsun en ufak haksızlık ya da acı verici olay karşısında olağanüstü hassaslaşmıştı." Vasili Kaşirin'in çılgınca öfke nöbetleri, zaman zaman şefkat dolu sükûnet dönemleriyle kesiliyordu. Böyle dönemlerde, Volga üzerinde yorgunluktan bayılacak gibi olana kadar mavna çektiği günleri anlatmaktan hoşlanırdı. Bunları dinledikçe büyülenirdi Aleksey. "Beni öyle vahşice dövenin bu adam olduğunu hatırlamak zorunda kaldıkça ağlayacak gibi olurdum, ama unutamıyordum o olayı." Ve huysuz, haset dolu, açgözlü Yakov Amca'sı eline gitarını alıp halk şarkıları söylemeye başlaymca, bu sarhoş hayvandan nasıl böyle tatlı bir müzik çıkabildiğine hayret ederdi çocuk. Artık şaşkınlıkla da olsa anlıyordu ki, insanlar, yontulmamış içgüdülerle soylu dürtülerin karışımından oluşuyordu ve hiç kimse tümüyle masum ya da tümüyle suçlu değildi.

Anneannesiyle yaptığı uzun konuşmalar da bu izlenimini pekiştiriyordu. Hareket edemeyecek kadar şişman ve kamburluk derecesinde beli bükülmüş olan anneannenin, kocaman, kırmızı, gözenekli burnu ve pırıl pırıl, sevinç dolu gözleriyle sevimli bir yüzü vardı. O da dindar biriydi, ama onun Tanrısı, kocasınınkinin tersine bir iyilik, merhamet ve bağışlayıcılık Tanrısı'ydı. Alçak, gizemli bir sesle iyi yürekli haydutlara, mucizeler yaratan ermişlere ve

ormanları, gölleri, ahırları saran kötü ruhlara dair hikâyeler anlatırdı torununa. "Sanki onu tanımadan önceki hayatım, karanlığa gömülüp uyuyarak geçmiş gibi gelirdi bana... Çıkar gözetmeksizin dünyaya gösterdiği sevgi, beni güçlendiriyor ve şevkle doldurarak zor bir hayata hazırlıyordu." Basit yüreğinden geleni olduğu gibi söyleyen anneanne, günden güne mazlumlara karşı merhamet, günlük hayat karşısında merak duymayı ve Rus halkının konuşma dilini kullanmanın hazzını öğretti ona. Bilmeden, torununun da kendisi gibi, sihir gücüyle sözcüklere hükmeden bir hikâyeci olmasını istiyordu. Annesinden çok daha yakındı ona; hâlâ genç ve çekici olan annesi, bu yaşta dul kalmış olmaya katlanamıyor, sık sık evden sıvışıp gönül maceralarına dalıyordu. Kısa süre sonra yeniden evlendi. Kendinden on yaş genç olan yeni kocası, zarif ve görgülü bir boştagezerdi. İlk çocukları, ikincisinin doğumundan bir süre sonra, henüz bebekken öldü; ikincisi de fazla yaşamadı.

Bu arada Aleksey ilkokula verilmişti. İlk gün annesinin pabuçları, sarı bir gömlek ve anneannesinin bir iş elbisesinden bozma paltoyu giyip gitti. Diğer çocuklar dalga geçtiler onunla. Onları ciddiye almamayı başardıysa da, öğretmeninin ve bu ele avuca sığmaz küçük şeytanlara kateşizmi öğretmekle görevli Ortodoks papazının azarlarına dayanamadı. Öğretmeni, yaramazlık ettiği için sık sık onu eve gönderiyor, orada da dedesi sistemli bir şekilde dövüyordu. Bazen de dayak atan anası olurdu, sinirlerini yatıştırmak için.

Bir gün annesiyle kocası onun önünde kavga et-

tiler. Adam, annesini dizleri üzerine çökertip göğsünü tekmelemeye başladı. Kadın, başı öteki tarafa çevrili inliyordu. Verdiği acıyı görünce iyice aşka gelen adam, gözleri parıldayarak daha da hızlı vurmaya başladı. Dehşete kapılan Aleksey, masadaki bıçağı alıp var gücüyle üvey babasının böğrüne batırdı. Allahtan bıçak yalnızca giysisini parçalamış ve derisini sıyırmıştı. Feryat figân odadan kaçtı adam. Varvara, oğlunu önce azarladıysa da, sonradan, "Affet, suç bendeydi. Canım oğlum, nasıl yapabildin... O bıçakla!" diye mırıldanarak sarılıp öptü. Gözünü kırpmadan üvey babasını, sonra da kendini öldürebileceğini söyledi çocuk da. "Rus yaşantısındaki vahşiliği son derece iyi yansıtan böyle korkunç olayları hatırladıkça," diyordu Gorki, "bazen bunlardan bahsetmek iyi bir şey mi diye sorarım kendime. Ve her seferinde daha da inanarak veririm cevabını: 'evet.' Çünkü kökleri çok eskiye dayanan bu iğrenç gerçek, bugün de hâlâ gerçektir. Onu ayrıntısıyla, kökleriyle tanımalıyız ki, hatıralarımızdan, ruhlarımızdan, korkunç, sefil hayatlarımızdan söküp atalım."

Dedesinin işi hâlâ kötü gittiği ve aile para sıkıntısı çektiği için, anneannesi zamanmın büyük bölümünü nakış işiyle geçiriyordu. Okul çıkışı ile Pazar ve tatil günleri sokaklardan ve arsalardan kemik, paçavra, çivi, kâğıt toplardı Aleksey. Her Cumartesi topladıklarını birkaç kopek karşılığı hurdacılara satıp parayı da anneannesine verirdi. Parayı cebine koyar ve gözyaşları içinde teşekkür ederdi ona kadın. Okulda ise arkadaşları onunla alay eder, "çöpçü" ve "dilenci" derlerdi. Öğretmene de onun yanın-

da oturamayacaklarını, çünkü bir çöp yığını gibi koktuğunu söylemişlerdi. Herkesin içinde aşağılandığında Aleksey'e en çok koyan, pisliğine dair bu suçlama olmuştu; çünkü her sabah dikkatle yıkanıyor ve çöp toplarken giydiği giysilerle asla okula gitmiyordu.

Zamanla daha kazançlı, ama daha kanunsuz işlere yöneldi. Kendisi gibi yoksul çocuklardan bir çete kurarak ırmak kıyısındaki kereste depolarından tahta ve odun çalmaya başladı. "Kentin bizim yaşadığımız kesiminde hırsızlık suç sayılmazdı. Bir alışkanlık, her zaman yeterince yiyecek bulamayan insanlar için neredeyse tek geçim yoluydu... Pazar günleri erkekler şişine şişine yaptıkları işleri anlatır, çocuklar da onları dinleyip feyz alırdı." Kereste depolarında hırsızlık ederken, her an tetikte olan bekçileri uyandırmamak ve tahta parçalarıyla kazıkları karda buzda sürüklemek zorundaydılar. Onları satarak elde ettikleri parayla ekmek, şeker ve çay alıyorlardı.

Hırsızlık, Aleksey'in derslerine mani olmadı. Kitaplara bayılıyordu.

Bir gün, Kutsal Kitap hikâyelerinden oluşan bir kitapla, Andersen'in masallarını satın almak için annesinden bir ruble çaldı. Kadın bunu fark edince, "bir mutfak aleti ile" adamakıllı dövdü onu; sonra da ağlayarak affetti. Basılı söze karşı, okul günlerinden kalma bir saygısı vardı. Sevdiği şiirleri öğretirdi oğluna, ama oğlan, onları yüksek sesle okurken, halk dilinden alınma kendi kelimelerini ekleyerek değiştirirdi. Akşamları tavanarasındaki odada anneannesiyle yatarken ona kendi şiir versi-

yonlarından komik dizeler okur, kadını kahkahaya boğardı.

Keskin bir zekâsı vardı ve yaramazlıklarına rağmen okulda iyi notlar alıyordu. 1878'de, on yaşındayken, üçüncü sınıf bitirme imtihanlarındaki başarısından ötürü bir onur sertifikası ile üç kitaptan oluşan bir ödül aldı: İnciller, Krilov'un *Fabllar*'ı ve adını anlayamadığı karton ciltli bir kitap: *Fata Morgana*. Bunları kitapçıya götürüp sattı ve parayı da - elli beş kopek- anneannesine verdi. Sertifikanın ise üstüne bir sürü şey döktüğü gibi, okula karşı beslediği düşmanlığı yansıtan kaba saba laflar yazdı her tarafına.

Böylece resmi eğitime veda ediyordu. Bir daha o sınıfa dönmeyecek oluşunun verdiği rahatlıkla, ileride okula gitmediği için pişmanlık duyacağını ve üniversitede okumuş insanlar karşısında aşağılık duygusuna kapılacağını aklına bile getirmiyordu. Hayatı boyunca "bilgi" karşısında duyduğu neredeyse dinsel saygı, halkın içinden gelmeyen aydınlara karşı içgüdüsel bir düşmanlıkla iç içe geçecekti.

Öte yandan, evde, işsizlik, yoksulluk ve kavgalar öyle bir umutsuzluk havası yaratıyordu ki, kısa zamanda okulu özlemeye başladı.

Üvey babası ortadan kaybolmuş, mütevazı çeyizini çarçur ettikten sonra Varvara'yı bırakmıştı. Yıkımın eşiğindeki aile, karanlık, köhne bir bodrumda yaşıyordu artık.

Varvara ağır hastaydı. Veremin son aşamasında, "dalları kırılmış bir çam ağacı kadar uzun ve ince" olmuştu. Hırıltıyla soluyordu, dudakları morarmıştı. 5 Ağustos 1879'da Aleksey, mor bir elbise giy-

miş, yüzünde vakur bir öfkeyle masada oturur buldu onu.

"Gel buraya!" dedi sert bir sesle. "Neredeydin?"

Cevabı beklemeden sol eliyle çocuğu saçından kavradı ve sağ eline testereden bozma uzun, esnek bir bıçak alıp kör tarafıyla vurdu oğlana. Sonra yatağına uzandı, bir mendille alnındaki teri sildi ve su istedi. Aleksey fincanla biraz su verdi ona. Annesi suyundan bir yudum aldı, gözlerini ikonlara dikti, ağzını açtı ve yüzünde şaşkın bir ifadeyle, son nefesini verdi. Aleksey elinde fincanla uzun süre yatağın başında dikildi, ölünün gitgide çöküp solan yüzüne bakakaldı.

Annesinin cenazesinden birkaç gün sonra dedesi dedi ki: "Aleksey, sen madalyon değilsin; böyle boynuma asılı kalamazsın. Git başının çaresine bak."

Aleksey on bir yaşındaydı. Söyleneni yaptı.

II

VOLGA

Kendi başına kalan Aleksey, önce Porhunov adında birinin ayakkabıcı dükkânında getir-götür işlerine bakmaya başladı. Kısa sürede, Porhunov ile tezgâhtarlarının müşteriye hem diş bileyip, hem de onursuzca kul köle oluşları karşısında öfkeye kapıldı; bunlar, kadın müşterileri dalkavuklar gibi yerlere kadar eğilerek selamlıyor, sonra da arkalarından kaba saba, fesat laflar ediyorlardı. Birkaç kopek karşılığında Aleksey, dükkânda çalışan herkesin ayakkabısını boyuyor, semaveri yakıyor, yakacak odun taşıyor ve şehrin her yanına paket götürüyordu. Öfke dolu ve yorgunluktan bitap düşmüş bir halde zaten işten ayrılmayı düşünmeye başlamıştı ki, günün birinde çorba tenceresini devirip elini haşladı ve hastaneye götürülmesi gerekti.

Bu kaza, ayakkabıcı dükkânındaki çıraklığının sonu oldu. Hastanede birkaç gün tedavi gördükten sonra dedesinin evine döndüğünde, dedesi onu alaycı sözlerle karşıladı: "Selam, Hazretleri, Asaletmeapları! Hizmet sürenizi doldurdunuz demek? Eh, öyleyse artık canınızın istediği gibi yaşayabilirsiniz!"[1]

Anneannesi, dedesinin artık tamamen tükendiğini ve Tanrı'nın, pintiliğinden ötürü onu cezalandırdığını söyledi. "Yoksullara yardım etmediğimiz

ve kimsesizlere merhamet göstermediğimiz için paramızı kaybettik, dedi. Bu günahın kefaretini ödeyerek Tanrı'nın lütfunu yeniden kazanma umuduyla bazen geceyarısı kalkar ve "gizli sadaka" dağıtırdı. Aleksey'in elinden tutup karanlık, ıssız sokaklarda gezinir, en yoksul evlerin önünde durup üç defa haç çıkardıktan sonra, pencere pervazına, içinde üç tane çörek bulunan paketler bırakırdı.

Yazın ve sonbaharda, geceleri birlikte ormana da gider, böğürtlen, ağaççileği gibi meyveler, mantar ve ot toplayıp tüccarlara sattıktan sonra, paranın bir bölümünü "gizli sadaka" olarak vermek üzere alıkoyarlardı. Bu orman gezileri çok hoşuna giderdi Aleksey'in. Ağaçların gölgesinde derin bir iç huzurunun tadına varır ve doğadaki her sesi tek tek tanıyıp ayırt etme yeteneğinin geliştiğini hissederdi. "Görme ve işitme duyularım keskinleşmişti," diye yazıyordu sonraları, "hafızam güçlenmiş, duygularım derinleşmişti." Bilgeliği, iyi kalpliliği ve ilahi güçlerle arasındaki uyum nedeniyle, anneannesini olağanüstü bir varlık gibi görmeye başlamıştı. Bir yandan da "haydut olmanın, zengin cimrileri soyup, paralarını yoksullara vermenin" iyi bir şey olduğunu düşünüyordu. Hem başkaldırıya, hem de merhamete eğilimi vardı. Bazen haksızlığa, kabalığa, yoksulluk ve aptallığa karşı savaşmak için güçlü bir istek duyuyor, bazen de bunların kurbanlarını avutmak istiyordu. Kulağma çalınan bazı şeyler öfkeyle dolduruyordu onu: "Hepimizin aynı anda bir adama yüklenmesi doğru olmaz, teker teker dövelim," ya da "Tanrı kadınları, erkeklere zevk versinler diye yaratmadı mı?"

Yirmi yaşından itibaren kadınlara karşı şaşkınlıkla karışık bir merhamet ve hürmetle iç içe geçmiş bir merak duydu. "Ötleğen kuşu kadar canlı" topal bir küçük kızla arkadaş olmuştu; kız, okumayı seviyor ve gözlerinin "mavi alevi" ile erkekleri çılgına çeviriyordu. Hepsi de onun önünde, dokuz kuka oyunundaki cesaretleriyle böbürlenir, bazen hayranlığını kazanabilmek için dövüşürlerdi. Aleksey, gizli gizli kıskanırdı.

Bir süre sonra dedesi, sağda solda yeterince sürttüğünü, artık yeniden "dünyaya" dönme zamanının geldiğini bildirdi. Bir inşaat şirketine iş yapan Sergeyev adındaki teknik ressamın yanına çırak girdi Aleksey. Sergeyev, zanaatını öğretecek yerde, karısının hizmetine verdi onu. Kaba ve huysuz biri olan kadın da Aleksey'i yerleri silmek, tencere tava temizlemek, odun kırmak, sebze soymak gibi işlere koştu; onu beraberinde pazara da götürüp yiyecek dolu sepetlerini taşıtıyordu. Kaynanasından nefret ediyordu; gün boyu iki kadın karşılıklı küfür ve hakaret yağdırır, histeri nöbetleri geçirirlerdi. Bu kavgalardan birinde Sergeyev'in karısı bir mutfak bıçağını kaptığı gibi kendini banyoya kilitledi ve çığlık çığlığa bağırmaya başladı. Sergeyev kapıya dayanıp, yukarıdaki cama ulaşabilmesi için Aleksey'i omuzlarının üstüne çıkardı. "Kır camı" diye emretti "ve kapıyı aç." Aleksey camı kırıp içeri doğru abanınca, Sergeyev'in karısı bıçağın sapını kafasına indirdi. Kadını sığındığı yerden çıkarmak, büyük uğraşlardan sonra mümkün olabilmişti.

Yalnızca, iş Aleksey'i azarlamaya gelince kaynanasıyla anlaşabiliyorlardı. Sergeyev, çırağının istek-

lerine daha fazla karşı koymayıp, Aleksey'e ressamlığı öğretmeye kalkınca, annesi bütün çizimlerin üstüne kvas döktü. Bir keresinde de, suratında kötü niyetini açığa vuran bir ifadeyle üstlerine gazyağı sıçrattı. Merhametsiz de olsalar, dindarlıkta bu iki cadalozun üstüne yoktu. Kavgaları sırasında her ikisi de Tanrı'ya sığınır, ötekinin başına korkunç belalar getirsin diye O'na dua ederdi. Onların Tanrısı, Aleksey'in dedesinin Tanrısı gibi kurnaz, kindar ve dar kafalıydı.

Aleksey, Cumartesi akşam duası, Pazarları da Missa ayini için onlarla kiliseye giderdi. Orada, tütsülerin mavimsi dumanı, titrek ışıklar saçan mumlar ve ikonların Bizans tarzı yıldızları arasmda bütün kadınlar melek gibi görünürdü. Koronun kutsal ezgileriyle huzur bulan Aleksey, gündelik hayatın sefil gerçekliğinden kopup giderdi. "Kilisede olmak güzeldi. Tıpkı ormanda ve tarlalarda olduğu gibi huzur bulurdum orada. Şimdiden o kadar aşağılanmayı tanıyan ve hayatın acımasız vahşetiyle kirlenen çocuk kalbim, yorucu, karmakarışık rüyalara boğulmuştu." Kaderi üzerine düşüncelere daldığında, bazen kendi dualarını kendi uyduruyordu. Sözcükler bir araya gelip bir tür şikâyetname oluştururdu: "Tanrım, Tanrım. Artık bıktım usandım! N'olur çabuk büyüyeyim. Hayata daha fazla dayanamıyorum. Sergeyev'in karısı şeytanın kuklası. Ormandaki kurtlar gibi uluyor. Yaşamak çok acı verici bir şey!"

Ama pek çok sefer de Cumartesi akşam duasına gitmek yerine sokaklara dalar, aydınlık pencerelere yanaşıp, varlığından habersiz yabancıların hayatla-

rına bakardı. "Pencereler birçok farklı tablo sunardı bana. İnsanları dua ederken, öpüşürken, kavga ederken, kâğıt oynarken, yüzlerinde endişeli ifadelerle sessiz tartışmalara dalmışken görürdüm. Bir kopeğe manzara seyreder gibi, akvaryumdaki balık misali suskun bir hayat açılıverirdi önümde." Farkında olmadan, kafasında romanlar oluşturmaya çoktan başlamıştı.

Ayrılmayı giderek daha ciddi şekilde düşünür olmuştu, ama kışın soğuğu, "kilerde yaşayan bir fare gibi" patronunun yanında tutuyordu onu. Bahara kadar planını gerçekleştiremedi. Ekmek almaya gönderildiğinde, cebinde yirmi kopekle kaçtı. Ama gazabından korktuğu dedesinin evine dönmek yerine, Volga'nın kıyısında yaşamaya başladı; yükleme işçileriyle birlikte çıplak toprakta yatıyor, onlardan artanları yiyordu. Üç gün sonra içlerinden biri, Dobri (İyi) adlı buharlı gemiye yemekhane işçisi arandığını söyledi.

Aleksey, on ikisinde Dobri mürettebatına katıldı. Ayda iki ruble karşılığında sabahın altısından gece yarısına kadar mutfağın buharı ve gürültüsü içinde çalışıyordu. Ama bazen güverteye çıkar, kalbine saplanan bir ağrıyla Volga'nın engin, huzur veren manzarasını seyrederdi hayran hayran. Irmağın görkemi, hayat boyu iz bıraktı onda. "Geceleri" diye yazıyordu, "ay, gemiden kıyıdaki çayırlara doğru ışıktan bir yol oluştururdu. Rengi kırmızıya çalan yaşlı gemi, bacasının etrafında beyaz bir şerit, ağır ağır ilerlerdi. Çarkı, düzensiz hareketlerle döverdi gümüş suları. Karanlık kıyılar, gölgelerini suya vura vura yaklaşırdı gemiye; köy evlerinin pen-

cerelerinden yansıyan kırmızı ışıklar, suda benekler oluştururdu. Bir köyden şarkı sesleri geliyordu ve 'Ai liuli' nakaratı, 'Hallelujah' gibi çıkmıştı tıpkı.... Gecenin güzelliği karşısında gözyaşlarımı tutamamıştım." Dobri, uzun bir palamarla kendine bağlanmış kocaman bir mavnayı çekiyordu yedeğinde. Mavnanın güvertesi, kıpır kıpır bir grup gölgeyi çevreleyen demir parmaklıklarla kapatılmıştı. Sürgüne ya da hapse giden mahkûmlardı bunlar. Pruvada, süngüsü ay ışığında parıldayan bir nöbetçi duruyordu. Kafeslerine kapatılmış mahkûmlar, gecenin dinginliğine hayranlık duyar gibiydi.

Aleksey'in yanında çalıştığı aşçı, Smuri adında iyi bir adamcağızdı ve Aleksey'den hoşlanmıştı. Okumayı seviyor, demir sandığında bir sürü kitap saklıyordu. Ama kafaca pek gelişmemişti ve kitap seçmeyi bilmiyordu. Küçük kütüphanesinde bir araya getirdiği kitaplar arasında *Omir'in Kanunları, Bir Topçu Neferinin Anıları, Lord Sedengall'ın Mektupları* ve *Zararlı Bir Böcek Olan Tahtakurusu ve İmhası Üzerine Bir İnceleme* bulunuyordu. Aleksey'i işten erken bırakır, bu kitapları yüksek sesle okuturdu. Kaptanın, daha kültürlü olan karısı, bir süre sonra Smuri'ye başka kitaplar verdi. Bunlar arasında Gogol'ün kısa romanı *Taras Bulba* da vardı. Aleksey, kitabı yüksek sesle okudu Smuri'ye ve ikisi de duygulanıp ağladılar.

Ancak aşçı Aleksey'e bağlandıkça, mürettebatın geri kalanı da ona düşman kesiliyordu. Kitapları sevdiği, ağırbaşlı olduğu, içki içmediği ve konaklamalarda kızlara sataşmadığı için Smuri'nin "yavrusu"ndan nefret ediyor ve onu aşağılıyorlardı. So-

nunda Aleksey haksız yere hırsızlıkla suçlanıp olaylı bir şekilde gemiden uzaklaştırıldı. Ayrılma vakti geldiğinde, Smuri ona sarılıp rengârenk boncuklarla süslü bir tütün kesesi verdi ve şöyle dedi: "Kitap oku, yapacağın en iyi şey budur!"

III

ÇIRAKLIK YILLARI

Aleksey, cebinde sekiz rubleyle geri geldiğinde, dedesi onu hakaretlerle karşıladı. Çileden çıkan çocuk midesine kafayı atınca, dede gerisingeri düşüp kıç üstü oturdu. Bir süre için afallayan ihtiyar, korkuyla dolu, "Öz dedene, annenin babasına vurdun ha?" dedi. Aleksey'in anneannesi araya girip çocuğun saçını çekti, ama gönülsüzce, sırf âdet yerini bulsun diye ve "Deden yaşlı bir adam. Ona saygı göstermelisin. Hem kemikleri çabuk kırılır!" dedi yumuşak bir sesle. Bu sözlerden sonra Aleksey'le dedesi barıştılar.

Aleksey, ötücü kuş yakalayarak para kazanmaya başlamıştı. Saatlerce ormanda kalıyor, kuşların cıvıltısını dinleyerek kapan kuruyordu. "O küçücük kuşları yakaladığım için üzülüyordum ve onları kafese kapatmak utanç veriyordu bana. Ama avlanma tutkum ve para kazanma arzum, merhamet duygusuna üstün gelmişti."[1] Yakaladığı kuşları akşam anneannesine veriyor, o da ertesi gün pazara götürüp satıyordu.

Ormanda gördükleri onu büyülerken, sokakta gördükleri dehşete düşürüyordu. Attığı her adımda, yetişkinlerin vahşiliğinden şaşkına dönerdi. Zayıf olanlara saygı duyduğundan, çoğu erkeğin, baştan çıkarmaya çalıştığı kadına karşı kaba saba davranışlarına tahammül edemiyordu. Ve on iki ya-

şındayken, tahta parmaklıkların dibinde bir tecavüze tanık olmuştu; kimse kendisini görmemişti ama. Bu vahşice çiftleşmeden sonra kadın, soluk soluğa dört ayak üzerinde doğrulmuştu. Belden yukarısı çıplaktı ve havada sallanan iri göğüslerini görünce, sanki kadının üç tane yüzü var gibi gelmişti Aleksey'e. Tecavüzden öylesine etkilendi ki, bir gece bekçisine anlattı durumu. Öfkelenecek yerde kahkahayla güldü adam. Dehşet içinde kalan Aleksey, aynı şeyin annesinin ya da ninesinin başına da gelmiş olabileceğini düşündü.

Sonbahar gelince, dedesi Aleksey'in sokaklarda ve ormanda yeterince aylaklık ettiğine karar verip onu ressam Sergeyev'e geri götürdü. Böylece Aleksey, her işe koşan bir hizmetçinin sıkıcı ve aşağılanma dolu hayatına gömüldü yeniden. Ev işlerinin yanı sıra bebeklere bakmak, her gün bezlerini yıkamak ve haftada bir gün de mahalle çamaşırhanesinde diğer çamaşırları yıkamak zorundaydı. Orada kadınlar gülerdi kendisine: "Şimdi de seni çamaşırcı kız yaptılar!" Islak bezlerle ona vururlar, o da onlara vururdu. Tıpkı erkekler gibi utanmazca seksten bahsederlerdi. "Kadının zekâsı kafasında değildir," derlerdi.

Akşamları Aleksey'in tek eğlencesi, eski püskü bir yatakta yattığı tavanarasında bulunan eski, resimli gazeteleri okumaktı. Ama patronunun annesi, mumları ziyan ettiği için söylenirdi ona. Sardalye kutusunda donyağı biriktirip, bir parça ipten de fitil yapmak zorunda kalmıştı sonunda.

Bir gün, okumaya dalıp semavere bakmayı unuttu. Aşırı ısınan semaver sonunda patladı. Yaşlı

kadın, çamdan yapılma bastonuyla kudurmuşçasına vurarak hastanelik etti onu. Doktor, sırtından kırk iki parça kıymık çıkardı ve bu çocuk dövme olayını polisin soruşturmasını istedi. Ama Aleksey şikâyetçi olmayı kabul etmedi. Ona teşekkür eden Sergeyev, "Ben de çok dayak yedim Peşkov. Ne dayaklar yerdim hem de! Senin hiç değilse benim gibi bir kollayanın var, benim kimsem yoktu, hiç kimsem!" dedi.

Bu olaydan sonra Sergeyev'in annesiyle karısı, şikâyetçi olmadığı için minnet duydukları Aleksey'in istediği kadar okumasına izin verdiler.

Sakat ve hafif kaçık olan genç bir komşuları, Aleksey'in de kendisi gibi okumayı sevdiğini duyunca bazı Fransız romanlarının Rusça tercümelerini verdi ona. Paul de Kock, Alexandre Dumas, Ponson du Terrail, Xavier de Montépin, Emile Gaboriau'nun kitaplarıydı bunlar. Anlatılan olaylara kapılıp giden Aleksey, kitabın sonunu önceden kafasında canlandırmaya çalışırdı hep. Kitaplarda anlatılan Fransız yaşamı ile kendi bildiği Rus yaşamı arasmdaki farklılıktan çok etkilenmişti. Fransa'da insanlar, Rusya'dakinden daha mutlu, daha özgür ve daha az zalim gibi geliyordu ona. Onu gerçekten etkileyen ilk kitap, Edmond de Goncourt'un *Zemganno Kardeşler*'i oldu. Arkasından Greenwood'un *Küçük Bir Öksüzün Gerçek Hikâyesi* adlı kitabını bir çırpıda okuyup bitirdi. Bütün o sefaleti düşünerek, "Demek başka ülkelerdeki çocuklar da bazen kötü günler yaşıyor. Ben o kadar da şanssız değilim ve kendi durumuma bu kadar üzülmemeliyim," dedi kendi kendine. Ama edebiyatm büyü-

süyle tanışmasını sağlayan, on üç yaşındayken okuduğu Balzac'ın kitabı *Eugénie Grandet*'ydi. Bu renkli eserdeki her şey, ona hem çok canlı ve hakiki, hem de yeni gelmişti. Yaşlı Grandet, dedesini hatırlatıyordu ona. Eugénie ise ideal kadına örnekti: Seven, acı çeken ve kendini adamış. "Böylece anladım ki," diye yazıyordu Gorki, "iyi ve gerçek bir kitap büyük keyifti."

1881 Mart ayında bir gece, evdeki herkes yatmaya hazırlanırken, katedralin çanları acı acı çalmaya başladı. Hepsi de şaşkın, ne olduğunu anlama umuduyla pencerelere koştu. Çanlar alarm mı veriyordu? Yangın mı çıkmıştı? Yoksa savaş mı? Sokağa çıkan Sergeyev, az sonra geri gelip ciddi bir havayla "Çar öldürülmüş," dedi. Aleksey, serfleri azat eden II. Aleksandr'ın niye öldürüldüğünü ve yerine geçmesi beklenen oğlu III. Aleksandr'ın da halka aynı ölçüde iyi davranıp davranmayacağını merak etti. İki gün boyunca, Aleksey'in etrafmdaki herkes fısıltıyla bu cinayeti konuştu, ama Aleksey'in sorularına aldığı tek cevap, bu konuda konuşmanın yasak olduğuydu. "Sonra olay unutulup gitti ve hayat eski yavan rutinine döndü."

Aleksey'e ilgi gösteren bir komşu daha vardı. Öyle güzel, zarif ve gizem doluydu ki, ona bakarken Aleksey, içinden en sevdiği kadın kahramanın adını koydu: Dumas'nın aynı adlı romanındaki Kraliçe Margot. "Tuhaf bir şekilde at terinin kokusuyla karışmış, tatlı, yoğun bir çiçek kokusu" geliyordu kadından ve uzun kirpiklerinin altından hülyalı hülyalı bakıyordu Aleksey'e. Béranger'nin *Şarkılar*'ının Rusça çevirisi ile Puşkin'in öykülerini ve şi-

irlerini verdi Aleksey'e; o da bunları "önceden bilinmeyen, güzel bir yer karşısında duyulan doymazlıkla, bir solukta" okudu. Kraliçe Margot ona, Puşkin'in, karısının namusuyla ilgili bir mesele yüzünden düelloda öldüğünü anlatmış ve yumuşak bir sesle "Kadınları sevmenin ne kadar tehlikeli olduğunu görüyorsun, değil mi?" demişti. Hararetle cevap verdi o da: "Tehlikeli olabilir, ama herkes âşık oluyor".

Bölgedeki garnizondan subaylar sık sık Kraliçe Margot'yu ziyaret eder, ama Aleksey, onun içlerinden herhangi biriyle, hafif kırıştırmanın ötesinde bir ilişki kurduğuna inanmak istemezdi: "Herhangi birinin cüretle, haddini bilmeden ona dokunmaya, vücudunu sahiplenmeye hakkı olabileceğini düşünmek çok zordu benim için. Onun, mutfaklarda ve dükkân arkalarında konuşulan türden aşkı bilmediğine, başka bir aşkı, yüce ve tertemiz olan başka türden hazları tanıdığına inanıyordum." Sonra bir gün, ödünç verdiği bir kitabı iade için evine gittiğinde, onu bir adamla beraber yatakta buldu. "Bu benim arkadaşım," dedi kadın. "Neden korkuyorsun? Gelsene." Aleksey ona yaklaşınca, sıcak, hoş kokulu çıplak kolunu boynuna dolayıp mırıldandı: "Büyüdüğünde sen de mutlu olacaksın. Haydi git artık."

Aleksey'in aşkta uğradığı hayal kırıklığı öylesine derin oldu ki, bir an için kalbinin kırılırken çıkardığı sesi gerçekten duyduğunu sandı. Ancak Kraliçe Margot, öncelikle Rus edebiyatını tanıması gerektiği konusunda ısrar ederek ona kitap vermeyi sürdürdü. Aleksey, onun sayesinde Aksakov'un

Odayevski'nin, Sologub'un yapıtlarını ve Turgenyev'in *Avcının Notları* adlı kitabını yutarcasına okudu. "O kitaplar, tek başına olmadığıma ve hiçbir zaman kaybolmayacağıma gittikçe daha çok inanmamı sağladı... Kitaplar sayesinde, birçok bakımdan kolay incinir olmaktan kurtuldum."

Bir süre sonra, sarhoş bir asker tarafından hırsızlıkla suçlanınca, Sergeyev'in anası onu kovdurdu. Öfkeden kendini yiyip bitiren Aleksey, gidip Kraliçe Margot'yla vedalaşmaya cesaret edemedi.

Sergeyev'in yanından ayrıldıktan sonra, Perm adında başka bir buharlı geminin mutfağında çalışmaya başladı. Orada Şumov adında çok ilginç bir adamla tanıştı; ateşçilik yapan Şumov, iri yarı, yayvan suratlı, kıvırcık saçlı eski bir at hırsızıydı ve Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ile Türkiye'yi dolaşmıştı. Şumov'un hayat felsefesi basit ve süsten uzaktı. Dua bilmez, ama Tanrı'ya inanır ve gökyüzüne şöyle seslenirdi: "Ulu İsa, sağlığımda merhamet göster bana, ölünce huzura erdir ve hastalıkları benden uzak tut." Çirkin olmasına rağmen kadınlarla ilişkilerinde başarılıydı. Aleksey'e "onları nasıl idare edeceğini" öğretti, ama cinsel ilişkilere çok erken başlamaması için de uyardı onu. "Kadın", derdi "mantarın nemle yaşaması gibi, okşamayla yaşar."

Geminin kadın kamarotu, belden yukarısı çıplak bir şekilde kamarasına alarak Aleksey'i baştan çıkarmaya çalışmıştı. Ama Aleksey, kadının "bayatlamış ekşi hamur gibi" sarı ve gevşek etini görünce tiksinmiş, sevdiği romanların düşlerine dönüvermişti bir çırpıda. "Kitaplarda okuduklarımdan baş-

ka bir şey bilmemekle allak bullak olmuş zihnim, beni hayatın tehlikeli zehirlerine karşı koruyan saydam, ama geçilmez bir bulutla sarmıştı." Alexandre Dumas'nın kahramanları, kendini soylu bir davaya adama tutkusu yaratmıştı onda. Gözde karakteri, "halkına karşı sıcak ve yakın" olan "Şen Kral IV. Henri" idi.

Okuduğu Fransız romanlarını Şumov'a anlatmak hoşuna gidiyordu. Ateşçi, her zaman çok dikkatli dinlerdi onu. Bir keresinde, "Fransızların işi iş," demişti.

"Nasıl yani" diye sordu Aleksey.

"Senle beni misal al," demişti Şimov, "cehennem sıcağında yaşayıp çalışıyoruz, ama Fransızlar serin serin oturuyor, içki içip gezmekten başka bir şey yaptıkları yok. Tatlı hayat valla!"

"Ama onlar da çalışıyor," dedi Aleksey.

Şumov, "bana anlattığın hikâyelerden hiç belli olmuyor," diye cevapladı. Bu sözlerle ansızın bir şeyin farkına vardı Aleksey: "Birdenbire fark ettim ki, okuduğum kitapların çoğunda kahramanların çalışıp çalışmadığına ya da hayatlarını nasıl kazandıklarına dair tek söz yoktu."

Kış gelince Volga dondu ve tekne trafiği sona erdi. Başka iş aramak için Nijni Novgorod'a dönen Aleksey, kısa sürede bir ikon boyama ustasının yanına çırak oldu. Dükkân, her boydan ikonlar, yaldızlı çerçeveler ve Kilise Slavcasıyla yazılmış kitaplarla doluydu. Bir sürü ikoncunun toplandığı küçük atölyenin, tütün, beziryağı, vernik ve çürük yumurta kokusuyla ağırlaşmış bir havası vardı. Çalışanların bir bölümü veremliydi. Gece döşemenin

üstünde uyurlardı. Her biri belli bir konuda uzmandı ve ikonun bütünü üzerinde kafa yormadan yalnızca bir ayrıntısını boyardı. Hep birlikte hüzünlü şarkılar söylemekten hoşlanıyorlardı. Yalnızca votka neşelendirebilirdi onları. O zaman aniden delirip coşar, kolay kolay da yatışmazlardı. "Çoğu zaman" diye yazıyordu Gorki, "Rusların neşesi beklenmedik biçimde zalimliğe ve trajediye dönüşür. Adam, zincirlerini kırarcasına dans eder, sonra birden, içindeki kudurgan canavarı serbest bırakır ve taşkın bir ıstırap içinde önüne gelene saldırır, kırıp döker."

Aşırı melankoli ile aşırı neşe arasındaki bu mantıksız gidip gelişler genç Aleksey'i çok rahatsız ediyordu. İkon ustalarını her zaman yalın ve akıl başında bir mutluluk içinde görmeyi isterdi oysa. Onları eğlendirmek için, okuduğu hikâyeleri anlatırdı. Sonra da birkaç kitap alarak, bütün o başlar sükûnetle önlerindeki işe dönüp titizlikle çalışmaya başlayana kadar yüksek sesle okurdu. "Böyle zamanlarda onları severdim, onlar da bana iyi davranırdı. Yanlarında kendimi evimde gibi hissederdim."

Çalışma arkadaşlarını daha yakından tanıdıkça, bu yontulmamış adamlarda birçok yeteneğin yanında büyük bir cehalet olduğunu görüp hayretler içinde kaldı. "Bazen, İngiltere'nin, Atlantik'in öbür yakasında olduğunu ya da Napolyon'un Rus asıllı olup Kalugalı soylu bir aileden geldiğini söylediklerinde, şaka ediyorlar sanırdım. Gözümle gördüklerimi anlatınca zor inanırlardı da, mucizeler ya da dehşetengiz olaylarla dolu masallara bayılırlardı. Yaşlıları bile kurmacayı gerçeğe tercih ederdi... Ge-

nel olarak gerçeklik onları ilgilendirmiyordu ve geleceğe de, bugünün yoksulluğu ile çirkinliğini görmeyi reddederek, bir rüya gibi bakıyorlardı."

Aleksey, ikon boyama zanaatını öğrenmek istiyordu, ama dükkânın sahibi, tezgâhtar yardımcısı olarak satış bölümünde görevlendirdi onu. Malın değeri konusunda müşterileri kandırması gerektiği için yeni işinden hoşlanmıyordu. Satış bölümünün müdürü, bazen yaşlı bir köylünün antika ikonunu üç otuz paraya kapatır ya da yeni bir Mezmurlar kitabını ateş pahasına satardı. Aleksey, hüzünlü bir sessizlikle bu sahneyi seyrederdi, tezgâhın arkasında rolünün tutsağıydı. Son rublelerini sıradan bir ikona feda eden o asık suratlı, hasis, "sıçan kılıklı" köylülere acırdı. Satış müdürünün göklere çıkardığı bu malın gerçek fiyatını keşke kulaklarına fısıldayabilsem diye düşünürdü.

Müşteriler arasında, resmi Ortodoks kilisesine nefretle bakan Kadim Müminler de vardı. Bunlar kapalı birer cemaat halinde yaşar ve 1654'te Patrik Nikon'un getirdiği reformlardan öncesine dayanan dini metinlerle ayinlere göre ibadet ederlerdi. Onların anlattığı hikâyeleri dinledikçe genç Aleksey, heretiklikle suçlanan insanların çektiği acılardan çok etkilenmişti. Kendilerini aşağılayan, hapse atan ve Sibirya'ya süren devlet yetkililerinin karşısında inançlarına böyle sıkı sarılmalarını sağlayan direnç hayran olmuştu. Ama düşündükçe anladı ki, bu pasif direnç aslında kabuklarından çıkıp ilerlemeyi becerememelerinden kaynaklanıyordu. Eski sözlerle modası geçmiş dogmalara yapışıp kalmışlardı, gözlerini açıp dünyaya bakmaya korkuyorlardı. "Alış-

kanlığa dayalı inanç, hayatımızdaki en üzücü ve en zararlı şeylerden biridir. Taş bir duvar gibi, yeni olan her şeyin üstüne gölgesini düşürüp onun büyümesini yavaşlatır, çarpıtır ve zayıflatır."

İkon ustalarının arasında yaşayıp çalışmak, sonunda Aleksey için öyle bunaltıcı olmaya başladı ki, onların hüznünün ve sıradanlığının kendisine de bulaştığını düşünür oldu. "Can sıkıntısı, atölyeye bütün ağırlığıyla çökmüştü ve kurşun gibi de ağırdı; adamları eziyor, içlerinde canlı kalan ne varsa öldürüyor, onları meyhanelere ya da tıpkı votka gibi unutmalarını sağlayan kadınlara sürüklüyordu." Ara sıra gördüğü anneannesine kaderinden yakındığında, bir iç çekip sabırlı olmasını söylemişti kadın. "Ama bende sabır yoktu, sığıra, ağaçlara ve taşlara özgü olan bu meziyeti denediğimde, insan tahammülünün sınırlarını görmek için kendimi sınamış oluyordum. Bazen, salakça bir kabadayılık ve yetişkin erkeklerin gücüne özenmeyle oğlan çocukları, kendi kasları ve kemikleri için fazla ağır olan yükleri kaldırmaya çalışır... Ben de yaptım bunu, hem gerçek anlamıyla hem de mecazi anlamda yaptım ve eğer kendimi, ömür boyu kötürüm kalacak şekilde zorlayıp incitmediysem, şansım yaver gittiği içindir. Ama dış güçlere sabır ve tevekkül göstermek, çok daha fazla zarar verir insana."

On beşindeyken, ergenlik döneminin sıkıntıları içinde kadınları gittikçe daha çok düşünür oldu. "Bir daha tatil olduğunda, bütün arkadaşlarımın gittiği yere ben de gitsem mi diye düşünmeye başlamıştım. Mesele sadece fiziksel arzu değildi. Sağlıklıydım, ama böyle bayağı zevklere tenezzül etmi-

yordum ve bazen, şefkatli ve anlayışlı birisine sarılmayı delicesine özlüyordum, ruhumdaki acılar hakkında onunla rahatça konuşmayı, onunla uzun uzun, sonsuza dek, bir anneyle konuşur gibi konuşmayı özlüyordum."

Bu sıkıntı içinde, bir ara İran'a gitmeyi düşündü. Büyük ihtimalle bunun nedeni, Nijni Novgorod panayırında gördüğü sakalları boyalı, yere çöküp uzaklara dalarak nargile tüttüren İranlı tüccarlardı. Ama umulmadık bir karşılaşma nedeniyle bu planı bir kenara bıraktı: Kutsal Hafta sırasında bir gün yürüyüş yaparken, eski patronu Sergeyev'le karşılaştı. Artık ressamlığı bırakıp müteahhit olan Sergeyev, ayda beş ruble maaş, artı günde beş kopek yemek parasıyla Aleksey'i şantiye bekçisi olarak işe aldı.

Volga'daki taşkın yüzünden işe başlaması gecikince, Aleksey bütün boş zamanını eline ne geçerse deliler gibi okumaya verdi. "Turgenyev'i bir solukta okudum ve dilinin berraklığı, yalınlığı, sonbaharı andırır açıklığı, karakterlerinin saflığı ve yalnızca iyi şeyleri anlatarak ilettiği olumlu mesaj karşısında büyülendim." Dostoyevski, Gogol ve Tolstoy'u daha az beğendi, ama dillerinin zenginliğiyle onlar da etkiledi Aleksey'i. "Rus kitaplarını okumak iyi oluyordu. Her zaman tanıdık ve hüzünlü birşeyler vardı onlarda, sanki sayfalarının arasına Büyük Perhiz çanları konmuş gibi; sayfayı çevirdiğimde hafifçe çalıyordu çanlar." Sir Walter Scott'ın romanları, "zengin bir kilisede yapılan Missa ayini" gibiydi, yani biraz uzun ve sıkıcı, ama her zaman etkileyici." Özellikle Dickens'a tutkundu, çünkü o, "en bü-

yük sanatsal başarı"yı gerçekleştirmişti: "İnsanları sevmek."

Yakında oturan bazı lise öğrencileriyle tanışmış ve artık düzenli, nezih bir işi olsa da onları kıskanmaya başlamıştı. Onlardan daha özgür ve olgun olduğunu hissediyordu, ama onların da çok önemli bir üstünlüğü vardı: Resmi eğitim. Bu kültürlü çocuklar kızlar hakkmda uzun uzun konuşur, bazen içlerinden birine âşık olur ve şiir yazarlardı.

Aleksey, şantiyedeki bütün zamanını hırsızlara karşı gözcülük etmekle geçiriyordu, ama yine de çevresinde devamlı hırsızlık olurdu. İşçiler inşaat malzemesi, araç gereç ve boya çalardı. Sergeyev, yıkılacak olan binalardan ufak tefek şeyleri çalıp evine götürürdü. Aleksey, saplantı haline gelmiş bu açgözlülükten nefret ediyordu. "Mal mülk sevmezdim. Hiçbir şey istemezdim. Kitaplar bile ayakbağı gibi gelirdi bana. Yalnızca Béranger'nin bir kitabı, bir de Heine'nin şarkıları vardı yanımda... Mobilya, halılar, aynalar -patronumun evini dolduran her şey sinir ediyordu beni."

O sıralarda yeniden karşılaştığı üvey babası, ona Gonçarov'un *Oblomov*'unu ve Flaubert'in, yakınlarda *Yeni Zaman*'da Rusça tercümesi çıkan *Ermiş Antonius ve Şeytan*'ını okumasını tavsiye etti. Aleksey, bu vaktinden evvel yaşlanmış, verem yüzünden çökmüş adamı annesinin bir zamanlar nasıl da sevdiğini ve onun kadını nasıl aşağılayıp dövdüğünü hatırlayınca, derin bir üzüntüye kapıldı. "Bir terziyle yaşadığını biliyordum ve o kadına inanılmaz bir acıma duydum. Bu upuzun iskelete sarılıp pis kokulu ağzını öperken nasıl olur da iğrenmezdi...

Herhalde hiç merhamet duymuyordum ona karşı. Tek bir şey görüyordum: Ölmekte olduğunu. Kafasında ve yüreğinde saklı olan her şeyle, gözlerinden okuduğumu sandığım her şeyle ölüp gidecekti yarın bir gün. O gidince de, beni dünyaya bağlayan canlı halkalardan biri kopmuş olacaktı."

Üvey babası ölmek üzereyken, Aleksey, son saatlerinde yanında olmak için hastaneye gitti. Her zaman olduğu gibi, merhameti öfkesini yatıştırıyor, şefkati isyan duygusuna gem vuruyordu. Sonradan, böyle zamanlardaki haliyle tahlil etti kendini: "Ne içki içer, ne kızlarla çıkardım; bu iki tür sarhoşluğun yerini kitaplar dolduruyordu benim için. Ama okudukça, herkesin yaşadığı hayat olduğu anlaşılan o boş, anlamsız hayatı kabullenmem zorlaştı.. Acılara, hastalığa ve haksızlığa karşı müthiş tepki duyuyordum. Zalimlik -kan dökme, dayak, hatta alay- fiziksel bir sarsıntı yaratıyordu bende... İçimde iki kişi vardı. Bunlardan biri, onca bayağılık ve pisliği göre göre güvensiz, endişeli biri olmuş ve aynı zamanda, kendisi de dahil herkese karşı çaresiz bir acıma duymaya başlamıştı. Kitaplar arasında, komşular olmaksızın geçecek huzur dolu, yalnız bir hayata hasretti. Bir manastır, bir gece bekçisi olmak, insanlardan olabildiğince uzak kalmak vardı düşleri arasmda. Okuduğu bilge ve dürüst kitapların kutsal ruhu tarafından vaftiz edilmiş olan öteki, gündelik şiddetin o ezici gücüyle nasıl aklım başından aldığının, onu nasıl kirli topukları altında çiğnediğinin farkındaydı, ama kendini savunmak için tüm kuvvetini ve kararlılığını toplayıp, dişleriyle yumrukları sıkılı, bir münakaşa ya

da kavgaya hazır bekliyordu her zaman."

Genç Aleksey, genelev kapıcısından kötü muamele gören bir fahişeyi savunmaya kalkınca, bu kavgalardan biri patlak verdi: "İki kuduz köpek gibi boğuştuk yerde. Sonra, anlatılmaz bir üzüntüyle ne yapacağını şaşırmış halde, otların üstünde oturup ağlamamak için dudaklarımı ısırdım. Şimdi bile bu olayı hatırladıkça ıstırap dolu bir tiksintiyle tüylerim ürperiyor ve nasıl olup da kendimi kaybederek cinayet işlemediğime şaşıyorum... Gerçek şu ki, hepimiz aşağılık ve sefil hayatlar yaşıyoruz... Beni en çok kahreden, erkeklerin kadınlara davranışıydı. Romanlarla yetişmiş olan ben, kadınları hayatın en güzel ve en önemli unsuru olarak görüyordum. Anneannemin Kutsal Bakire ve mübarek Azize Vasilisa hakkında anlattığı hikâyeler... ve hayatın kaynağı kadınların, neşeye ve sevgiye böylesine muhtaç olan varoluşa, sayısız bakış ve gülüşleriyle güzellik kattığını görmek de, bu düşüncemi iyice pekiştirmişti."

Şantiyedeki molalarda, gözetimi altındaki işçiler, marangozlar, duvarcılar ve alçıcılarla sohbet ederdi. "Yaşlı farelere göz kulak olsun diye buraya genç bir kedi getirmişler," diyorlardı. Bu adamların hepsi köylüydü ve sözleşmeleri sona erince köylerine dönüp yeniden bir iş çıkana kadar bekleyeceklerdi. Onlarla ilişkisi sonucu Aleksey, mujiklerin (Rus köylüleri) zihniyetini yakından tanıdı ve onların, yazarların yarattığı imajdan çok farklı olduğunu gördü. "Kitaplardaki mujiklerin hepsi de mutsuzdu; iyisi de kötüsü de, düşünceleri ve sözleriyle benim çevremdeki mujiklerin çok gerisinde kalıyor-

lardı. Edebiyattaki mujik, Tanrı'dan, mezheplerden ve Kilise'den çok az bahseder, daha çok devlet yetkilileri, toprak, adalet ve hayatın zorlukları hakkında konuşur. Üstelik kadınlar hakkında gerçek mujikten daha az konuşur ve onlardan daha az kaba, daha şefkatli bir şekilde söz eder. Gerçek mujik için kadınlar bir vakit geçirme aracıdır, ama tehlikeli bir araç: Her zaman bir zanaatkâr ustalığıyla davranmak zorundadır onların yanında, yoksa her şeyini elinden alıp hayatını mahvederler. Kitaplardaki mujik ya iyi ya kötüdür, ama ya tümüyle iyi, ya da tümüyle kötü; yaşayan mujikler ise ne iyi ne de kötü, sadece ilgi çekicidir. Yaşayan mujik birçok sırrını açabilir size, ama hep birşeyleri kendine sakladığını hissedersiniz ve en önemli şey de, söylemeyip sakladığıdır."

Aleksey, bu "yaşayan mujikler"den birinin, neredeyse, çeyrek yüzyıl önce kaldırılmış olan serfliğin, köylülere belli avantajlar sağladığı yolundaki sözlerine tanık olmuştu şaşkınlıkla. "Serflik günlerinde her şey daha iyiydi, " demişti adam. "Bey mujiği, mujik de beyi korur, ikisi huzur içinde gayet iyi yaşardı. Mujik yoksul olursa, soyluların eline bir şey geçmezdi; o yüzden zengin olsun isterlerdi, ama zeki de olmamalıydı... Soyluların, mujiklerden farklı bir ırk olduğunu söylüyorlar. Bu doğru değil. Biz de onlarla aynı soydanız, ama onların zıddıyız. Soylular kitaplardan öğrenir tabii, biz de tarlada öğreniriz, bir de soylu adamın götü beyaz olur -işte bütün fark bu... Tanrı'nın huzurunda hepimiz eşitiz." Bu sözlerde, daha iyi bir gelecek özlemiyle karışsa da, atadan kalma öyle bir tevekkül vardı ki,

günün birinde köylüler birleşip, içinde bulundukları adaletsizliğe karşı savaşabilecekler mi diye merak etti Aleksey. Hâlâ arazilerine, köy geleneklerine sıkı sıkıya bağlı ve üniforma ile Kazaklar karşısında duydukları saygıyı sürdüren bu mevsimlik işçilerdense, taleplerini dile getirmeye hazır gerçek işçileri tercih ederdi.

Hafta boyu şantiyede mujiklerle kaldıktan sonra, Pazar günleri değişiklik olsun diye kentin en yoksul kesiminde gezintiye çıkıyordu. Şamatasına Milyonerler Sokağı denen bu kesimde *bossiak*'lar (serseriler) yaşardı. Bu itilmiş insanlar, küstahlıkları, neşeleri ve dilenci olmaktan gurur duymalarıyla çekici gelirdi Aleksey'e. Hiçbir bağı, işi ya da yükümlülüğü olmayan bu insanların, bir köleler toplumunda kıskanılacak durumda olduğunu düşünürdü. "Bildik hayatın dışında, kendilerine özgü, patronsuz, neşe dolu bir hayat yaratmış gibiydiler. Tasasız ve macera düşkünü oluşlarıyla, istedikleri anda haydut ya da keşiş olabilen Volga mavnacıları hakkında dedemin anlattığı hikâyeleri hatırlatıyorlardı bana. Bunlar, çalışmadıkları zamanlarda mavnalarda ve buharlı gemilerde hırsızlık etmekte hiç sakınca görmezmiş. Benim için de sakıncası yoktu bunun; hayatın, tıpkı gri iplikle tutturulmuş eski bir palto gibi, hırsızlıkla bir arada tutulduğunu görüyordum."

Bazen bütün dünya, "Hırsız ol. Bu da en az kahraman olmak kadar ilgi çekici, üstelik daha kârlı," diyormuş gibi gelirdi Aleksey'e. Ama hırsızlık, bayağılık ve şiddetten giderek soğudu. Dünya üstüne üstüne geliyor, ondan kaçmak istiyordu. Ama na-

sıl? "İçinden dünyaya ve kendime öyle bir tekme savurmak geliyordu ki, ben de dahil herkes neşeyle dans etmeye koyulsun, insanlar birbirini sevsin ve yiğitçe, güzel, dürüst, yeni bir hayat başlasm. Ve şöyle düşünüyordum: 'birşeyler yapmalıyım, yoksa yok olup gideceğim.' "

Bu bunalım sırasında on altı yaşındaydı. Kendini tümüyle yalnız hissediyor, kime akıl danışacağını bilemiyordu. Öğrenci arkadaşlarından Nikolay Evreinov, öğrenmeye bu kadar meyilli olduğuna göre Kazan'a gidip ciddi bir şekilde öğrenim görmesi ve üniversiteye girmeye çalışması gerektiğini söyledi.

Aleksey, hevesle benimsedi bu fikri. Niye aklına gelmemişti bu? Onun gibi birisi için yalnızca kitaplarda kurtuluş vardı. 1884'ün sonbaharında anneannesine veda etti. Üzüntüsünü zaptetmeye çalışarak son bir öğüt verdi ona kadın: "İnsanlara öfkelenme. Sık sık kendini kaybediyorsun; katı ve küstah oldun. Dedene çekmişsin! Ama bak o ne oldu: Onca yıl aptal ve suratsız bir ihtiyar olmak için yaşamış."[2]

Aleksey, onu Volga'dan aşağı, Kazan'a götürecek olan buharlının pruvasında dururken, rıhtımda anneannesinin kambur görüntüsüyle karşılaştı. Bir eliyle haç çıkarırken, öbürüyle de eskimiş şalının ucundan tutup yanaklarına süzülen gözyaşlarını siliyordu kadın.

IV

ÖĞRENCİLER

Cepleri boş, kafası planlarla dolu olarak Kazan'a vardığında, kendisini oraya gelip şansını denemeye zorlayan arkadaşı Nikolay Evreinov'un konukseverliğini kabullendi. Dul bir kadınla iki oğlundan oluşan Evreinov ailesi, harap bir evde kadının dul aylığıyla yaşıyordu. Yeterli yiyecek buldukları enderdi ve onlara fazladan yük olduğunu düşündükçe, bu yoksulluk karşısında acı çekiyordu Aleksey. "Ve tabii bana verilen her parça ekmek, bir taş gibi düşüyordu ruhuma."[1]

Büyük bir saflıkla, hâlâ bir yıl içinde "olgunluk sertifikası" alıp bu sayede üniversiteye girmeyi ve öğrenimine bursla devam etmeyi umuyordu. Nikolay Evreinov, kendi okumalarından aklında kalan her şeyi tek tek aktararak arkadaşının eğitimini geliştirmeye çalışıyordu. "Şevkle dinliyordum," diye yazıyordu Gorki, "ama Foucault, La Rochefoucauld ve La Rochejaquelein kafamda karışıp tek kişi oluyordu ve Lavoisier mi Dumouriez'nin kafasını kesti, yoksa tersi mi oldu bir türlü aklımda tutamıyordum."

Kısa sürede açıkça gördü ki, üniversite eğitimini bütün zenginlikleriyle kapması için gereken temel bilgilerden yoksundu. Üstelik bu yoksul ve cömert aileye yük olduğu için gittikçe daha çok

suçluluk duyuyordu. Sonunda Evreinovlar'la birlikte yemek yemeyi kesti ve her sabah şafakla beraber evden ayrılmaya başladı. Boş bir arsanın ortasındaki yıkmtı bir evin kilerine sığınıp başıboş köpeklerin geliş gidişini seyreder ve niye İran'a gitmediğini sorardı kendi kendine. "O unutulmaz kiler de benim üniversitelerimden biriydi." Ama cesaretini yitirmedi. "Benim için şartlar ağırlaştıkça, kendimi daha güçlü, hatta daha akıllı hissediyordum. Sonunda anladım ki, insan, çevresine direnerek var olmuş."

Açlıktan ölmemek için, geçici işler var mı diye Volga kıyısındaki rıhtımları dolaştı. Bir kez daha rıhtım işçilerinin, serserilerin ve hırsızların arasına karıştı, onların yanında kendini "pırıl pırıl korların içine sokulmuş bir demir" gibi hissediyordu. Bu adamların alaycı bayağılıklarını, ilkel içgüdülerini, dünyayı ve geleneklerini küçümsemelerini, geleceğe kayıtsız oluşlarını seviyordu. "Yaşadığım her şey beni bu insanlara çekmiş, insanı çürütüp bitiren bu topluluğun içine dalmak isteme sebep olmuştu," diye yazıyordu. Ve: "Açlık, hınç ve korku dolu zamanlarda kendimi suç işlemeye tam olarak hazır hissediyordum, üstelik bu yalnızca 'kutsal mülkiyet kurumu'na karşı bir suç olmayacaktı." Hırsızlık ve şiddetin baştan çıkarıcı çağrısına direnebildiyse, onda hâlâ çocuksu bir saflığın kalıntısı ve okuduğu kitapların etkisiyle gelişmiş, içeriği belirsiz, romantik bir mükemmellik arzusu olduğu içindi. Günün birinde, çalıntı mal alan biri ona demişti ki, "Bu hırsızlık işine bulaşma Peşkov. Senin yolun ayrı. Sen bir idealistsin." Aleksey ona idealistin ne demek ol-

duğunu sorunca da şöyle cevaplamıştı: "Kıskançlık değil, sadece merak duyan insandır."

Yüksek öğrenim görme hayalinden kısa sürede vazgeççn Aleksey, Evreinovlar'ın yanından ayrılarak Pletnev adında başka bir öğrenciyle birlikte yaşamaya başladı. Pletnev ona, biraz daha mütevazı tutkular edinmesini ve köy öğretmeni olmasına imkân verecek bir sınava hazırlanmasını salık verdi. Kendisi, günde on bir kopek karşılığında geceleri bir gazetede tashih yapıyordu ve Aleksey hiç para getiremediğinde, iki arkadaş bir parça ekmek ve şekerle açlıklarını bastırmak zorundaydı.

Yorgunluk, yarın endişesi ve gıdasızlık, Aleksey'in çalışmak için kafasını toplamasma engel oluyordu. Sınav için bilmesi gerekenleri öğrenmekte büyük güçlük çekiyordu. Özellikle "tuhaf, dar, katı formları" yüzünden dilbilgisinden nefret etmişti. "Capcanlı, zor ve esnekliğiyle ele avuca gelmez Rus dili"ni bu formlara oturtamıyordu bir türlü. Sonunda, sınavı geçse bile daha çok genç olduğu için öğretmen olamayacağını anlayınca rahatladı.

Yalnızca tek yatakları olduğundan, iki arkadaş sırayla uyuyordu, geceleri Aleksey, gündüzleri Pletnev. Bu yatak, yatak odası işlevi gören bir holde, tavanarasına çıkan merdivenin altındaydı. Holün sonunda bir masa ve iskemle vardı. Yarı yıkıntı durumundaki ev, açlıktan ölmek üzere olan öğrenciler, terzi kadınlar, orospular ve parmaklarını kanatana kadar tırnaklarını yiyip, saf matematik yoluyla Tanrı'nın varlığını kanıtlayabileceğini iddia eden veremli matematikçi gibi "hayatın içini boşalttığı" insanlardan oluşan tuhaf bir topluluğu barın-

dırıyordu. İleride hikâye ve oyunları için malzeme sağlayacaklarını şimdiden sezmiş gibi, Aleksey, bu yolunu şaşırmış insanlara büyük bir yakınlık duyuyordu.

Eski evde yaşayan heterojen koloninin üyeleri arasında, aktif siyasetle uğraşan, gizli örgüt üyesi delikanlılar da vardı. Onlara ilgi duyan Aleksey, birkaç kıyak karşılığında, Adam Smith'in bir kitabının şevkle tartışıldığı gizli bir "çalışma grubu"na kabul edilmişti. Ama kuramsal tartışmalara hazır değildi ve çığ gibi gelen o "uzun sözler"in altında yalnızca can sıkıntısı duydu. Kendi kendini yetiştirmiş bir adam kibiriyle, ekonomi ilkelerini öğrenmeye ihtiyacı olmadığını, çünkü "gücünü harcayarak bunları doğrudan öğrendiğini" ve bu ilkelerin "etine kazılı" olduğunu düşünmeye başladı.

Genç aydınların, kendi aralarında halkın çektiği acılardan bahsettiği bu toplantılardansa, halkın kendisiyle -yani orada, tersane işçileri ve mavnaların yükünü boşaltan işsiz güçsüz takımıyla- birlikte olmayı tercih ediyordu. Kendisi de onlar gibi elli kiloluk çuvalları taşıdığında, "çalışmanın neredeyse çılgınca coşkusu" ile ruhu aydınlanıyordu. Çalışma arkadaşlarına baktıkça, "o kadar zeki ve becerikli olan, kendini unutma noktasında işe gömülmüş bu iki ayaklı hayvanları kucaklayıp öpmek" gelirdi içinden. Ve ne büyük zevk duyarlardı yükün sahibi prim olarak "üç kova dolusu votka" dağıttığında!

Tersane işçilerinin neşe dolu cehennemine bir dalıp çıktıktan sonra Aleksey, düşüncesinin eksikliğini eylemle kapatmış olduğu hissiyle öğrencilerin yanına dönerdi. Çalışma dünyası ile kültür dünyası

arasında gidip gelmek hem yoruyor, hem de zenginleştiriyordu onu. Yoldaşlarından oluşan çevre günbegün genişlemekteydi. İster üniversitede, ister veteriner okulunda, isterse Ortodoks ilâhiyat okulunda okuyor olsunlar, hepsinde de dünyayı değiştirme yönündeki aynı çılgın arzu vardı. Aleksey'e güvenebileceklerini anlayınca, Derevenkov adında bir bakkalla tanıştırdılar onu. Derevenkov'un dükkânının arkasındaki odada, "illegal kitaplar"dan oluşan bir koleksiyon vardı: Gizli yayınlar, devrimci gazetelerden kesilmiş makaleler, okul defterlerine elle kopya edilmiş eserler. Bu "kütüphane"de, Aleksey'in, dinlediği tutku dolu konuşmaları her zaman benimsemese de, katılmaktan şeref duyduğu tartışmalar yapılırdı.

Açıkça söylemeye cesaret edemese de, "onlara göre bilgeliğin, ruh güzelliğinin ve iyi yürekliliğin cisimlenmesi" olan halkı idealize etmeleri, sefil, cahil kalabalığa prim vermeleri ve kendi eğitimleri ile politik bilinçlerinin onları sürünün çok yukarısına yerleştirdiğini unutmaları yüzünden, için için tepki duyuyordu bu aydınlara.

Sıradan halkı -marangozları, tersane işçilerini, duvarcıları, serserileri, hırsızları- çok iyi tanıdığı için, bunların manevi anlamda kendilerini geliştirmeye hiç niyetli olmadıklarını, hatta hemcinsleri olan insanlara hiçbir şekilde sevgi duymadıklarını gözlemleme fırsatı bulmuştu. Ona göre yapılması gereken, onlara tapmak değil, onları eğitmekti; varsayılan erdemlerini kutsamak değil, onları içinde bulundukları miskinlikten çekip çıkarmaktı.

Yine de arkadaşlarının masum inancı etkiliyor-

du onu. Volga kıyılarında yaşayan ve bıkıp usanmadan devasa din kitaplarını okuyan Kadim Müminleri hatırlatıyorlardı. Hayaller içinde yaşayan o sofular gibi, öğrencilerin de soylu ve hayal üzerine kurulu inançları vardı. Onları dinlerken kendini "özgürlük vaad edilen bir tutsak" gibi hissediyordu Aleksey. Onlar da belli bir profesyonel ilgiyle bakıyorlardı bu çocuğa, "tıpkı bir marangozun alışılmadık bir eşyaya dönüştürebileceği bir parça tahtaya baktığı gibi." "Kendi kendini yetiştirmiş bir adam" diye konuşuyorlardı aralarında bilmiş bilmiş, "bir halk çocuğu." Kendisine gösterilen şefkat dolu lütuftan biraz rahatsız oluyor ve onu, sırf yontulmamış zekâsının tezahürlerini görmek için grupta tuttuklarını düşünüyordu.

Hayatını kazanabilmek için Aleksey, Kazan'daki büyük bir fırına çırak olarak girdi. Hamur tekneleri ile fırınlar bodrumdaydı. O sıcak, gürültülü odada dış dünyadan koparılmış gibi hissederdi kendini. Güneş başkaları için parlardı. Gelip geçen insanların ayakları onun başından daha yüksekteydi. Günde on dört saat çalışır ve Derevenkov'un arka odasına gidip çenesi düşük öğrencilerle buluşamayacak kadar yorgun olurdu. İzin günlerinde bile ya uyur ya da yorgunluktan ve yarım kalan işleri tamamlamak gerektiğinden diğer kırk fırın işçisiyle birlikte kalırdı.

Çoğu vakit geçirmek için sarhoş olur, bazıları da kerhanelere koşardı. Kadınları aşağılamalarına ise tahammül edemiyordu Aleksey. Bazen onlarla birlikte gezmeye çıksa da fahişelerle ilişki kurmaktan kaçınır, onlar da mahcupluğuyla dalga geçerler-

di. Arkadaşları ise cinsel serüvenleriyle kaba bir dille böbürlendikten sonra, onun varlığından rahatsız olduklarını, kendilerini, sanki babalarıyla ya da bir papazla birlikte kerhaneye gitmiş gibi hissettiklerini söylerlerdi. On sekiz yaşında hâlâ bakir olduğuna hayıflanıyordu, ama kerhane müşterilerinin tatmin olduğu o çirkin, ağzı bozuk, parayla kendini satan kadınlardan biriyle de yatağa giremezdi. Aynaya baktığında kendini çirkin buluyordu. "Moğollarınki gibi çıkık elmacıkkemikleri" olan yüzünü ve uzun, hantal vücudunu beğenmiyordu. Sesi bile hoşuna gitmiyordu.

Bu arada Derevenkov da fırın açmaya karar vermiş ve Aleksey'e yardımcı olarak yanında çalışmasını önermişti. Bir bodrumdan, daha küçük ve temiz olan bir başkasına geçmek, daha üst bir kültür düzeyine yükseldiği yanılsamasını yaşatmıştı Aleksey'e. Derevenkov'un yanına dönmekle öğrencilere de dönmüş oldu ve yeniden gizli "çalışma grupları"nın toplantılarına katılmaya başladı. Bu gruplarda karşılaştığı aydınların çoğu, Rus köylüsünün atadan kalma bilgeliğinden esinlenmiş bir sosyalizm idealini savunan Narodniklerdi (popülistler). Ama doğrudan eylemi ve işçilerin birliğini savunan Marksist Sosyal Demokratlar da vardı aralarında. Bu düşünce tarzı, Aleksey'in isyancı mizacına daha uygun düşüyordu. Ulvi hayallerinden bir anda vazgeçip burjuvaziye, çarlığa ve kapitalizme karşı mücadeleye daha gerçekçi bir gözle bakmaya başladı.

Kuzenlerinden birinden aldığı bir mektup aracılığıyla anneannesinin öldüğünü öğrenince, "buz gi-

bi bir rüzgârın her yanını sardığını" zannetti. Cenazesi yedi hafta önce kaldırılmıştı; o anda kimsenin kendisine haber vermesi uygun görülmemişti. Bir kilisenin önünde dilenirken düşüp bacağını kırmış, doğru dürüst bakım görmediği için de kangrene yakalanmıştı kadın. Artık en gözde kurbanı da olmadan bir başına kalan kocasının tek yaptığı, iç geçirip ağlamak olmuştu. Aleksey, çocukluğunda onunla geçirdiği bütün o mutluluk dolu anları düşündü. Dünyayla arasında şefkate dayalı tek bağ da kopmuştu. Bir kadına yakın olabilmeyi isterdi onunla yatmayı değil, yumuşaklığı, saflığı ve anlayışı ile gevşeyip kendinden geçmeyi. "Kadınsı bir şefkate ihtiyacım vardı, ya da en azından bir kadının göstereceği dostça ilgiye; açık yüreklilikle konuşmaya, dağınık düşüncelerim ve kargaşa içindeki duygularımın ortasında kendime dayanak bulmaya ihtiyaç duyuyordum."

Bir süre, patronunun kardeşi Maria Derevenkov'a âşık olduğunu sandı. "Tatlı, ürkek" bir sesi, solgun bir yüzü ve "doğrudan ruhunuza bakan" mavi gözleri vardı. Ama kızıl saçlı bir öğrenciye âşık olduğu besbelliydi kızın ve Aleksey'in iç geçirmelerini görmezden geliyordu. "Onu kollarımda hayal etmeye çalışıyordum. Ama bütün benliğimle hissediyordum bunun imkânsız olduğunu ve bu düşünce korkutuyordu beni." Bir gün, ağır un çuvallarını taşıdığını görünce şöyle demişti kız: "Üç adama yetecek kadar gücün var, ama hantalsm. İnce ve uzun olsan da, gerçek bir boğasın sen!"

Aşırı gayretinin kendisini hantal gösterdiğini kabul ediyordu o da. Arkadaşlarıyla tartışırken bile

ağır, zorlu bir şekilde konuşuyordu. Bir melezdi o, hem işçi, hem şair. Yakın zamanda şiir yazmaya başlamıştı, ama ancak son derece özel terimlerle ifade edebiliyordu duygularını, kendisinin de dediği gibi " 'kendi' kelimeleriyle." Bir öğrenci şöyle demişti ona: "Sen konuşurken kelime kullanmıyorsun, demir ağırlıklar kullanıyorsun!"

Karakterindeki zıtlıklar öyle acı veriyordu ki ona, kim olduğunu, hangi toplumsal kategoriye ait olduğunu ve gelecekten ne beklediğini bilmiyordu. "Her şey çekici geliyordu bana: Kadınlar ve kitaplar, işçiler ve tasasız öğrenciler. Ama hiçbir yere ait olmayı beceremiyordum; ne işçilerle birlikte yaşayabiliyordum, ne de öğrencilerle. Bilmediğim, çok güçlü bir el görünmez bir kamçıyla bana vururken, topaç gibi dönüp duruyordum."

Yönünü şaşırmış ve hayata küsmüş durumdaki Aleksey, 1887 Aralık ayının başlarında kendini öldürmeye karar verdi. On dokuz yaşındaydı.

Biriktirdiği parayla eski bir ordu tabancası satın almıştı. Sonra, 12 Aralık akşamı saat sekizde, anlamsız bir duruma son vereceği düşüncesiyle Kazanka Irmağı'nın kıyısına gitti ve göğsünden vurdu kendini. Polis, ceplerinden birinde alaycı bir pusula buldu: "Lütfen Alman şair Heine'yi sorumlu tutun ölümümden: Yürekteki diş ağrısını o icat etti. İlişikte, bu durum için özel olarak düzenlediğim kimliklerimi bulacaksınız. Son zamanlarda içimde barınan şeytanın ne mene şey olduğunu bulmak için vücudumun parçalanıp incelenmesini istiyorum. İlişikteki pasaport, benim Aleksey Peşkov olduğumu gösterecek ve ümit ediyorum ki bu pusu-

la, hiçbir şey göstermeyecektir."

Allahtan kurşun kalbine isabet etmemiş; sol ciğerinden girip sırtına saplanmıştı. Hemen hastaneye kaldırıldı ve durumu çok ciddi bulunduğu için cerrah, Dr. Pluşkov, ameliyat kararını vermeden önce uzun bir tereddüt yaşadı. Ameliyat umulandan çok daha başarılı geçti. Ama Aleksey, yeniden intihara teşebbüs etti. Bu kez, yatağının yanında duran bir şişe hidroklorürü yutmuştu. Midesi yıkanınca yeniden kendine geldi. Arkadaşlarından bazıları onu hastanede ziyaret ettiler. İçlerinden biri, küçümseyerek aptal olduğunu söyledi.

Sağlam bünyesiyle Aleksey, beş gün içinde yataktan kalkmayı başardı ve çok geçmeden de fırındaki işine döndü. Mucizevi bir şekilde ölümden dönmüştü ve artık kendini öldürmeye kalkıştığı için utanç duyuyordu. Bu umutsuzca eylemi hayatın güçlükleriyle baş edememek olarak, özgürlük için savaşmaya karar vermiş birine yakışmayacak bir korkaklık olarak görüyordu. Bu arada şüpheye düşen polis, Peşkov olayının daha ayrıntılı incelenmesi için intihar pusulasını Ortodoks Kilisesi'nin yerel idare heyetine vermişti. Bölge kilisesinin papazı Peder Malov, ona iki kez davet gönderdiyse de, Aleksey bunları umursamadı. Bunun üzerine idare heyeti, intihar girişiminin nedeni hakkında sorgulanmak üzere Aziz Teodor Manastırı'na gelmesini emretti ve orada Aleksey'e, bu dünyadaki hayatın anlamı ve amacı üzerine ders verildi.

Huzuruna çıktığı kilise divanı bir keşiş, bir papaz ve Kazan İlahiyat Akademisi'nden gelen bir profesörden oluşuyordu. Bu seçkin ruhani yargıçlar

karşısında Aleksey, "ateist eylemi"ne ilişkin açıklamada bulunmayı reddederek onların otoritesine meydan okudu ve dogmalarıyla dalga geçti; kendini hayatının ve ruhunun tek hak sahibi, tek efendisi olarak gördüğünü söyledi. Onu yedi yıl için aforoz ettiler.

Bu karara tümüyle kayıtsız kaldı Aleksey. Tanrı'nın varlığını açıkça inkâr etmese de, resmi kiliseden uzaklaşalı çok zaman geçmişti.

V

KÖYLÜLER

1888'in Mart ayında Aleksey fırındaki işine döndükten kısa süre sonra, Derevenkov'un bir arkadaşı, Mihail Romas onu görmeye geldi ve Volga'nın kırk üç kilometre aşağısında büyük bir köy olan Krasnodivovo'da açacağı dükkânda çalışmasını önerdi.

Kumral sakalı ve alabros tıraşlı gür saçlarıyla dev cüsseli bir adam olan Romas, Halkın Hakkı (Narodnoye Pravo) diye bilinen gizli örgüte bağlı ılımlı bir Narodnikti. Halkın İradesi (Narodnaya Volya) üyelerinin terörist eylemlere girişmesine rağmen, Halkın Hakkı, köylüleri eğiterek, kan dökmeden, imparatorluğun mutluluk dolu bir demokrasiye dönüştürülebileceğine inanıyordu; bu demokraside en mütevazısından en itibarlısına kadar bütün devlet görevlileri evrensel oy hakkı ilkesine göre seçilecekti. Ama bu barışçı doktrin bile yetkililerin hoşuna gitmiyordu. Yıkıcı faaliyetlerde bulunmakla suçlanan Romas, on yıl boyunca Yakutsk'ta sürgün hayatı yaşamış, ancak 1885'te geri dönebilmişti. Sibirya'da geçirdiği uzun yıllar görüşlerinde bir değişikliğe yol açmamıştı. Doğru yolda olduğuna şimdi her zamankinden daha çok inanıyordu.

Aleksey'e rahat bir çalışma, bol bol boş zaman ve her türlü illegal kitaptan yararlanma olanağı va-

ad etti. Diğer dükkânlardan daha ucuza mal satarak köylülerin güvenini kazanmayı, onları kendi yanına çektikten sonra da ilerici siyasal düşünceler konusunda bilinçlendirmeyi planlıyordu. Derevenkov'un fırınında gözleme imkânı bulduğu ateşli ve genç Aleksey, bu propaganda girişiminde kendisine çok yardımcı olacaktı.

Aleksey, teklifi seve seve kabul etti ve iki gün sonra da bir buharlıya atlayıp Volga'nın aşağısına, Krasnodivovo'ya doğru yola çıktı.

Vardığı akşam, Romas'la aralarında hiç unutmayacağı bir konuşma geçti. "Yeteneklisin, doğru bildiğinden şaşmıyorsun ve muhakkak ki iyi niyetlisin," demişti ona Romas. "Bilgi edinmelisin, ama halktan da kopmaman lâzım... Köylüye demeliyiz ki, 'Sen kötü bir adam değilsin, senin hayatın kötü ve bu hayatı nasıl daha güzel, daha kolay yapacağını bilmiyorsun.. Her şeyin kaynağı sensin, yani siz köylülersiniz. Soylular, papazlar, bilginler, çarlar - hepsi de köylüleri kullandı... Bir daha ezilmemek için yaşamayı öğren artık.' " Aleksey, bu kaba ama içten sözleri zevkle dinlemişti. Yeni bir şey öğretmiyorlardı ona, ama bu sözlerde hissettiği güven ve sıcaklık, coşkuyla karşıladığı bir dostluğa dair umutlar yaratmıştı onda. *Benim Üniversitelerim*'de şöyle yazıyordu: "Beni kendisiyle aynı seviyeye yerleştirme isteğini açıkça belli ederek uzun süre konuştu benimle, ta gece yarısına kadar. İlk defa, başka bir insanın yanında kendimi tümüyle rahat hissediyordum. İntihar teşebbüsümden sonra kendime olan saygım önemli ölçüde azalmıştı; kendimi küçülmüş ve suçlu hissediyordum, yaşıyor olmak-

tan utanç duyuyordum. Romas bunu anlamıştı galiba. Basit ve insancıl bir şekilde hayatının kapısını bana açtı ve gururumu yeniden kazanmamı sağladı."

Aleksey'i tam anlamıyla kazanmak için Romas, ona kütüphanesini gösterdi; burada Locke, Taylor, Mill, Darwin ve Spencer'ın yanı sıra Gonçarov, Nekrasov ve Puşkin de vardı. Kocaman eliyle kitapları birer "kedi yavrusu" gibi okşadı.

Kitaplardan gittikçe daha çok etkilenen Aleksey, Romas'm büyük dehalara gösterdiği yakınlığı nasıl olup sıradan kişilere de gösterdiğini anlayamıyordu. Kendisi, şairlerle filozofların eserleri karşısında heyecanlanıyordu; köylülerin dar, garez dolu zihniyetine ise olsa olsa lanet okuyabilirdi. Onların, kasaba ve kentlerdeki işçilerden daha geri olduğunu düşünüyordu. Neredeyse insan gücünün ötesinde bir tempoda çalışıp tükendikten sonra, neşe ve şaka adına hiçbir şeyden anlamıyorlar, "kör gibi" yaşayıp gidiyorlardı; durmadan felaketlerden korkar, gün boyu şikâyet eder ve "kurtlar gibi" birbirlerine şüpheyle bakarlardı. Yok yere münakaşa ve kavga çıkardı aralarında. Yirmi kopeklik kırık bir çömlek yüzünden üç aile birbirine girip sopalarla dövüşmüş, sonunda yaşlı bir kadının kolu kırılmış, kafatası çatlayan genç bir adam da ağır kanama geçirmişti. Kadınlar, sabahtan akşama kadar dertlerini anlatıp sızlanırdı. Köyün delikanlıları, insanı isyan ettiren bir utanmazlıkla kadınların peşinde dolaşırdı. İçlerinden birini tarlada kıstırdılar mı, belden aşağısı çıplak kalacak şekilde eteklerini sıyırıp kafalarına geçirirlerdi. Buna, "kadına çiçek açtır-

mak" deniyordu. Kadınlar bu durum karşısında kendilerini hiç de aşağılanmış hissetmez, sırf âdet yerini bulsun diye karşı koyarlardı. "Köyden hoşlanmıyordum" diye yazıyordu Gorki, "ve köylüler benim için anlaşılmazdı."

Aleksey, uğradığı hayal kırıklığını kendisine açınca, Romas, serflikten kurtulalı daha yirmi yedi yıl olmuş bir ülkede köylülerin ahlaki zayıflığının ve kabalığının çok anlaşılır olduğunu açıklamaya çalıştı. Yeni durumlarına alışmadıklarından, Çar'a hâlâ yürekten bağlıydılar. "Bir sürü efendi olunca iş bozulur, bir tane olması daha iyi," diye düşünüyorlardı. Ve, "küçük Tanrı" olan Çar'ın bilgeliğine güvenerek onun "gerçek özgürlük" ve "herkes için paylaşım" ilan edeceği günü bekliyorlardı. Böylelikle, herkes imrenerek baktığı toprak parçasına sahip olacaktı onların inancına göre. Evrensel şenlik umuduyla yaşarken bir yandan da alesta bekliyor, birbirlerini kolluyor, nefrete nefretle karşılık veriyor ve "dişlerini biliyorlardı". Romas'a göre köylülere yaklaşmak, onları ikna etmek ve gözlerini açmak isteyen herkes, Rusya'nın kırsal bölgelerindeki bu eğilimi hesaba katmalıydı.

Ancak Romas ile Aleksey'in çabalarına rağmen, köylüler onlara düşmanca yaklaşmaya devam ediyordu. Romas'ın onlara herkesten ucuza mal satması ve tefecilerle yeni zengin köylülerin çevirdiği dolaplara karşı onları koruması, köylüleri rahatsız etmişti. Krasnodivovo'nun önde gelenleri, sosyalist dükkâncının gözünü korkutmak için birleştiler, yardım etmek istediği yoksul insanlarla konuşarak ona cephe almasını sağladılar. Bilinmeyen kişiler ona ve

Aleksey'e ateş etti; en sadık destekçilerinden biri baltayla öldürüldü; ve 1888 Ağustos ayında evi ile depo olarak kullandığı ambar ateşe verildi. Dumanların arasında, kömür olmuş kâğıt parçaları uçuşurken, "Zavallı kitaplarım!" diye sızlandı Romas, "Öyle çok severdim ki onları!"

Dehşet içindeki Aleksey, yangını çıkartanlara sövmeye başladığında, nazik Romas şöyle demişti ona: "Köylülere mi kızıyorsun? Kızmamalısın. Onların tek kötülüğü aptallıktır." Ama Aleksey, bu evliyavari tevekkülü reddediyordu. "Böyle insanlarla nasıl yaşanır bilemiyorum," diye cevap verdi. "Ben onlarla yaşayamam!" Bütün köyden nefret ediyordu artık. Hiç kuşkusuz devrim için köylülere güvenilmezdi. Yalnızca işçiler için değerdi son çarpışmaya katılmaya.

Krasnodivovo'da yenilgiyi kabullenen Romas, buradan ayrılıp başka yerde doğruyu yaymaya karar verdi. Barışçıl değişime olan inancını kaybetmemişti. "İnsanları suçlamakta bu kadar acele davranma..." diyordu Aleksey'e. "Salim kafayla etrafına bir bak ve şunu unutma: Her şey sona erer ve her şey yerini daha iyisine bırakır. Yavaş yavaş mı? Evet, ama kalıcı biçimde."

Romas gittikten sonra Aleksey, kendi sözleriyle "kurşun gibi ağır bir sıkıntı" duydu. "Sahibini kaybetmiş bir köpek yavrusu gibi" köyden köye dolaştı. Sonunda hiç de dostane olmayan bu bölgeden ayrılmaya karar verdi. Barinov adında genç bir köylüyle birlikte Volga'nın aşağısına işleyen bir mavnada çalışmaya başladı. Ama tayfa, davranışlarını şüpheli bularak onları Simbirsk'te (bugün Ulya-

novsk) karaya çıkardı. Ceplerinde sadece otuz yedi kopek vardı. Amaçları Hazar Denizi'ne ulaşmaktı. Kaçak bindikleri bir yolcu treniyle Samara'ya kadar gittiler. Orada, yine mavnalarda işçi olarak çalışmaya başladılar. Bir hafta sonra Astrahan'a varınca, Kalmuklara ait bir dalyanda iş buldular. Bir süre sonra Aleksey, Kafkaslar'a kadar yürümek niyetiyle kendi başına yola çıktı. Orada burada dolaşıp düzensiz işler yaparak karnını doyurdu. 1889 başlarında, çocukluğundan beri kendisini büyülemiş olan ırmağın, Volga'nın kıyılarına dönerek, Zaritsin'de (sonradan Stalingrad, bugün Volgagrad) yaşamaya başladı.

Volga kıyısındaki başka birçok kent gibi burası da, siyasal ajitatörleri hükümetin zorunlu ikâmete tâbi tuttuğu yerlerden biriydi. Bazıları sadece yıkıcı propaganda zanlısıydı; bir bölümü de Sibirya sürgününden yeni dönmüştü ve büyük üniversite kentlerine gitmelerine izin verilmiyordu. Bunların çoğu aydın kişiler olduğu için, demiryolu idaresinde kolayca iş buluyordu. Bu tövbe etmemiş "ilericiler"den biri Aleksey'le ilgilenerek ona Dobrinka istasyonunda gece bekçiliği işi buldu. Elinde bir sopayla Aleksey, akşamın altısından sabahın altısına kadar antrepoların etrafında dolaşıyordu. Kuramsal olarak hırsızları yaklaştırmaması gerekiyordu, ama biliyordu ki istasyon şefinin hemen yakında bir dükkânı var ve orada yük vagonlarından çaldığı çay, un ve şekeri satıyor.

Çirkinlik, düzenbazlık ve kabalıkla sarılıydı etrafı. Her Cumartesi okulun öğretmeni hamamda karısını döverdi; kadın, çığlıklar atarak çırılçıplak dı-

şarı fırlar, adam da elinde sopayla onu kovalardı. Alemler düzenlenir, adamlar, çıplak kadınların üstünde votka içerdi onların göğüslerini ve göbeklerini hissedebilmek için. Bir keresinde bu adamlardan biri, Aleksey'in önünde şöyle bağırmıştı: "Kardeşler, bakın bana! Yüzüm insan yüzü değil!" Polis şefinin ahçısı, demiryolundaki bir mühendise verdiği kurabiyelerin içine, adamda "tatlı duygular" uyandırabilmek için kendi aybaşı kanından koymuştu. Bir süre sonra bu büyücülüğü öğrenen mühendis, kendini kilere astı. *Benim Üniversitelerim*'de, "Gördüğüm onca şeyden sonra" diye yazıyordu Gorki, "akıllı uslu aydınların hayatı çok renksiz ve sıkıcı gelmeye başladı bana, gündelik hayatı oluşturan karanlık, aptalca ajitasyonla hiç ilgisi yoktu. Bana öyle geliyordu ki bu aydınlar, herkesin kendilerine yabancı ve düşman olduğu, kimsenin Mikahilovski[1] ya da Spencer'i umursamadığı ve tarih sürecinde bireyin rolü konusuna hiç mi hiç ilgi duymadığı o küçük, pis kentte yaşadıkları yalnızlığın farkında değillerdi." "Alimane sözlerden bir kabuğa" bürünmüş "gözlüklü kitap kurtları" ile hayvani içgüdülerine göre hareket eden kaba, görgüsüz insan yığını arasında her zamankinden de büyük bir uçurum görüyordu artık. "Derin bir farklılık var aralarında, neredeyse ırksal bir farklılık."

Geceleri olağan turlarını attıktan sonra, genellikle istasyon şefinin mutfağını temizlemesi, yatak odalarını süpürmesi, yakacak odun kesmesi, bulaşık yıkaması ya da ata bakması emrediliyordu. Böyle fazladan işler yapmaktan duyduğu öfkeyle, Dobrinka istasyonunu da içine alan bölgenin şefine

alaycı bir mektup gönderdi: "Yaşantımı gerektiği gibi sürdürmekteyim ve meslektaşlarımla da (diğer bekçiler) arkadaş olmuş bulunuyorum; görevlerimi açık bir şekilde anlamış bulunuyor ve titizlikle yerine getiriyorum. İstasyon şefi de benden memnun olup, bana karşı güven ve iyi niyetini göstermek için her sabah mutfağındaki çöpü boşaltmamı istemektedir. İstasyon şefinin mutfağını temizlemenin görevlerim arasında olup olmadığının bildirilmesini arz ederim."

Bunun arkasından, aynı tema üzerine ama manzum olarak yazılmış bir yergi mektubu geldi. Bu mektup, yüksek mevkilerde kahkahayla karşılandı ve yazarı, süpürge, çuval ve katranlı muşambaları koruyup bakımını yapmakla görevlendirilerek Borisoglebsk istasyonuna atandı. Bu yeni görevler, okumak için daha çok zaman bırakıyordu ona. "Kitaplarda bizi böylesine cezbeden o güzellikle muhabbet kurmak ve beni güçlendirecek bir aşk bulmak için büyük arzu duyuyordum. İçimde kabaran kızgın, karanlık öfke dalgaları gitgide sıklaşıyor, aklımı köreltip insanlara duyduğum ilgiyi yoğun bir iç bulantısına çevriyordu."

Davranışları kusursuz olduğundan, kısa sürede daha çok sorumluluk gerektiren bir iş verildi kendisine: Zaritsin'e yaklaşık 13 kilometre uzaklıktaki Krutaya istasyonunda "tartıcı", yani tartılardan sorumlu görevli olmuştu. Oraya vardıktan kısa bir süre sonra, kendisi ve başka dört kişiden oluşan bir "çalışma grubu" oluşturdu. Diğer kişiler, iki telgrafçı, bir çilingir ve bir matbaacıydı. Kazan'daki öğrencilerle aydınların tersine, yeni grubun üyeleri, ha-

yattaki durumlarından yakınan, ama yakın zamanda toplumsal bir ayaklanmanın gerçekleşeceğine inanmayan, sade, kendi kendini yetiştirmiş insanlardı. Polis, kısa sürede bu gizli buluşmaların kokusunu aldı. Grup, yakalanma korkusuyla devrim hayalleri kurmak yerine, acaba Tolstoy'un sözünü mü dinlesek diye düşünmeye başladı. Tolstoy, toprağa dönmeyi ve "özgür kırsal topluluklar" kurmayı savunuyordu. Belki, kehanette bulunup duran bu uzaklardaki yazarın elinde bilgelik, adalet ve mutluluğun anahtarları vardı. Ona, "Aleksey" imzalı ortak bir mektup gönderdiler: "Sizde çok fazla ekilmemiş toprak olduğu söyleniyor. Bu yüzden, bir kısmını bize vermenizi rica ediyoruz." Mektup, hiçbir zaman cevaplanmadı.

Yine de cesaretini kaybetmeyen Aleksey, Moskova'ya gidip Tolstoy'u görmeye, ondan yardım ve tavsiye istemeye karar verdi. 1889'un Mayıs ayında, heyecanlarla dolu kafasında patronlar olmadan, iyi arkadaşlar arasında, kendi sürüp ekeceği, ürünü kendi hasat edeceği topraklarda bağımsız bir hayat kurma hayalleriyle Zaritsin'den ayrıldı. Bu uzun yolculuğun bir bölümünü yaya, bir bölümünü de yük trenlerinde, geceleri makine dairesinde personelle birlikte giderek gerçekleştirdi. Çantasında çamaşırlarıyla birlikte bir de "düzyazı ve manzum" şiir vardı; "Yaşlı Meşenin Şarkısı" adındaki bu şiiri tutkuyla yazmış, "zorlu ve değişken hayatının son on yılında topladığı bütün düşünceleri" şiire katmıştı. Bu ilk çabayı Tolstoy'a göstermek istiyordu.

Ama yazarı ne köydeki mülkü olan Yasnaya Polyana'da bulabildi, ne de Moskova banliyösünde-

ki evinde. Ama orada Tolstoy'un karısıyla karşılaştı. Kitap dolu bir kulübeden çıkıyordu o sırada kadın. Daha Aleksey ziyaretinin nedenini açıklayamadan, kocasının yürüyerek Troitz-Sergeivsk Manastırı'na gittiğini söyledi. Aleksey yorgun göründüğünden, onu mutfağa alıp samimi bir şekilde çörek ve kahve verdi. Sonra, havadan sudan konuşarak Tolstoy'u ziyarete gelen "sahtekâr aylaklar"dan bahsetti ve Rusya'nın böyle parazitlerle dolup taştığını söyledi. *Benim Üniversitelerim*'de, "Zaten ben de bunun farkına varmıştım" diye yazıyordu Gorki, "ve ikiyüzlülüğe kaçmadan, kibar bir şekilde, bu kurnaz kadının gözlemine katılmayı başardım."

Aleksey, hayal kırıklığına uğrasa da, gururu kırılmamıştı ve sevgili Volga'sına dönmekten vazgeçti. Bu kez memleketi Nijni Novgorod'u seçti. Artık cebinde tek kopek kalmadığından, bir tren görevlisini razı ederek sığır vagonuna bindi. Otuz dört saat boyunca, homurdanıp duran, böğüren, dışkı ve sidiğe batmış, sekiz baş bukağılı sığırla birlikte yolculuk etti. Yerine vardığında, sanki onlardan biriymiş ve artık mezbahaya gitmeye hazırmış gibi hissediyordu kendini.

VI

İLK AŞK

Nijni Novgorod, zorunlu ikâmete tâbi tutulmuş siyasal suçlu kaynıyordu. 1887'deki üniversite olaylarından sonra Kazan'dan sürülen öğrencilerin akın etmesiyle, 1888 ve 1889'da devrimci kitlesi epey genişlemişti. Aleksey, bunlar arasında eski yoldaşlarından ikisini buldu: Kazan'da öğretmenlik ederken yıkıcı görüşleri nedeniyle görevden alınan Çekin ile eski bir sürgün olan Somov. Aleksey'e, Zukovski Sokağı'ndaki evlerinde onlarla birlikte oturmasını teklif ettiler. Bu sıralarda Aleksey'le tanışan Marksist sempatizan Mitzkeviç, sonradan anılarında şöyle yazacaktı: "Üstünde siyah gömlek, pardösü ve çizme olan, mavi gözlüklü, uzun boylu, uzun saçlı bir genç duruyordu karşımda." Çekin şöyle tanıştırmıştı onu: "Bu, Peşkov, ilginç adamdır; halktan biridir."

Tabii siyasal suçlu oldukları için Çekin'le Somov polis tarafından takip ediliyor, evleri de gizlice gözetleniyordu. Onlarla birlikte yaşayan Aleksey'in de görevlilerin şüphesini çekmesi kaçınılmazdı. Ama o hiç açık vermedi ve bir bira deposunun bodrumunda çalışarak hayatını kazanmaya başladı. Nijni Novgorod'daki siyasal polis, Zaritsin ve Kazan'dan onun hakkında bilgi istemiş, ama onu herhangi bir komploda yer almakla suçla-

mak için yeterli bilgi elde edememişti.

Aleksey'in çevresindeki çember, 1889'un Ekim ayında daralmaya başlayacaktı. Kazan'da gizli bir matbaa ortaya çıkarılmış, matbaacıların suç ortağı olmasından kuşkulanılan Somov'un gözaltma alınması için Petersburg'dan Nijni Novgorod'a emir gelmişti. 12 Ekim'de üç arkadaşın evinde arama yapıldı ve Aleksey sorguya çekildi. Resmi polis raporuna göre sorulara "cüretkâr, hatta küstahça" cevap vermişti. Nijni Novgorod'da hapse atıldı, ama evinde ele geçen kâğıt, kitap ve fotoğraflardan bir şey çıkmayınca, kısa süre sonra serbest bırakıldı.

Soruşturmadan, gizli polis şefi General Poznanski sorumluydu. Soruşturmaya ilişkin kayıtları, şu yorumlarla birlikte Nijni Novgorod valisine gönderdi: "Peşkov hakkmda bilgi istediğim Kazan polis şefinden aldığım cevap, bende zaten oluşmuş bulunan düşünceyi doğruladı; yani Peşkov, Kazan'daki kuşkulu kimselerin faaliyetleri için elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Gelen cevapta Peşkov'un, Kazan'da yıkıcı amaçlarla kurulmuş bir fırında çalıştığı, bu şehirde kuşkulu kimselerle ilişki içinde bulunduğu ve düşünce düzeyi ya da eğitimiyle bağdaşmayan maksatlı, sakmcalı kitaplar okuduğu bildirilmektedir." Sonuç olarak General Poznanski, Peşkov'un "gizlice ve ihtiyatla gözetlenmesi"ni tavsiye ediyordu. Petersburg'a da benzer bir rapor gönderilmişti.

Aleksey, birkaç arkadaşıyla birlikte serbest bırakılışını kutlarken, Halkın İradesi'nden eski bir sürgün olan Sabunaev, gururlu bir ifadeyle şöyle demişti ona: "Hapishane, bir devrimci için

vazgeçilmez bir okuldur." Aleksey, anlamsız bir yapmacıklık içinde olduğuna karar vererek tersledi adamı.

Bu edebiyat düşkünü "genç kanunsuz"un davasıyla ilgilenen Lanin adlı açık fikirli bir avukatın, bürosunda kâtip olarak çalışması için yaptığı teklifi seve seve kabul etti Aleksey. Bu arada, askeri yetkililer Aleksey'i askere almaya çalışıyordu, ama "akciğerindeki zedelenme" nedeniyle çürüğe çıkarıldı. İntihara teşebbüs ettiği için ilk kez sevinç duyuyordu.

Şiiri "Yaşlı Meşenin Şarkısı"nı unutmamıştı. Tolstoy'a gösteremediği bu şiiri bir başka yazara, Nijni Novgorod'da yaşayan Korolenko'ya göstermeye karar verdi. Korolenko eski bir siyasal sürgündü ve o sıralarda çok popüler olan birkaç öykü yazmıştı. Aleksey kendini ona tanıttığında, evinin önündeki karları kürüyordu. "Kardan iyice kalınlaşmış kıvırcık sakalların oluşturduğu püsküllerin üstünden, iyi huylu mavi gözler baktı bana." Korolenko, misafirinin ziyaret sebebini açıklamasını küreğine yaslanarak dinledi, sonra onu kitapların rastgele yığılı olduğu bir odaya alarak müsveddeyi okumaya başladı. Ara sıra duruyor, bir kelimeyi yanlış yazdığı ya da yanlış kullandığı, gereksiz yere yabancı kelimeler kullandığı veya duygularının gücünü aktarabilmek için kaba ifadelere sığındığı için genç yazarı ayıplıyordu. Bu eleştiri bombardımanı altında "korlaşmış kömür gibi" kızardı Aleksey. Geldiğine pişman olmuştu ve tek isteği kaçıp utancını saklamaktı.

Eve dönünce, edebi ihtiraslarının yıkılışını dü-

şündü çaresizlikle. "Artık ne şiir ne düzyazı, hiçbir şey yazmamaya karar verdim ve Nijni'de kaldığım süre boyunca, yani yaklaşık iki yıl bu kararıma uydum. Bilgeliğimin meyvesini, büyük bir üzüntüyle ateşin arıtıcılığma sundum."

Bir süre, aydın çevrelere girmenin hayal kırıklığını unutturacağını düşündü. Ama "popülistler" ile "radikaller" arasındaki tartışmalar gittikçe daha az ilgisini çeker olmuştu. Kitlelerin ruhunu yanlış yorumlayışlarıyla yoldaşları, ona "gülünç birer kahraman" olarak görünüyordu. "Halkı fazla güzel renklere boyadıklarını görüyordum," diye yazıyordu *Benim Üniversitelerim*'de. "Onların sözünü ettiği 'halk'ın yeryüzünde var olmadığını biliyordum. Yeryüzünde, kendi çıkarına olmayan her şeye kuşku ve düşmanlıkla bakan haris, kurnaz, dar görüşlü küçük köylü yaşıyordu sabırla. Köylününkinden bile daha zehirleyici batıl inançlar ve önyargılarla dolu kalın kafalı küçük kasabalı da orada yaşıyordu; sürdüğü vahşi hayatı büyük bir incelikle ve yasalara uygun olarak örgütleyen kıllı, güç sahibi tüccar da." Yaşadığı ıstırapla yeniden kendini öldürmeyi düşünmeye başladı. "Çok hastaydı ruhum. İki yıl önceki kişisel deneyimim, intiharın aptalca ve aşağılayıcı olduğuna inandırmış olmasaydı beni, kuşkusuz bu çareye başvuracaktım." Başka şiddet türlerini de düşünür olmuştu: "Sırf meraktan bir suç işleyebileceğimi hissediyordum; sonrasında ne olacağını görmek için birini öldürmeye hazırdım."

Kısa bir süre sonra, yine aynı coşkunlukla metafizik acısını unutup, kendinden on yaş büyük, evli bir kadına âşık oldu. Paris'te göçmenler arasında

yaşadıktan sonra Rusya'ya dönen ve dört yaşında tatlı bir kızı olan Olga Kaminski'ydi bu. Bu sıralarda Aleksey, büyük ihtimalle artık bakir değildi, ama şimdi onu ele geçiren bu muhteşem arzunun yanında, satılık kadınlarla yaşadığı pis zevklerin ne hükmü kalırdı ki? "O tutkuya gem vurmak korkunç acı vericiydi benim için: Beni yiyip bitiriyor, fiziksel olarak tüketiyordu. Daha yalın ve dolaysız davranabilsem iyi olacaktı, ama bir erkekle bir kadın arasındaki ilişkilerin, bayağılığını ve hayvansı basitliğini tanıdığım o fizyolojik birlikle sınırlı olmaması gerektiğine inanıyordum. Hayal gücü kolayca harekete geçebilen güçlü, hatta şehvetli bir genç adam olsam da, bu eylemin düşüncesi bile çirkin geliyordu bana."[1] İşin tuhafı "kalbinin sahibi", kendisinin de onu sevdiğini söylemişti. Tutkuları alevleniverdi ve hayatını paylaşmasını teklif etti kadına. O ise zarif ve etkileyici bir şekilde Aleksey'in deli olduğunu söyledi, aralarındaki yaş farkını öne sürdü, kocasını terk ederse adamcağızın nasıl perişan olacağını anlattı ve son olarak da Aleksey'e, bir daha kendisini görmeye çalışmamasını tavsiye etti.

"Yarı hasta ve deliliğin eşiğinde" Aleksey, bu şehirden, boşuna arzuladığı kadından, sonu gelmeyen tartışmalarıyla onu hayal kırıklığına uğratan devrimci aydınlardan ve aşkta, yazma uğraşında siyasette uğradığı bir dolu başarısızlıkla bütün geçmişinden uzaklaşmaya karar verdi. Ancak amaçsız bir şekilde uzun süre bütün Rusya'yı dolaşırsa, doğduğu günden beri ruhunda biriken çamurdan arınabileceğini düşünüyordu. Şimdi yirmi üç yaşındaydı ve Rus halkını görmek, içine çekmek, anla-

mak için her zamankinden daha güçlü bir istek duyuyordu -kitaplardaki Rus halkını değil, atalarının topraklarında çalışan ve acı çeken halkı. 1891 Nisan ayında, bazı eşyasını ince muşambadan bir torbaya doldurup *ülkesini, kardeşlerini, mesleğini* keşfetmek üzere yaya olarak Nijni Novgorod'dan ayrıldı.

VII

MAKSİM GORKİ

Aleksey kentten ayrılırken baharın ılık ışıkları, ırmak yanındaki tarlalarda kalan karları eritiyordu. Yol, çamur içindeydi. Aleksey, gizli polis tarafından takip edilip edilmediğini görmek için ara sıra dönüp arkasına bakarak, Volga'nın sağ yakasından yürüdü. Onun ayrılışıyla kimsenin ilgilenmediği açıktı. Daha ileride, Zaritsin'e giden bir tekneye bindi. Oradan trenle Filonovo'ya geçerek arkadaşı Yurin'le buluştu. Telgrafçı olan Yurin, Aleksey'in birlikte Tolstoy tarzı bir "özgür kırsal topluluk" kurmayı ümit ettiği "çalışma grubu"nun eski üyelerindendi. Onu evine götürerek, eskilerinden daha radikal olan yeni arkadaş grubuyla tanıştırdı.

Aleksey, yeniden laf kalabalığı ve hummalı heyecanlarla dolu bir atmosfere dalmıştı. Bölge polisi, grubun gizli toplantılarını biliyordu. 29 Mayıs 1891 tarihli resmi raporda şöyle deniyordu: "Polise gönderilen talimatların on üçüncü paragrafı uyarmca demiryolu işçileri üzerinde gözetimi sürdürürken, Filonovo istasyonu denetçisi, Borisoglebsk kasabasından teknisyen Çikagov'un evinde bir süre önce birkaç gencin toplanmaya başladığını tespit ettik. Bu gençler, köylü kökenli bir telgrafçı olan Yurin, tamir atölyesinden teknisyen Hlebnikov, Berezovski mezrası öğretmeni Frolov ve... geçici olarak Filono-

vo'da ikâmet eden Nijni Novgorodlu Aleksey Maksimoviç Peşkov'dur. Yukarıda adı geçen şahısların hepsi Çikagov'un evinde toplanmakta ve toplantılar genellikle gece yarısına, hatta daha geç saatlere kadar sürmektedir. Kimsenin içeriyi görememesi ve içeriye habersiz girmemesi için her zaman perdeler çekili ve kapılar kilitli tutulmaktadır. Yukarıda belirtilen şahısların esrarengiz karakterleri ve şüpheli davranışları göz önüne alındığında, bu toplantılarda yetkililere karşı yasadışı tertipler hazırlandığını varsaymak için haklı nedenler vardır. Ayrıca, yukarıda belirtilen kişilerin, ellerindeki kitaplara grup dışından kimsenin bakmasına izin vermemelerinden ötürü, zararlı ve yasak kitap bulundurdukları da düşünülebilir."

Bu belirgin kuşkulara rağmen, polis küçük gruba karşı herhangi bir işlem yapmadı ve Aleksey, hâlâ elinden kayıp giden huzurun peşinde, Filinovo'dan ayrılabildi. "Çatışma halindeki düşünceler, arzular ve duygulardan oluşmuş kalın bir sis tabakasında yaşıyordum. Hayatta ve insanlarda, kalbimi ezen ağırlığı hafifletecek birşeyler bulma ihtiyacı içindeydim."

Yorulmak bilmeden Don steplerine, oradan Ukrayna tarlalarına, son olarak da Karadeniz bölgesine yürüdü; birkaç kopek kazanmak ve biraz dinlenmek için yolu üstündeki çeşitli yerlerde duruyordu. 15 Temmuz 1891'de Nikolayev yakınlarında büyük bir köyden geçerken, kahkahadan kırılan alaycı bir kalabalığın ortasında, kendisine ihanet ettiği için karısına işkence yapan bir köylü gördü. Zavallı kadın, yarı çıplak durumda bir arabaya bağlanmıştı

ve köylü, arabayı çekmesi için kadını kamçılıyordu. Aleksey müdahale etmeye çalıştı, ama seyirciler üstüne saldırıp yarı baygın durumda çalılara attılar onu. Panayırdan dönmekte olan bir laternacı, onu arabasına alıp Nikolayev'deki hastaneye götürdü. Aleksey, iyileşene kadar orada kaldıktan sonra yolculuğuna devam etti. Karadeniz'de balıkçılarla birlikte çalıştı, tuzlalarda iş buldu, Besarabya'da üzüm hasatına katıldı, Odesa'da tersane işçiliği yaptı ve Kırım ile Kuban Kazakları'nın topraklarına varıncaya kadar yaya olarak yolculuğunu sürdürdü.

Maykop'a geldiğinde kasabanın kargaşa içinde olduğunu gördü. Salgın bir hayvan hastalığı yüzünden çevre otlaklardaki sığırların pek çoğu ölmüş, yetkililer de anlamsız bir karar alarak, kalan hayvanların aynı yerde tutulmasını emretmişti; bu durumda, hastalıklı hayvanlarm diğerlerine de mikrop bulaştıracağı kesindi. Öfkeden gözü dönen Kazaklar, sağlık heyetini kasabadan kovmuştu. Asayişi sağlamak için bir bölük asker ile ağır süvari kolu gönderildi. Diğerlerine uyarı olarak ayaklanmacılardan üçü asıldı. 18 Eylül 1891'de, asılanların köyünden olanlar, onlar için cenaze töreni düzenledi. Bu, yetkililerin hoşuna gitmemişti: Cenazeyi, hükümete karşı bir kışkırtma eylemi olarak görüyorlardı. O sırada yöreden geçmekte olan Aleksey de kalabalığın arasına karıştı ve yakalanıp hapse atıldı. Çantasında *Yeni Ahit*'in bir nüshası bulununca, polis, çok şaşırtıcı bir şekilde buna dayanarak Aleksey'in, vaazlarıyla kırsal nüfusu isyana teşvik eden dinci bir fanatik olduğundan kuşkulandı. Sorgusuyla görevli polis, niye bütün ülkeyi dolaşıp

durduğunu sordu. Aleksey, "Rusya'yı tanımak istiyorum," diye cevapladı. "Burası Rusya değil", dedi polis aşağılayıcı bir tavırla, "domuz ahırı!"

Birkaç gün sonra serbest bırakılan Aleksey, rastgele dolaşmaya devam etti. Kafkas Dağları'nın kuzey kanadı boyunca Hazar Denizi'ne doğru yürüdü, sonra geri dönüp Karadeniz'e yürümeye başladı. Ardından dağlara yöneldi ve Vladikavkaz'da, Tiflis'e giden Gürcistan askeri yoluna saptı.[1] Yolculuğunun bir bölümünü, prens olduğunu iddia eden genç bir Gürcü'yle birlikte yaptı. Bir aylak, yalancı ve korkak olan bu tuhaf yol arkadaşı, Aleksey'in sırtından geçiniyor, hatta bazen ondan çalıyor ve en ufak tehlike karşısında sıvışıyordu. Tiflis'e vardıklarında, kendilerine seve seve yiyecek ve barınak sağlayacak zengin akrabaları olduğunu söyledi Aleksey'e. Sonra, beş dakikalık bir işi olduğunu söyleyerek sokakta ondan ayrıldı ve kalabalığa karıştı.

Ekim sonlarıydı ve çok soğuktu. Aleksey titreyip lanetler okuyarak altı saat boyunca boş yere arkadaşının dönmesini bekledi. Sonunda ısınmak için bir meyhaneye girdi. Bir iki sarhoş, alaycı sözlerle selamladı onu. Sonunda kavga çıktı ve bütün grup karakola götürüldü. Böylece nezaretin kirli duvarları, Aleksey'in Kafkas başkentindeki ilk gecesine dekor oluşturuyordu. "Kuşku çekici bir serseri" olmakla suçlanıp yol boyunca birkaç hapishanede daha kaldıktan sonra "kanuni ikâmetgâhı" Nijni Novgorod'a gönderilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Ama sorgusu sırasında, hakkında bilgi alınabilecek birinin adını vermeyi başardı: Naçalov adında

bir adamdı bu; Tiflis'te yaşıyordu ve Dobrinka ile Krutaya'da demiryollarında çalıştığı sırada onun amiriydi. Bu sayede ertesi gün salıverildi.

Naçalov'un da ileri sosyal görüşleri vardı. Aleksey'e iş bulmayı önerdi ve odasında kalmasına izin verdi. Kendisi Transkafkasya demiryolu idaresinde çalışıyordu ve koruması altındaki gence de demir işletmelerinde, arkasından bir büroda iş buldu. Ayrıca onu, zorunlu ikâmette bulunan siyasal suçlulardan oluşmuş Tiflis aydınlar çevresiyle tanıştırdı.

Aleksey, kısa bir süre sonra Naçalov'un odasından ayrılıp Afanasiyev adlı bir işçiyle birlikte oturmaya başladı. Yanlarında başka genç devrimciler de vardı. Topluluk, kol işçilerini, Pedagoji Enstitüsü ile papaz okulundaki öğrencileri, kadın öğretmenleri, yeni yetişen ebeleri de çekmişti. Aleksey, Tiflis'teki günlerini şöyle anlatıyordu arkadaşına: "Enstitü ve papaz okulundan öğrencilerle birlikte kitap okuyorum. Onlara bir şey öğretmiyor, sadece birbirlerini anlamaları için tavsiyede bulunuyorum. Demiryolu antreposundaki işçilerle de konuşuyorum. Burada Bogatıroviç diye bir işçi var. İyi bir insan, harika anlaşıyorum onunla. Hayatta hiçbir şeyin iyi olmadığını söylüyor, ben de iyi şeylerin saklı olduğunu ve ilk çıkagelen namussuzun bunları ele geçirdiğini söylüyorum."

Bu çalkantı ve koşuşturma arasında zamanını da sistemli biçimde düzenlemeye çalışıyordu: Sabah dokuzdan öğleden sonra dörde kadar iş; dörtten beşe akşam yemeği; beşten gece dokuza kadar okuma; dokuzdan on bire kadar siyasal tartışmalar; gece yarısından sabah üçe ya da dörde kadar yazı

yazma ve okuma. Evet, artık yeniden yazıyordu; öfkeyle aldığı sonsuza kadar yazmama kararını unutmuştu.

Birkaç yıl hapis yatan ve şimdi Tiflis'te zorunlu ikâmette bulunan Aleksandr Kaliyujni adında akıllı bir Narodnik de onu yazmaya teşvik etmişti. Bu ölçülü ve sevgi dolu adamın büyük etkisi oldu üzerinde. Kaliyujni onun gençlik heyecanını yatıştırmaya ve öykücülük yeteneğini kullanmasını sağlamaya çalışıyordu. Otuz dört yıl sonra Gorki, gösterdiği anlayışa teşekkür etmek için bir mektup yazdı ona: "Sevgili dostum, öğretmenim... seninle tanıştığım zamandan beri, bazıları önemli ve anmaya değer yüzlerce insanla karşılaştım. Fakat inan bana, hiçbiri senin hayalini kalbimden silmeyi başaramadı. Beni tuhaf bir özgeçmişi olan iri yarı bir genç olarak, eğlendirici ama kuşku verici, işe yaramaz bir serseri olarak görmeden, iyilik, dostluk dolu gözlerle bakan ilk kişi sen oldun... Senin önünde hiçbir şeyle övünmemek gerektiğini hemen anlamıştım ve bana öyle geliyor ki senin sayende, hayatımda hiç övünmedim. Kendime olan saygımı ya da hayatın karşıma çıkardığı talihsizlikleri hiçbir zaman abartmadım."

Aleksey, göçebe hayatının iniş çıkışlarını anlatırken, Kaliyujni keyifle dinler ve aklına ne gelirse yazmasını önerirdi ona. Aleksey, "Makar Çudra" adında bir hikâye yazıp arkadaşına okumuştu bunu. Konunun folklorik özgünlüğü ve üslubunun romantik zenginliğiyle büyülenen Kaliyujni, hikâyeyi *Kafkaslar* adlı yerel gazetenin yayın yönetmenine götürdü. Ama Aleksey'in, hikâyeyi yayınlayacakları

konusunda pek umudu yoktu; gazetenin cevabını beklemeden, 1892 yazında yeni bir yolculuğa çıktı. Gürcistan'ı geçti, Karadeniz'e indi ve Suhum'dan (Suhumi) Novorosisk'e uzanan bir yolun yapımında çalıştı.

Tiflis'e döndüğünde, *Kafkaslar*'ın hikâyesini kabul ettiğini büyük bir şaşkınlık ve sevinçle öğrendi. Hâlâ talihinden şüphe ederek, emin olmak için gazete binasına koşturdu. Orada bir gazeteci, yayınlanacak ilk yazısında kullanmak istediği adı sordu. Tereddüte düştü Aleksey; asıl adı Peşkov, onur kırıcı ve aşağılayıcı geliyordu ona, çünkü Rusça *peşka*, "piyon" demekti. İnsan yığınları içinde piyondan başka her şeydi o. "Keskin dili" nedeniyle babasına Acı adını taktıklarını hatırladı, yani Rusça *gorki*. Topluma isyan eden genç bir yazar için harikaydı bu isim. Böylece soyadı olarak Gorki, yani "Acı ya da Keskin"i, ad olarak da Maksim'i seçti. 12 Eylül 1892'de *Kafkaslar*, yazın dünyasında yeni bir isim olan Maksim Gorki'nin hikâyesi "Makar Çudra"yı yayınladı.

Hemen arkasından başka bir mutluluk daha yaşadı Gorki: Sonunda kocasından boşanan Olga Kaminski, kızını da alıp Tiflis'e, onun yanına gelmişti. İlk buluşmalarında neredeyse heyecandan bayılıyordu. "Daha da güzel ve çekici göründü gözüme," diye yazdı *Benim Üniversitelerim*'de. "Hâlâ genç kız gibiydi, yanaklarından gül pembesi, mısırçiçeği mavisi gözlerinden sevgi dolu pırıltılar kaybolmamıştı. ...Ölmek ve sonsuza kadar orada kalsın diye, deyim yerindeyse, bir solukta ruhuma çekmek istiyordum onu." Hikâyesi "Makar Çudra"yı okudu

kadına; şefkat ile tenezzül karışımı bir tavırla dinledi o da.

Aşktan aklı başından gitmiş durumdaki Aleksey, onu öpmeye, hatta ona dokunmaya cesaret edemeyerek titrek bir sesle şöyle dedi: "Gel benimle yaşa. Lütfen. Birlikte yaşayalım." Kadın, odanın bir köşesine gidip oradan cevap verdi gülümseyerek, "Bak şöyle yapalım: Sen Nijni Novgorod'a git, ben burada kalıp düşüneyim ve sana yazayım." Aleksey, "okuduğu romanlardan birinin kahramanı gibi" saygı dolu bir reverans yaparak ayakları yere değmeden uzaklaştı oradan. Bir süre sonra da Olga'nın isteği doğrultusunda Hazar Denizi kıyısına gitti, bir yekenliye bindi ve Volga'dan, Nijni Novgorod'a doğru yola çıktı.

VIII

GAZETECİLİĞİ

Gorki, 1892'nin Ekim ayında Nijni Novgorod'a ulaştı ve hemen yine avukat Lanin'in yanında işe girdi. Bir süre sonra Olga'yla kızı da geldi. Gorki'yle birlikte, bir papazdan ayda iki ruble karşılığında bir hamam kiraladılar ve üçü, olanakları elverdiği ölçüde orada yaşamaya başladı.

Ama bir süre sonra, Olga'nın ne kadar sığ ve koket olduğu ortaya çıktı. Aynanın karşısına çıplak geçip hayran hayran kendini seyretmeye ve başka erkeklerin ilgisini çekerek Gorki'yi kıskandırmaya bayılıyordu. Gorki ona "bonbon" diyor; ondaki "acıbadem kokusu"nu seviyor; neşesinden, tasasızlığından ve aile kavgalarından nefret etmesinden hoşlanıyordu; ama edebiyatla biraz daha fazla ilgilenmesini isterdi doğrusu. Bir keresinde, ona hikâyelerinden birini okurken nefesi "bir çocuğunki kadar sakin ve düzgün" uyuyakalmıştı. Gorki, "O hikâyenin kadınlara çekici geleceğini, onlarda özgürlük ve güzellik aşkı yaratacağını düşünmüştü," diye yazıyordu *Benim Üniversitelerim*'de, "ama en yakınımdaki kadın hiç etkilenmemiş ve uyuyakalmıştı. Neden? Hayatın göğsüme yerleştirdiği çanın tınısı yeterince güçlü değil miydi? O kadını bir anne gibi yerleştirmiştim kalbime. Beni sarhoş edici balıyla besleyeceğini, yaratıcı güçlerimi harekete

geçireceğini ve hayat yollarında edindiğim sertliği yumuşatacağını ummuştum." Hayal kırıklıkları üst üste geldikçe Olga'dan soğumaya başladı; hak ettiğinden çok daha yükseklere yerleştirmişti onu kafasında.

Avukatın yanındaki işi, onu rahatsız eden bir jargonla yazılmış mahkeme celplerini, isnat ve temyizleri kopya etmekten ibaretti. Hukuki çekişmeler dünyasına dalışları arasında hikâye ve şiir yazarak kendini sıkıntıdan kurtarıyordu. Ama bunları Olga'ya ve birkaç yakın arkadaşına okumasına rağmen, yerel gazetelere götürecek güveni bulamıyordu. Arkadaşlarından biri elyazması bir kopyayı ondan "ödünç" alıp, Moskova'da çıkan günlük *Rusya Haberleri* gazetesine göndermişti gizlice. Beklediğinin tersine hikâye ("Emilian Pilai") kabul edildi. Gorki, daimi yazarları arasında profesörler ve ünlü yazarlar bulunan, liberal muhalefete mensup önemli bir gazetede yazılarının takdir edildiğini artık biliyor ve bundan gurur duyuyordu.

"Emilian Pilai"da, Gorki'nin büyük sempati beslediği serseri karakteri ilk kez boy gösterir. "Nedir benim hayatım?" diye sorar. "Bir köpeğin hayatı. Ama ne kulübem, ne yiyeceğim var.... İnsan mıyım ben? -Hayır kardeşim, bir solucandan, hayvandan beterim. Kim anlayabilir beni? Hiç kimse!"

Bu ilk başarıdan cesaret alan Gorki, Kazan'daki bir gazeteye, *Volga Habercisi*'ne birkaç hikâye daha gönderdi. Genel yayın yönetmeni bunları kabul ederek övgü dolu sözlerle yayınladı. Hikâyelerden biri, "Yalancı İskete ile Doğrucu Ağaçkakana Dair", güçlü simgeler içerir ve dokundurmalarla doludur.

Hikayede, devrimci heyecanı temsil eden iskete kuşu, diğer kuşları ormanın ötesindeki "mucize ve mutluluk ülkesi"ne uçmaya çağırır. Ama, "solucan yiyerek yaşayan" ağaçkakan, gerçeklere sımsıkı sarılır ve bu hayalin boş olduğunu göstererek arkadaşlarını, böyle bir cennet olmadığına inandırır. Sonunda iskete, "ümit etmek ve inanmak güzel olduğu için" yalan söylediğini itiraf eder. Genç aydınlar, iyimser iskete kuşunda kendilerini bulmuş, sezgisi güçlü ağaçkakanı şiddetle suçlamış ve yazarın düşüncesinin canlılığını övme konusunda anlaşmıştır.

Korolenko, ABD'ye yaptığı geziden döndükten sonra hikâyeyi okudu. Gorki'den ziyaretine gelmesini istedi ve her zamanki açıksözlülüğüyle ona bazı yararlı öğütler verdi. Genç meslektaşının anlatı yeteneğini kabul etmekle birlikte, laf kalabalığından, tekrarlardan ve fazla gösterişli imgelerden kaçınmaya zorladı onu. Bütün bunlar, Gorki'den, kendisi olmamasını istemekti. Özlü, ve göründüğü kadarıyla, seçici olmayı beceremiyordu o. Şiddeti ve zenginliğiyle başkaları kadar kendisini de şaşırtan bir taşkındı onun yazdıkları. Ve dünyaya bakışı da karakterini yansıtıyordu: Mert, dolaysız, riyasız ve tutkulu. İyiler ve kötüler, kahramanlar ve hainler, işkenceciler ve kurbanlar vardı. Yumuşak geçişli ara renklere, teslimiyet ve ayrıcalığa yer yoktu.Ya zifiri karanlık, ya göz kamaştıran parlaklık. Işık ve gölge oyunları kaldırılmıştı sanattan. Yazmak, şeytanlara darbe indirip melekleri yüceltmek demekti. Ama Gorki olumsuz karakterleri tasvirde yetkinleştikçe, olumlu karakterleri pek silik ve alışılmış kalı-

yordu. Korolenko daha başlangıçta bunu görmüş ve sık sık "İnsanları allayıp pullama," demişti Gorki'ye. Ayrıca Gorki'nin, üslup üzerinde daha çok çalışması ve bir gazetede değil, dergide yayınlanmak üzere hazırlanmış daha uzun hikâyeler yazması konusunda ısrar etmişti.

Gorki'nin bu öğüde uyarak yazdığı hikâye "Çelkaş"ı, mükemmel buldu Korolenko. "Karakterlerin kendi başlarına, kendi tabiatları doğrultusunda konuşup davranıyor," dedi ona. "Onların duygu ve düşüncelerine karışmıyorsun. Bu da herkesin yapabileceği bir şey değil.... Gerçekçi olduğunu daha önce de söylemiştim sana.... Ama aynı zamanda bir romantiksin."

Bu başarıdan sonra Korolenko, Gorki'nin Samara'daki büyük bir gazeteyle ilişkiye geçmesini sağladı. Gazete, ayda yüz rublelik bir ücretle köşe yazarı olarak işe aldı onu. Ama bu işte çalışabilmek için Nijni Novgorod'dan ayrılıp Samara'da yaşaması lazımdı. Bir saniye bile tereddüt etmedi. Olga'yla ilişkisi iyi kötü yürür olmuştu. Onun iki tutkusu olan edebiyat ve siyasete karşı ilgisizdi Olga ve kendisine şiirler yazan bir öğrenciye anlamsız bir anaçlık göstermeye başlamıştı. Gorki'nin gözünde "peri", yavaş yavaş bütün büyüsünü yitiriyordu. Sevgi ve şefkat duyuyordu ona, ama asıl ateş sönüp gitmişti. Gitmek istediğini söylediğinde, kadın da her ikisi için en iyisinin ayrılmak olacağını kabul etti. "Hüzünlü bir sessizlikten sonra birbirimize sımsıkı sarıldık ve ben şehirden ayrıldım... İşte ilk aşkımın hikâyesi böyle sona eriyor, kötü bitmesine rağmen mutlu bir hikâyeydi bu."

23 Şubat 1895'te Samara'ya vardı ve ertesi gün de işe gitti. *Samara Gazetesi*'nde günlük bir köşede yerel konular üzerine yazılar yazıyordu. Sansür çok sıkı olduğundan sokaktaki olaylar, Samara tiyatrosundaki bir gösteri, gezici bir hayvanat bahçesinin kenti ziyareti, bazı gençlerin toplum içinde sergilediği kötü davranışlar, belediye hastanesinde hastalara nasıl davranıldığı ya da fuhuşun topluma verdiği zarar gibi konulardaki yazılarla yetinmek zorundaydı. Ama bu hafif makalelerde bile sert bir ton kullanıyordu. Burjuvaziye ya da tüccara yönelik saldırılarında bazı okurlar kendilerini tanıyor ve gazete yönetimine şikâyette bulunuyorlardı. Pazarları ise edebi bir yazı, bir hikâye ya da şiir yayınlıyordu. Şiirlerinden "Elveda"da, Olga'dan ayrıldıktan sonra yaşadığı hayal kırıklığını dile getirmişti:

Aşk her zaman biraz aldatıcıdır,
Gerçek her zaman ona karşı savaşır,
Buna değecek bir kadın bekleriz uzun süre,
Boşuna bekleriz ve sonunda da,
Paçavraya sarılı et geçer elimize
bir iyilik perisi yerine.
Elveda!

Bu arada, toplum içinde ve gazetecilikte başarısı giderek artıyordu. 1896 başlarında, Nijni Novgorod'da büyük bir gazete olan *Nijni Novgorod Nüshası*'nda yayın yönetmeni olarak iş buldu ve Samara'dan ayrılıp mutlulukla memleketine döndü. Bir başka büyük yerel gazete olan *Odesa Haberleri* de, o yıl Nijni Novgorod'da başlayan Tüm Rusya

Fuarı'nda özel muhabirleri olmasını teklif etti.

Bu iki gazete için yaptığı iş, başından beri çok ilginç geliyordu ona. Artık Samara'da olduğundan çok daha geniş bir araştırma alanı vardı önünde. Hükümet, bu "sanayi ve sanat" fuarının, 19. yüzyılın son yıllarında Rusya'nın gösterdiği gelişmeyi sergilemesini istiyordu. Kapitalist başarının vitrini olan fuardan Gorki'nin hoşlanmayacağı kesindi. "Bu fuar, tüccarlar ve imalatçılar için çok yararlı tabii," diye yazdı bir makalesinde, "ama halkı yoruyor ve bir sürü kötü düşünce uyandırıyor onlarda." Muhabir göreviyle cicili bicili, gösterişli pavyonları dolaşıp kalabalığın çığlıklarını dinledikçe ve Tüm Rusya kuruluşlarının verdiği resepsiyonlara katıldıkça, tek derdi para ve gösteriş olan zenginlere karşı gerçek bir nefret duymaya başladı. Halkın mutluluğunu düşündüğü iddiasındaki liberal burjuvazi bile şüpheli görünüyordu. Toplumun alt tabakalarından olmayan herkese, ta içinden bir nefret duyuyordu.

Fuarı gezdikçe, parıltısı ona yoksulların sefaletine yönelik bir aşağılama gibi geliyor ve makalelerinde bunu dile getiremediği için hırslanıyordu. Ama ara sıra birkaç iğneli söz kaçıveriyordu ağzından. "Halk fuara gelmiyor," diye yazdı. "Orada görülen cemiyet. Ama cemiyet halk mıdır ki? Halk, her zaman olduğu gibi kendi derdine düşmüş ve Rus sanayisinin mucizelerini görmek için ne parası, ne de zamanı var."

Kısa sürede, iki günlük gazeteye birden iş yetiştirmek zorunda olan Gorki, yaptığı ağır işin gücünü aştığını görmeye başladı. İntihar girişiminden beri ciğerleri, vücudunun hassas noktası olmuştu. Dok-

torlar, kendisinde verem başlangıcı saptamış ve tedavi için, Riviera'nın Rusya'daki dengi olan Kırım'a gitmesini tavsiye etmişlerdi. Ama Gorki, tümüyle gazetecilikten elde ettiği gelire bağımlıydı ve hiç birikmiş parası yoktu. Arkadaşları, muhtaç yazarlarla bilginlere yardım için kurulmuş bir örgüt olan Petersburg Edebiyat Fonu'na başvurması için yardımcı oldular. Ama gereken formaliteler çok uzun ve karmaşıktı.

Bu arada şans Gorki'ye gülüverdi. *Samara Gazetesi*'nde, bir süre önce düzeltmen olarak oraya girmiş, on sekizinde genç bir kadın olan Ekaterina Pavlovna Voljin'le tanıştı. İflas edip bir çiftlikte kâhyalığa başlamış eski bir toprak sahibinin kızıydı bu. Güzel, hayat dolu, neşeli ve alçakgönüllü oluşuyla ilk bakışta çekti Gorki'yi. Kendisi de inançlı bir devrimciydi. Gorki'nin maceralarla dolu hayatını dinledikçe, ilkel içgüdüleri olan ve çok güzel konuşan bu kuvvetli ve müşfik adamı daha yakından tanımak istedi. Düzeltmeden gelen nüshaları düzenlemekte gösterdiği özen ve baskı atölyesindeki işçilere karşı nezaketi de çok etkilemişti onu.

1896'ya girerken gazete, yeni yılı kutlamak için bir kıyafet balosu düzenledi. Gorki, serseri kılığında gitti. Parti, sabahın altısında sona erdi. Ekaterina'yı evine bırakırken, birdenbire evlenme teklif etti Gorki. O da hiç düşünmeden evet dedi. Ama evhamlı ana babası, biraz beklemesi için yalvardılar. Kızlarının daha çok genç olduğunu düşünüyorlardı ve Gorki'nin karmakarışık geçmişi ürkütüyordu onları. Üstelik kızın iyi eğitim aldığını, liseyi altın madalyayla bitirdiğini, onunsa çok fakir bir ai-

leden gelen, kendi kendini yetiştirmiş bir adam olduğunu söylediler. Ama sonra kızın babası öldü, annesi daha fazla direnemedi ve 1896'nın Ağustos ayında Samara'da gizlice nikâh kıyıldı.

Genç çift, gelecekleri hakkında bir karara varmadan önce, Edebiyat Fonu'nun, Gorki'nin başvurusuna vereceği cevabı beklemek zorundaydı. 1897'nin başlarında nihayet para geldi. Parayı alınca büyük bir mutluluğa kapılan çift, vakit geçirmeden Kırım'a doğru yola çıktı.

Orada Dr. Aleksin, Gorki'yi tedavi ederek sağlığına kavuşturdu. Aynı yılın baharında çift, Poltava yönetim bölgesinde, Ekaterina'nın bir arkadaşının çiftliği olan Manuilovka'ya gitti. Henüz nekahet devresinde olan Gorki, zamanının büyük bölümünü komşu köyün köylüleriyle sohbet ederek geçirdi ve kısa sürede onlarla iyi ilişkiler kurdu. Onlar için amatör bir tiyatro topluluğu oluşturdu; tahta kulübelerinde kostüm yapıp dekor boyadılar. Gorki hem sahne yönetmeniydi, hem de doğaçtan gösterilerde oyuncu olarak yer alıyordu.

27 Temmuz 1897'de Ekaterina bir oğlan doğurdu; Maksim adı verilen bebeğe, sevgi ifadesi olarak kısaca Maks deniyordu. Gorki, büyük bir mutluluk yaşıyordu. Baba olmak, yaratıcı güçlerini iki misli artırmış gibi geliyordu ona. Sonbahar gelince Nijni Novgorod'a dönüp gazeteciliğe devam etmeye karar verdi. Artık mesleğinden emindi ve yazarlığın ne demek olduğu konusunda çok yüksek fikirleri vardı. Yazma yeteneği olacak kadar şanslı herkesin, bunu yüce bir davanın hizmetine vermesi gerektiğini düşünüyordu. Kendini ya da başkalarını eğlen-

dirmek için değil, toplumdaki bozuklukları teşhir etmek ve sıradan insanları, hayatlarını düzeltmeye yöneltmek için yazmalıydı. Sanat ile yararlılık, birbirinden ayrılamazdı. Edebiyatçı, bir eğlendirici değil, rehberdi.

Nekahet devresini tamamladığı Ukrayna köyünden ayrılırken, kendisine minnettar olan köylüler, 13 kilometre ötedeki tren istasyonuna kadar onunla birlikte gitmek istedi. Ama ayrılığın acısına dayanamayacak kadar çok votka içmişlerdi ve çoğu, yol kıyısında ölü gibi yığılıp kaldı.

IX

FIRTINA KUŞU

Gorki, Nijni Novgorod'a daha doğru dürüst yerleşmemişti ki, polis onu gözaltına almaya geldi. 1892'de Tiflis'te uzun zaman beraber olduğu Afanasiyev adlı işçinin evinde, arkasında dostça bir yazı olan bir resmi bulunmuştu. Bir süre önce Afanasiyev de, "illegal yayın dağıtmak"tan hapse girmişti. Kendisine karşı yöneltilen iddiaların anlamsızlığına rağmen evi iyice arandı ve Gorki, sorgusu sürdürülmek üzere yanma bir görevli verilerek Tiflis'e gönderildi. Polis, içinde "kanıtlar" bulunan mühürlü bir paket getirdi: Kanıtlar, beş yüzü aşkın mektup, not ve müsveddeden oluşuyordu.

Gorki, 11 Mayıs 1898'de Tiflis'e vardı ve Meteh şatosunda bir hücreye kondu. Bir polis raporunda şöyle deniyordu onun için: "Son derece şüpheli bir adam; okuyan bir kişi ve iyi yazar, Rusya'nın büyük bölümünü (ve genellikle yaya olarak) dolaşmış." Peşkov'la 1892'de tanışmış olan bir şahit de "politik açıdan güven vermez davranışları karşısında serseme döndüğünü" ve onun, "işçilerin, patronları tarafından sömürülmesi konusunda genellikle çok sert konuştuğunu" söyledi.

Bu iddialar Gorki'yi suçlamak için yeterli değildi, çünkü onun 1892'de Tiflis'te kaldığı döneme dayanıyordu; oysa Afanasiyev'in kurduğu devrimci

örgütün geçmişi ancak 1897'ye kadar uzanmaktaydı. İki hafta gözaltında kaldıktan sonra salıverildi. Ama evinde ele geçirilen kâğıtlarda suçlayıcı hiçbir şey bulunamasa da, polis, daha sıkı gözetim altında tutulmasını emretmişti. Artık polisten izin almadan seyahat edemeyecek ve ikâmetini değiştiremeyecek, izin aldıktan sonra bile gideceği yere ancak onaylanmış bir güzergâhı izleyerek varabilecek ve "hastalık ya da elinde olmayan durumlar dışında" mola veremeyecekti. Bu ikinci durumda da, anında bölge polisine haber vermesi gerekiyordu.

Tiflis'ten, kımız kürüyle kendine gelmek için Samara'ya gitti. Sonra Ağustos'ta, karısıyla oğlunun onu beklemekte olduğu Nijni Novgorod'a döndü. Polisle başı derde girmiş olsa da keyfi yerindeydi - başına bela olmalarına alışmıştı artık. Yazarlık mesleğinde de iyi bir başlangıç yapmış, ilk kitabı *Notlar ve Hikâyeler* bir süre önce Moskova'da yayınlanmıştı. Kolay olmamıştı kitabı bastırmak. Bir yayıncı, kendileri gibi seçkin bir kuruluşun, taşra gazetelerinde yayınlanmış hikâyelerle birlikte anılmak istemeyeceğini söyledi. Gorki'nin, müsveddelerini götürdüğü bir başkası yayınlamaya karar verdi, ama kararından bir türlü emin olmadığı için, kitabı eleştirmenler ve halk nezdinde doğrulayacak bir önsöz yazmasını istedi. "Üzülerek söylüyorum, istediğiniz önsözü veremeyeceğim size," diye cevapladı. Gorki, "çünkü... yazamadım. Denedim, ama sanki yumruğumu tehdit edercesine birine sallıyormuşum ya da bir günah işlemişim de gözyaşları içinde tövbe ediyormuşum izlenimine kapıldım." Yayıncı, önsöz isteğinden vazgeçti.

Kitap, her biri on kadar hikâyeden oluşan iki cilt halinde yayınlandı. Üç bin nüshalık ilk baskı öyle çabuk sattı ki, hem yayıncı hem de yazar şaşırdı. Hikâyelerin canlı, insafsız, yakıcı havası, halkı nazik bir duyumsamazlıktan çekip çıkarmıştı. 1881'de Dostoyevski'nin, 1883'te de Turgenyev'in ölümünden beri Rus edebiyatının hakimi Tolstoy'du, Kilise'nin dışında Tanrı'ya itaati, şiddetten kaçınmayı ve Rus ırkının tüm erdemlerini bünyesinde taşıyan köylünün atadan kalma bilgeliğine güvenmeyi savunuyordu. Bir de, olağanüstü incelikli fırça darbeleriyle taşradaki günlük hayatın sıkıcılığını ve kararsız aydınlara ara sıra musallat olan vicdan azabını anlatan Çehov vardı. Öte yandan, iyilik ve kötülük kavramlarını aşmış serbest, bireysel ve sanat kaygısına dayalı yazıyı savunan yeniler, "toplumsal" edebiyata başkaldırıyordu. Bunlar, dekadan simgeciler okuluydu: Sologub, Briusov, Balmont, Merejkovski.

Bu makamsız fısıltı korosunun üstünde Gorki'nin sesi, boru gibi patlamıştı. Kaba, pervasız bir dille yazdığı hikâyelerinde küçük burjuva zihniyetine saldırıyor ve halk anarşisinin erdemlerini övüyordu. Anlattığı hırpani ve derbeder serseriler, zengin toprak sahiplerine olduğu kadar cahil, kurnaz köylülere de ters düşüyordu. Köylülüğü savunanların, kendi sınırları içine hapsolup durmadan bunu anlatanların ve ahlak dışı estetlerin oluşturduğu kalabalığı yarıp geçmişti Gorki. Genç Rus aydınları, yerleşik düzene başkaldırmanın öncülüğünü yapacak birini bekliyordu sabırsızlıkla. İnsancıl kuramlara, zarafet ve inceliğe doymuşlardı ve Çehov'un

deyişiyle "tadı keskin ve acı bir şey"e susamışlardı. Tam zamanında yetişen Gorki, bu protestocuların lider ihtiyacını karşılamıştı. Alt sınıftandı, işçi gibi giyiniyor, bağırıp çağırıyor, küfrediyordu ve bu sert, kaba tavır, çürümekte olan toplumun sinirlerine iyi gelmişti. Gorki, övgü yağmuruna tutuldu.

Harekete susamış aydınların övgüsünü asıl toplayan, hikâyelerinden çok düzyazı şiirleri oldu. Bu şiirlerden "Şahinin Şarkısı"nda Gorki, gökyüzüne dalıp düşmana saldıran ve kendi cesaretinin kurbanı olarak ölen şahini yüceltiyordu; oysa yerde sürünen yılan, en büyük hedefi gökyüzüne ulaşmak olanların bu hayalini boşa çıkarıyordu. Yine bu düzyazı şiirlerden "Fırtına Kuşu", köpüklü dalgaların üstünden uçup "öfkenin gücünü, tutkunun ateşini ve zaferin kesinliğini" ifade eden çığlığını fırtınaya savuran deniz kuşlarının "çılgınlığı"na bir övgüydü; kavganın tadını hiç bilmeyen güvercinler ise, her gökgürültüsünde tir tir titrerdi. Gorki'nin "Yaşlı Kadın İsergil" hikâyesinde, özgürlük mücadelesinin kahramanlarından Danko, adalet ve ışık arayışında kabilesine önderlik etmek ister, ama peşinden gelmeyi reddettiklerinde, çıplak elleriyle göğsünü yarıp alev alev yanan yüreğini çıkartır ve yolu aydınlatması için başının üstüne koyar.

Bu alegorilerdeki saflık ve üslubun kabalığı okurlarca tebessümle karşılanmış olsa da, ideolojik içerikleri, maceraya ve patlamaya hevesli gençler tarafından benimsenmişti. "Fırtına Kuşu"nun nakaratı -"Cesurların çılgınlığına şan olsun!"- devrimcilerin sloganı haline geldi. Gorki'nin abartılı şiiri, baskı, daktilo ve teksirle çoğaltılarak yüzlerce kopya

halinde elden ele dolaştı; gizli işçi ve öğrenci topluluklarında ise elle çoğaltıldı.

Bir sükûnet döneminden sonra, bu gençlerin çoğu Halkın İradesi geleneğine döndü. Nefret edilen çarlık rejimini sona erdirecek suikastlerin, kesin eylemlerin, kahramanca fedailiklerin hayalini kuruyorlardı. Bazıları Sosyalist Devrimci Parti'ye girdi. en kararlı ve "yetenekli" olanları oradan terörist gruplara geçerek Çar'ın büyük prenslerinin, bakanlarının ve yüksek rütbeli görevlilerinin peşine düştü. Bu siyasi cinayet uzmanları genellikle Danko'yla, sefalet içindeki kardeşlerinin yolunu aydınlatmak için yüreğini sökerek kendini feda eden adamla akraba oldukları iddiasındaydı.

Halkın İradesi'nin öğretilerine düşman olan diğerleri ise, Rus aydınları arasında daha yeni yeni ortaya çıkan ve giderek destek bulan Marksizm ile Sosyal Demokrasi'ye yaklaşmaktaydı. Bunlar farklı bir devrimci türü oluşturuyordu: Dar kafalı, açgözlü ve yürekten çar yanlısı olduğuna inandıkları köylülere güvenmiyor, eski düzeni yıkmak için ancak kentli proletaryaya bel bağlayabileceklerini düşünüyorlardı. Topluluk halinde yaşamaya alışkın, bu nedenle de propagandaya açık olan bilgili işçiler, aydınların iktidarı ele geçirmesine yardım edebilecek tek gruptu. Dolayısıyla Gorki, köylülerin yapısal zaaflarını ortaya koyunca, Sosyal Demokratların ilahı haline geldi; ideallerden yoksun bir Rus toplumunun çökmeye mahkûm olduğunu söyleyince de Sosyalist Devrimcileri savunduğu kanısına varıldı. Rusya'nın köklü ve şiddetli bir değişime ihtiyacı olduğunu savunan herkes onda kendini bulu-

yor ve ona övgüler düzüyordu. Daha düne kadar adı bilinmeyen Gorki, şimdi adalet talebini dile getiren adam olmuştu.

Hikâyeleriyle düzyazı şiirlerinin kazandığı başarıdan cesaret alarak 19 Nisan 1898'de yayıncısına şöyle yazdı: "Halkın çalışmalarıma gösterdiği ilgi, yakında gerçekten iyi bir şey yazmayı başaracağım yolundaki inancımı güçlendiriyor. Yeni bir şeye başladım. Bundan çok umutluyum, çünkü bununla, insanların yüreğinde utanç duygusu uyandırmak istiyorum."

Tüm kış boyunca üzerinde çalıştığı "şey", ilk romanı *Foma*'ydı. Kitapta Gorki, Nijni Novgorod'da, 1896'daki fuarda gazetecilik yaparken tanıdığı tüccarlar ve sanayiciler dünyasını anlatıyordu. Bu zengin kapitalistlerin enerjisini takdir etmekle birlikte, açgözlülüklerini, bencilliklerini, başkalarının yaptığı işi hor görmelerini ve tahakkümcü ruhlarını mahkûm ediyordu. Bu acımasız patronlardan birinin oğlu olan kaba saba, cahil Foma Gordeyev, hayatının boşluğu karşısında bir tür metafizik umutsuzluğa kapılır. "Kendini unutma" çabasıyla bayağı zevklere, âlemlere dalar, ama bunlar acısını dindiremez. Sonunda resmi bir ziyafette şehrin önde gelenlerine hakaret yağdırarak rezalet çıkarır. Rus burjuvazisine yönelik bu patlamadan sonra deli olduğuna karar verilir ve tımarhaneye konur. Gerçeği bulma umuduyla yollara düşmüş kâhin bir dilenci olarak tamamlar ömrünü. Kendisine ilişkin düşünceleri şöyledir: "Adamın biri tekneyle ırmakta gidiyor... Tekne sağlam olabilir, ama altında bi su derindir... Eğer adam o karanlık derinliği hissetme-

ye başlarsa, hiçbir tekne kurtaramaz onu." Foma Gordeyev yok olup gider, çünkü ayağının altında kapitalist dünyanın "karanlık derinlikleri"ni hissetmektedir.

Bu kez Gorki, nefretini burjuvaziye olduğu kadar, tartışıp durmaktan başka bir şey bilmeyen aydınlara da yöneltmiştir. "Keşke" der karakterlerinden biri, "zehirli ruhumun kırıntılarını toplayıp yüreğimdeki kanla birlikte aydınlarımızın suratına tükürebilsem, şeytan alsın canlarını! Şöyle diyebilmek isterdim onlara: 'İğrenç herifler, çok pahalıya mal oluyorsunuz ülkemize. Peki ne yapıyorsunuz buna karşılık? Çok fazla düşünüyorsunuz! Kalbiniz iyi ahlak ve iyi niyet dolu, ama kuştüyü yastık gibi mayışık ve yumuşak bunlar!' "

Aydın eliti bu şekilde suçlamakla Gorki, aydınları, birer laf ebesi olmak şöyle dursun, kitleleri uyandırmada başlıca araç olarak gören Sosyalist Devrimcilerden bir ölçüde uzaklaşıp, devrimin tümüyle sanayi proletaryasının ürünü olacağını savunan Marksist Sosyal Demokratlara yaklaşıyordu. Kendi kendini yetiştirmiş biri olarak "sahte bilginler" karşısındaki aşağılık kompleksini yenememiş ve tüm umudunu, içten bir dayanışma duygusu beslediği işçilere bağlamıştı. Zamanın Marksistleri gibi o da, işçilerin kurtuluşunun ancak işçiler tarafından gerçekleştirilebileceğine, aydınlara düşeninse yorum yapıp alkış tutmak olduğuna inanıyordu.

Ama Gorki'nin yazılarını tek beğenen devrimciler değildi. Onun bu cüretkâr saldırganlığından tat alan burjuva hayranları da vardı. Bu zengin ve korunmalı kişiler, Gorki'nin oturma odalarına soktu-

ğu serseriler, kabadayılar ve anarşistler karşısında tatlı bir heyecan duyuyordu. Gorki ile kitapları, en son toplumsal ilgi odağı haline gelmişti. Dönemin büyük yazarları bile onu içlerinden biri olarak görüyordu. *Foma*, 1899'da Petersburg'daki *Hayat* gazetesinde yayınlandı. Kitap halindeki baskısı ise Çehov'a adandı. Gorki, *Notlar ve Hikâyeler* yayınlandığı sırada onunla yazışmıştı. 24 Ekim 1898'de ona kitabın bir kopyasını gönderirken şunları yazıyordu: "Doğrusu ilk gençlik yıllarımdan beri size beslediğim sıcak, samimi, karşılıksız sevgiyi itiraf etmek istiyorum. Kitaplarınızın eşliğinde öyle olağanüstü anlar yaşadım ki, onları okurken pek çok kez ağladım, pek çok kez kapana kısılmış kurt gibi isyan ettim, pek çok kez uzun uzun güldüm!" 6 Aralık 1898 tarihli bir başka mektupta da "Size hayranlığımı nasıl ifade edeceğimi bilemiyorum; bunun için kelime bulamıyorum ve samimiyim, inanın," diyordu.

Daha Çehov'la karşılaşmadan Gorki, ruhsal bir durumu ya da bir manzarayı en yalın sözlerle tasvir edebilen sanatçı ve aynı zamanda da çağdaşlarının çoğundaki cansızlığı gözler önüne seren adam olarak saygı duyuyordu ona. Gündelik kaygıları resmeden bu sanatçıyla aynı yönde ilerledikleri kanısındaydı. Ama Çehov sadece çökmekte olan bir toplumun yanlışlarını, saçmalıklarını ve sıkıntısını ortaya koyarken, Gorki, tüm aklını ve tüm kaslarını kullanarak bu çürümüş yapının yıkılmasına yardımcı olmak istiyordu.

Gorki, Çehov'la yazışarak ondan sanatının sihirli sırrını öğrenebileceğini ummuştu. Çehov da ki-

barca, sabırla ve açık sözlülükle, ama araya belli bir mesafe koyarak öğüt verdi genç meslektaşına. Korolenko gibi o da, dilinin denetimsizliği, laf kalabalığına kaçması ve ender kullanılan sıfatlara düşkünlüğü nedeniyle eleştirdi Gorki'yi.

3 Aralık 1898'de ona yazdığı mektupta, "Dilde denetim eksikliğiniz, özellikle diyalog bölümleri arasına serpiştirdiğiniz doğa tasvirlerinde ortaya çıkıyor," diyordu. "Bu tasvirleri okuduğumda, keşke daha kısa ve daha özlü olsalar diye düşündüm, şöyle iki ya da üç satırlık yani. Zevk düşkünlüğü, fısıltılar, kadife yumuşaklığı vb. sözlere sık sık yer verilince tasvirde biraz retoriğe ve monotonluğa kaçılmış oluyor. Bunlar okuru usandırır ve yorar. Dilinizdeki aşırılık kadın portrelerinizde de belirgin."

Gücenmek şöyle dursun, bu eleştiriyi minnetle kabul etti Gorki. 1898 Aralık ayında, "Ender kelimelerim hakkındaki sözleriniz doğru ve yerinde," diye yazdı Çehov'a. "Bunları dağarcığımdan atamadım bir türlü; incelikten yoksun görünme korkusu da buna engel oluyor.... Ben, kendi kendimi yetiştirdim." 1899'un Ocak ayında da şöyle diyordu: "Zeki olduğumu söylediniz de, güldüm buna. Bir lokomotif kadar aptalım ben. On yaşından beri kendi başımayım, hiçbir zaman eğitim alma olanağım olmadı. Hayatı ve işi yalayıp yutmaktan başka şey yapmadım ve hayat, darbeleriyle ısıttı beni. Son olarak 22 Aralık 1899'da yazdığı mektupta samimi bir istekte bulunuyordu: "Açıkçası, beni unutmamanız için yalvarıyorum. Arada bir hatalarıma dikkat çekmenizi, bana öğüt vermenizi ve genel olarak bana, eğitime ihtiyacı olan bir yoldaş gibi davranma-

nızı rica ediyorum."

Ancak Çehov *Foma*'yı okuduğunda, ne kadar hayal kırıklığına uğradığını Gorki'ye söyleyecek cesareti bulamadı. Kitap hakkındaki gerçek duygularını, 29 Şubat 1900 tarihli bir mektupla *Hayat* gazetesinin yayın yönetmeni Posse'ye açtı: "*Foma*, bir nutuk kadar monoton. Karakterlerin hepsi aynı şekilde konuşup aynı şekilde düşünüyor. Kendiliğinden değil, bir amaç için konuşuyorlar. Hepsinin de kafasında saklı kalan şeyler var gibi; kendilerini tam anlamıyla ifade etmiyor, zihinlerinin gerisinde daha birşeyler varmış gibi davranıyorlar. Aslmda hiçbir şey de yok: Sadece konuşma tarzları böyle."

Gorki'nin hikâyelerindeki serbest, kendiliğinden havayı seven Çehov, şimdi *Foma*'da beliren didaktik yönelimden kaygılanıyordu. Ona göre bir romancı, karakterlerinin genel bir düşüncenin örneği olmadığını, yaşadıkları çatışmaların ortasında kendilerine ait birer hayatları olduğunu "açıklayarak anlatmamalı", sadece "göstermeliydi"; anlattığı hikâye inanç değil, duygu yaratmalıydı. Kısacası, Çehov, edebiyatta bir düşünceye "bağlanma"ya karşıydı ve Gorki'nin "mesaj"ı olan edebiyat yapıtlarına gittikçe daha çok kapıldığını hissediyordu. Çehov için yazmak, resim yapmak demekti; Gorki içinse ispat etmek.

Gorki, 1899 Mart ayında Yalta'ya Çehov'un yanına gittiğinde, karşıt düşüncelerini değerlendirme olanağı bulmuş olmalılar. Burada nihayet karşılaşmışlardı ve daha ilk andan birbirlerini sevdiler. Çehov, halkın içinden gelen bu yazarın pervasız samimiyetini ve patlamaya hazır idealizmini sevmişti.

23 Mart'ta Lidya Avilova'ya yazdığı mektupta, "Görünüşü serseri gibi," diyordu, "ama içinden çok zarif bir adam." 30 Mart'ta Rozanov'a yazdığı mektupta da şunları belirtmişti: "Burada yazar Gorki'yle görüşüyorum. Basit bir adam, bir serseri; yazmaya ancak yetişkinlik çağında başlamış. Şimdi, sanki ikinci kez dünyaya gelmiş gibi basılı her şeyi coşkuyla alıp açık yüreklilikle, önyargıdan uzak bir şekilde okuyor."

Gorki ise, kendine eşiti gibi davranan bu büyük yazarın alçakgönüllülüğü, sağduyusu ve mertçe kibarlığı karşısında büyülenmişti.

22 Mart'ta, "Çehov büyük adam", diye yazdı karısına. "İnsanlar onun için deli oluyor, onu hiç rahat bırakmıyorlar... Onunla söyleşmek çok zevkli, kimseyle konuşmaktan bu kadar zevk aldığımı hatırlamıyorum." Kendini bir davaya adamak için yanıp tutuşan Gorki, bir köy öğretmenini andıran bu basiretli, vakur ve kendinden emin adamdan, insanın herhangi bir gruba ait olmadan da iyi olabileceğini ve kanlı savaş hayalleri kurmadan da halkın kaderini düzeltmek isteyebileceğini öğrendi.

Ama Çehov'un düşüncesinin bağımsızlığına hayranlık duymakla birlikte, sevgide de öfkedeki kadar şiddetli ve dizginlenmez olan kendi doğasının isteklerine karşı gelemiyordu. Çehov'un yanından ayrıldıktan sonra 23 Nisan'da şöyle yazdı ona: "Bana öyle geliyor ki tanıdığım bütün insanlar içinde hiçbir şeye boyun eğmeyen tek özgür insan sizsiniz. Edebiyatı birinci sırada, hayattaki en önemli konu olarak görebilmeniz iyi bir şey. Bana gelince, bunun iyi olduğunu düşünmeme rağmen, galiba si-

zin gibi yaşamayı beceremem. Sevdiğim ve sevmediğim daha bir sürü şey var. Keşke olmasaydı, ama yapabileceğim bir şey yok."

1899'un sonlarına doğru Gorki'nin popülaritesi, onu da şaşırtan boyutlara vardı. Daha pek fazla eser yayınlamamış olmasma rağmen, Petersburg'da çalışmaları üzerine sempozyumlar düzenleniyordu ve Repin tarafından yapılan portresi, gezici bir sergide başlıca ilgi odağı olmuştu. Yeni ilahlarının resmi önünde toplananlar genellikle gençlerdi.

Gorki'nin Nijni Novgorod'daki dairesi edebiyatseverlerle kendini politikaya adayanların buluşma yeriydi. Yoksul çocukları okula göndermek için para topluyor, kimsesizlere bir yurt açabilmek için çalışıyor, muhtaçlara Noel ağacı ile hediyeler sunmak için hayırseverlere yönelik şenlikler düzenliyordu.

Üniformalı polisler ve gizli çarlık polisi Ohrana'nın sivil ajanları tarafından sürekli gözetim altında tutulmaktaydı. Bu ajanlardan Ratayev, raporunda şöyle yazmıştı: "Nijni Novgorod'da sergiden önce tamamen ortadan kalkmış olan yıkıcı faaliyetler yine tüm gücüyle canlandı. Burada, devrimci eğilimleri olan herkes, bir tek Gorki aracılığıyla yaşıyor ve nefes alıyor." Bir başka ajan da şöyle yazıyordu: "Peşkov (Gorki), legal faaliyetlerle (yayıncılık, izinli hayır işlerine katılma) gizli faaliyetleri zekice birleştiriyor ve böylelikle, yasal girişimleri devrimci birer girişime dönüştürüyor."

İzlenip gözlenmekten huzursuz olan Gorki, 1899 Eylül ayında Çehov'a yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Son zamanlarda yaşlı bir cadı kadar huysuz oldum. Kapkaranlık bir ruh hali içindeyim. Sırtım ve

göğsüm ağrıyor, başım da onlardan geri kalmıyor... Bu sıkıntılı halimin etkisiyle votka içmeye, hatta şiir yazmaya başladım. Bence yazarlık zanaatı hiç eğlenceli değil." 1900 Ocak ayında da şunları yazdı: "Zamanımızın kahramana şiddetle ihtiyacı var. Herkes heyecan verici ve olağanüstü bir şey, gerçek hayatta olmayan, ondan daha yüce, daha iyi ve daha güzel bir şey istiyor. Şu anki edebiyatın hayatı biraz süsleyerek anlatması çok önemli ve bunu yaptığı zaman da hayat daha güzel görünecek, insanlar daha canlı ve şevk dolu olacak. Bir de şimdi bakın onlara -ne çirkin gözleri var: can sıkıcı, kayıtsız ve soğuk!"

1900 Aralık ayında, Kiev'deki üniversite olayları sonucunda 183 öğrenci er olarak orduya alındı. Gorki bunu öğrendiğinde arkadaşlarına öfke dolu mektuplar yazdı: "Öğrencileri zorla askere almak iğrenç bir şey, bireysel özgürlüğe karşı utanmazca işlenmiş bir suç, iktidarla şişirilmiş alçaklar tarafından alınan salakça bir önlem." Bu mektuplardan bazılarına polis tarafından el koyuldu. Gorki, her şeyi göze alarak Petersburg'a gitti. Mart 1901'de bir öğrenci kalabalığı, arkadaşlarının askere alınmasını protesto etmek için Kazan Meryem Ana Katedrali'nin önünde toplandı. Gorki de göstericiler arasındaydı. Kazaklarla atlı polis, vahşice saldırıp kalabalığı dağıttı.

Hükümetin bu olayı yumuşatarak aktarması üzerine Gorki, halkı bastırmak için şiddet kullanılmasına karşı aydınların kaleme aldığı bir protestoyu imzaladı. Polis, "Hükümet Açıklamasına Tekzip" başlıklı broşürü de onun yazdığına inanıyordu,

ama ellerinde delil yoktu. Kısa bir süre sonra, üniversiteli ajitatörler için oluşturulan bir fona iki bin ruble bağışladığını saptadılar. Gorki ayrıca, Petersburg'a teksir makinesi almaya gelmekle de suçlanıyordu; bu makine, sanayi banliyösü Sormövo'daki işçilerin yıkıcı broşürlerini çoğaltmak için kullanılacaktı. Nijni Novgorod'a dönünce hapse atıldı, ardından ciğerlerinden rahatsız olduğu için bırakıldı ama yatak odasında göz hapsinde tutulmasına karar verildi. "Bir polis dairemin mutfağına yerleştirilmişti," diye yazıyordu sonraları, "bir tane de hole ve yanımda onlardan biri olmadan dışarı çıkamıyordum."

O yıl başka bir roman daha yayınlamıştı; bu, öncekinden daha da polemikli ve siyasal bağlantılı olan *Üç Arkadaş*'tı. Üç genç adam -Lunyev, Graçev ve Filimonov- her biri kendi yapısına göre bir yol tutmaya çalışır. Yaptıklarıyla amaçladıklarını bağdaştırmayı başaran, sadece Graçev olur. Graçev, siyasal bir gruba katılır, sosyalist düşünceleri özümser, aydın bir işçi olur ve hatta şiire yeteneği olduğunu ortaya koyar.

Bir kez daha kapitalizmin, işçilerin amansız düşmanı olduğunu kanıtlamak amacıyla yazılmış olan bu roman, Gorki'ye daha da çok okuyucu kazandırdı ve yetkililerin gözünde iyice güvenilmez olmasına yol açtı. Nijni Novgorod yakınlarında küçük bir kasaba olan Arzamas'a gönderilmesi için emir geldi, ama o sırada veremi nüksettiğinden, önce Kırım'a gidip sağlığına kavuşması söylendi. Tren Moskova'dan geçeceğinden orada bir hafta kadar kalmak için de izin aldı. Böylece, ilk oyunu *Küçük*

Burjuvalar'ı sahneleyecek olan Moskova Sanat Tiyatrosu'yla bizzat temas kurabilecekti.

Odağını demiryolu işçisi Nil'in oluşturduğu bir aile çatışmasına dayanan *Küçük Burjuvalar*, mülk sahibi sınıflara yönelik bir başka saldırıydı. Nil, "yeni insan"ı, "gerçek insan"ı, "örnek işçi"yi temsil ediyordu. Moskova Sanat Tiyatrosu'nun başında bulunan Stanislavski'ye 1902 Ocak ayında gönderdiği mektupta onu şöyle tanımlıyordu Gorki: "Gücünden ve hayatı kendi düşüncelerine göre yeniden kurma hakkmdan emin bir adam." Aslında böyle işçi sınıfı erdemi modelleri özgünlük ve derinlikten yoksundu, ama oyun, siyasal gerilimin dorukta olduğu bir zamana rastlıyordu ve Gorki, bir halk çocuğunu sahnede olduğu gibi anlatarak büyük darbe indirmiş olacağına inanmıştı. Sansür engelini aşabilmek için uzun süre mücadele etmesi gerektiğini de biliyordu, ama sebat etmeye kararlıydı.

Moskova üzerinden Kırım'a gitmek için yola çıkmadan önce ummadığı şekilde bir zafer sevinci yaşadı: Nijni Novgorod'daki liberal aydınlar avukatlar, doktorlar, profesörler- "idari karar" ile bölgeden uzaklaştırılmasına duydukları tepkiyi göstermek amacıyla onuruna ziyafet verdiler. Şehirdeki öğrencilerden bazıları, bu ilerici burjuvalara, Gorki'nin onlara ait olmadığını, onun üzerinde yalnızca devrimci öğrencilerin hak iddia edebileceğini göstermek için yemeğe katılmaya karar verdiler. Onlarla birlikte yaklaşık yüz elli kişi geldi yemeğe. Konuşmalarda, liberaller belirsiz ve tumturaklı bir dil tutturdu; öğrenciler eylem ve mücadele çağrısında bulundu. Gorki, kendi yazdığı bir broşürü

okuyarak cevap verdi: "Gururla Şişirilmiş Bir Yazara Dair". Broşürde, kendisi kadar okurlarını da eleştiriyordu: "Bir yazarın bu kadar çok hayranı olması iyi değil. Halkla alışveri!şi olan herkes, atmosferi gerçek adındaki asit fenikle dezenfekte etmeli." "Toplumumuz tarafından ezilmiş insanların kanıyla dolu" modası geçmiş bir binada "sıcak, huzurlu, rahat bir hayat" isteyen liberal aydınlara da saldırdı. Bu "çürümüş, sallantılı" binaya "çökmesi için" iyi bir sarsıntı lazımdı sadece. "Yakında" diye kehanette bulundu, "farklı insanlar gelecek, yürekli, dürüst, güçlü insanlar -evet, yakında!" Bu sözler ziyafet salonunda bir tezahürat ve protesto tufanına yol açtı.

Daha fazla karışıklık çıkmasından çekinen polis, Gorki'nin kentten ayrılmasını öne aldı: Derhal gitmesi emredildi. 7 Kasım 1901 de yüzlerce öğrenci, bir zafer alayı oluşturarak tren istasyonuna kadar eşlik etti ona. Şarkılar söylediler, politik sloganlar attılar ve teksirle çoğaltılmış bildirileri kalabalığa fırlattılar: "Ünlü ve sevgili yazarımız Maksim Gorki'ye eşlik etmek ve doğup büyüdüğü kentten kovulması karşısında duyduğumuz öfkeyi dile getirmek için burada toplanmış bulunuyoruz. Sırf gerçeği söylediği ve Rusya'daki hayatın adaletsizliklerini teşhir ettiği için kovuluyor buradan... Biz, bu tür şeylere karşı *dövüşmek* istiyoruz ve *dövüşeceğiz*."

Karısı, oğlu Maks ve daha bebek olan kızı Ekaterina (Katyuşa) ile birlikte omuzlar üstünde trene bindirilen Gorki, bu gürültülü kutlamadan çok utanmıştı. Buna layık olup olmadığını düşünüyor ve coşku dolu gösterilerin kendi yeteneğine değil,

temel taleplerini dile getirdiği halka yönelik olduğuna kendini inandırmaya çalışıyordu.

O ayın sonlarında Posse'ye yazdığı mektupta yolculuğunu şöyle anlatmıştı: "İstasyonlarda güruh halinde polis. Harkov'da, trenden inmemem öğütlendi. Yine de platforma çıktım. İstasyon boştu... Önünde, öğrenciler ve başka insanlardan oluşan bir kalabalık. Polis yaklaşmalarına izin vermiyordu. Bağrışmalar ve karışıklık -az önce birinin gözaltına alındığını söylediler. Tren hareket etti. Saat sabahın biriydi. Zifiri karanlık bir gece. Piatnitski ve ben vagon platformunda dururken ansızın karanlıkta kuvvetli, öfke dolu, sinirli bir kükreme. Öğrendik ki, istasyonun üstünden geçen demir köprü, bağırıp şapkalarını sallayan insanlarla doluymuş; çok muhteşem, kardeşçe bir şeydi bu. Köprü, trenin epey üstünde kalıyordu ve bağırmalar öyle şiddetli, öyle dostça, öyle güçlüydü ki! Bütün bunları sana Gorki'yi allayıp pullamak için anlatmıyorum yoldaş, Rus halkının en iyi kesimleri arasında gittikçe daha da yaygınlaşan ruh halini aktarmak için yazıyorum."

Bu gösterilerden kaygılanan polis, Gorki'nin birkaç günlüğüne Moskova'da mola verme iznini geri aldı. Tren çarların eski kentine varmadan, onun vagonu ayrılıp elli bir kilometre kadar öteye, küçük Podolsk kasabasına gönderildi ve orada, kendisini Kırım'a götürecek treni beklemesi emredildi. Moskova garında onu karşılamayı planlayan dostları -yayıncısı, Almanca çevirmeni, ünlü şarkıcı Çalyapin, yazar İvan Bunin ve başkaları- bu değişikliği öğrenince banliyö treniyle Podolsk'a gittiler.

Öfkeli polisin burnunun dibinde hemen neşe dolu bir şölen hazırlandı. Şölene katılanlar o gece geç saatte, ekspres trenin bu baş belası yolcu için özel olarak duracağı istasyona Gorki'yi geri götürdüklerinde, bir anlamda hükümetin saldırısı olarak başlayan şey, bir özgürlük şehidinin yüceltilmesi olarak sona ermişti.

Halk, yetkililerin peşini bırakmadığı bu adamın her şeyini seviyordu: Yontulmamış davranışlarını, yandan düğmelenip ince bir deri kemerle belden bağlanan siyah köylü gömleğini, kalın bıyığını, şekle girmeyen sap sap saçlarını, insanın içine işleyen gözlerini, Volga aksanını, serseri gençliği hakkında bilinen her şeyi ve hatta, başından beri onu romantik bir kahraman yapan hasta ciğerlerini. Dolayısıyla Gorki, sadece hikâyeleri çok tutulan bir yazar değil, aynı zamanda olağanüstü bir kişilikti, edebiyat sahnesinin yıldızıydı. Ona hayranlık duyanlar, hem politik tercihlerini, hem de süsten uzak, Manici tarzdaki yazılarından tat aldıklarını ortaya koyuyorlardı. Bazılarını rahatsız edip bazılarını heyecanlandıran Gorki'ye kimse kayıtsız kalamıyordu. Zaten bu da, önüne koymuş olması gereken hedefe uygundu: Yani kayıtsız, kararsız ve korkak olanları sarsmak ve "fırtına kuşu" olmak.

X

SAHNE

Gorki'ye sağlığı için Kırım'a gitme izni verilmiş olmasına rağmen, kıyıdaki en şık tatil yeri olan Yalta'da kalması yasaklanmıştı. Ama o, yasağı hiçe sayarak bir hafta Çehov'un oradaki evinde kaldı. Bahçe kapısının önünde bir polis nöbet tutuyordu. Gorki ne zaman evden ayrılsa, polis şefi, Çehov'u arayıp istenmeyen konuğunun nereye gittiğini bulmasını istiyordu.

Daha sonra, Gorki, Gaspra'ya yakın sayılacak Oleiz'de ev tutup karısı ve çocuklarıyla oraya yerleşti. Çehov ile sık sık görüşüyorlardı ve dostlukları iyice ilerlemişti. 17 Kasım 1901'de Çehov, karısı Olga Knipper'e "Aleksey Maksimoviç (Gorki) değişmemiş," diye yazmıştı. "Hâlâ aynı onurlu, iyi ve zeki adam. Onunla ilgili, daha doğrusu onun üstünde olan tek terslik, köylü gömleği. Bu giysiyi bir oda hizmetçisinin üniforması kadar yadırgıyorum." Gorki ise Çehov'un alçakgönüllülüğünü, dürüstlüğünü ve açık fikirliliğini övmekten yorulmuyordu hiç. "İnanıyorum ki," diye yazdı *Çehov, Anılardan Yapraklar*'da, "Anton Pavloviç'in (Çehov) yanında tüm ziyaretçiler daha sade, daha samimi davranma, kısacası daha çok kendileri olma isteği duyuyordu... Bugün üstünde temiz bir pantolon yokken gelecekteki kadife giysilerden bahsetmenin saçma ve

aptalca olduğunu unutarak, Rusların sık sık kendilerini sarhoş etmeye bayıldığı 'ulvi konular' üzerine konuşmak Çehov'u hiç ilgilendirmezdi."

Gorki'yi en çok duygulandıran, ünlü meslektaşının gösterdiği içten ve sıcak ilgiydi, çünkü veremin son evrelerinde olduğunu biliyor ve fazla yaşamayacağını düşünüyordu. Gorki'nin hastalığına güler yüzlü bir metanetle katlanan Çehov, ona öğütler vermeyi sürdürdü, yazılarında laf kalabalığından ve tumturaklı bir dilden kaçınması için tekrar tekrar onu uyardı ve politik tartışmalarında görüşlerine nezaketle karşı çıktı. Burjuvaziyi ortadan kaldırıp proletarya iktidarını kuracak radikal bir devrim isteyen bu inançlı Marksiste, daha az aceleci bir çözüm olasılığını kabul ettirmeye çalıştı: Çarlık rejiminin yavaş yavaş daha aydın ve liberal bir rejime dönüşmesi. Bu konudaki görüş ayrılıklarına rağmen iki adam mütevazı insanlardan hoşlanıyordu ve edebiyata tutkundu.

Kırım'da, Gorki'nin evinin yakınında Tolstoy oturuyordu. Ciddi bir sıtma nöbetinden sonra doktorları, Karadeniz güneşi altındaki nekahet dönemini sona erdirmesini tavsiye etmişti. Trende özel bir vagonla Gaspra'ya gelen Tolstoy, arkadaşı Kontes Panin'in emrine verdiği şatoda kalıyordu. Daha önce Moskova'da ve Yasnaya Polyana'da onunla görüşmüş olan Gorki, sık sık kendisine komşu ziyaretine geliyordu. Çehov gibi Tolstoy da, halktan gelen bu genç yazarın yeteneğine saygı duymakta, ama tumturaklı dilini beğenmemekteydi. Ancak onun sade, cilasız kişiliğine ve keskin görüşlerine özel bir ilgi duyuyordu.

Biri otuz üç, öbürü yetmiş üç yaşındaki iki yazar her yönden farklıydı. Avamdan gelme Gorki'nin gençliği mahrumiyet ve serserilikle geçmiş, zengin ve soylu Kont Lev Tolstoy ise ömrünün büyük bölümünü malikânesinde görkemli bir tecrit içinde, kentli proletaryayla hiçbir ilişkiye girmeden geçirmişti. Modern makineleşme çağmdan ve "aydın elitin sahte kültürü"nden nefret ediyor, kurtuluşu Rus köylüsünün atadan kalma bilgeliğine sığınmakta görüyordu. Sadeleşme arzusuyla, sanat için sanat öğretisini, modası geçmiş Kilise ayinlerini ve devletin bireye hükmetmesini alelacele mahkûm etmişti ve konuşmalarında, şiddete şiddetle cevap verimesine karşı çıkıyordu. Kahramanca, ama pasif bir nitelik taşıyan bu direnişsizliğin, halkın askerlik, mahkemeler ve idari kararlar gibi tüm hükümet kısıtlamalarını reddetmesini ve kardeşliğin tadını çıkararak özgürce yaşamasını sağlayacağına inanıyordu.

Bu ütopik gelecek görüşü Gorki'ye yabancıydı: O, işçilere yakın, köylülere düşmandı, doğrudan eylemin savunucusu ve Hıristiyan tevekkülünün amansız düşmanıydı. Tolstoy'u ilk gördüğünde, onun dostça davranışından etkilenmiş, ama aşağı tabakadan gelme konuğunu rahat ettirebilmek için onunla sahte bir halk ağzına kaçarak konuşan büyük bir soylunun sözde alçakgönüllülüğünü de sezmişti. Sonradan, bu etkileyici karşılaşmayı hatırlarken, az rastlanır bir zekâ keskinliğiyle şöyle yazacaktı: "Tolstoy'un köylü sakalı, kaba ama olağanüstü elleri, basit giysileri -bütün o demokratik dış görünüş, ziyaretine gelenleri yanıltırdı ve insanları

giyimine göre değerlendirmeye alışmış (eski bir serf alışkanlığı!) bazı vatandaşlarımın onunla konuşurken, açıkçası laubalilik diyebileceğimiz o münasebetsizce samimiyete kaçtığını görürdüm... Ve birdenbire, köylü sakalı ile kırışık gömlekten oluşan o yalancı görünüşün ardından yaşlı Rus soylusu, muhteşem aristokrat çıkıverir, samimiyeti fazla kaçıran ziyaretçi, başından aşağı buzlu sular dökülüvermiş gibi olurdu. Böyle anlarda el kol hareketlerindeki soyluluk ve zarafeti, konuşmasındaki inceliği ve öldürücü kelimelerinin inanılmaz yerindeliğini gözlemek çok zevkliydi."

Aslında iki toplumsal sınıf arasındaki karşılaşma sırasında ne Tolstoy, ne de Gorki rahattı. Köylü gibi görünüp köylü gibi davranmaya çalışan kont, yoksulluğu gerçekten tanımış olan misafirinin alaycı ifadesinden çekiniyordu; Gorki ise köylü kılığına girmiş ev sahibinin entelektüel üstünlüğünü her kelimede hissediyordu. "Bana duyduğu ilgi etnografik nitelikte," diye yazmıştı defterine. "Onun için ben, hakkında pek az şey bilinen bir kabilenin üyesiyim, başka hiçbir şey değil." Ve Tolstoy'un sinirli sinirli "Ben sizden daha köylüyüm, kendimi daha çok köylü gibi hissediyorum," dediğini belirterek "Aman Yarabbi, bununla övünmemeliydi, övünmemeliydi!" demişti Gorki. Birbirlerinin yanında hep tetikte olmalarına rağmen iki adam, edebiyat, müzik, tiyatro, politika, Tanrı hakkında konudan konuya atlayarak söyleşmekten hoşlanıyordu. Tolstoy, okudukları hakkında Gorki'ye sorular soruyor; edebiyat üzerine düşüncelerinin "olgunlaşmamış" olduğunu gösteriyor, "yaygaracı" Victor Hugo'yu karalıyor ve şöyle

diyordu. "Fransızların üç yazarı var: Stendhal, Balzac ve Flaubert. Belki Maupassant da bu listeye eklenebilir, ama Çehov ondan iyi. Goncourt kardeşlere gelince, birer palyaçoydu onlar; sadece ciddiymiş gibi yapıyorlardı. Hayatı başkalarının kitaplarından öğrendiler."

Bir akşam, ansızın "Niye Tanrı'ya inanmıyorsunuz?" diye sorarak şaşkına çevirdi Gorki'yi.

"İnancım yok."

"Bu, doğru değil; doğuştan inançlısınız siz ve Tanrı'sız yapamazsınız. İnanmıyorsanız, inatçılıktandır ve dünyanın istediğiniz gibi olmamasına içerlemenizdendir... inanç da aşk gibi yürek ister, cüret ister. 'İnanıyorum', demelisiniz kendinize, bakın her şey daha iyi olacak."

Bu konuşma, Tolstoy'un çalışma odasında geçmişti. Yaşlı usta kanepesinde bacak bacak üstüne atarak oturmuş, alaycı bir gülümsemeyle parmağını sallayarak şöyle demişti: "Susarak kaçamazsınız bu sorudan." Gorki, "Ve Tanrı'ya inanmamama rağmen," diye yazacaktı sonradan, "nedendir bilmem büyük bir ihtiyatla ve biraz da korkuyla baktım ona ve şöyle düşündüm, 'Bu adam Tanrı gibi.' "

Ama Tolstoy, Gorki'ye Hıristiyanlığı kabul ettiremedi, tıpkı Gorki'nin Tolstoy'a isyankârlık dinini kabul ettiremediği gibi. Yalnızca sanat için sanat öğretisini reddetme ve bir yazarın, yurttaşlarını eğitmesi gerektiği görüşünü savunma konusunda anlaştılar. 1900'de Gorki, Çehov'a şunları yazıyordu: "Lev Tolstoy halkı sevmiyor, hayır sevmiyor. Sadece onları insafsızca ve gerçekten çok sert bir şekilde yargılıyor. Tanrı düşüncesi de bana çekici

gelmedi. Tanrı bu mu şimdi? İnsanların Tanrı olmadan yaşayamayacağı düşüncesi Tanrı'ya değil, Kont Lev Tolstoy'a ait. Anarşist olduğunu söylüyor. Bir bakıma haklı da. Ama bazı kuralları yıkarken, halk için en az o kadar katı ve bir o kadar da sıkıcı yeni kurallar koyuyor. Bu, anarşizm değil; bir bölge valisinin otoritesi."

Yıllar sonra, 1908 Temmuz ayında Vengerov'a yazdığı mektupta düşüncelerini daha güçlü biçimde ifade etti: "Kont Lev Tolstoy bir sanat dehası, belki de bizim Shakespeare'imiz. Ama kendisine hayranlık duymakla birlikte, ondan hoşlanmıyorum. Samimiyetsiz bir adam: Haddinden fazla kendini beğenmiş, kendinden başka hiçbir şey görmüyor, bilmiyor. Alçakgönüllülüğü ikiyüzlüce ve acı çekme arzusu da çok itici. Böyle bir arzu ancak hastalıklı, sapkın bir zihnin ürünü olabilir, ama bu durumda kibirli Tolstoy, sırf otoritesini güçlendirmek için hapse atılmak istiyor... Yo, bu adam, olağanüstü güzelliğine rağmen bana yabancı."

Gorki, daha Kırım'dayken Rus Bilimler Akademisi'nin edebiyat bölümüne seçildiğini öğrendi. Çar II. Nikolay, 1 Mart 1902 tarihli *Resmi Gözlemci*'de bunu okuyunca gazetenin kenarına "Bu kadarı da fazla!" diye not düşmüş ve Halk Eğitimi Bakanı'na mektup yazarak kararı onaylamadığını bildirmişti. Devrimci eğilimleri olan, polis tarafından izlenen ve hapse girip çıkmış bir yazarın, böyle saygın bir topluluğun arasında ne işi vardı? Akademiye, bu yakışıksız seçimi iptal etmesi emredildi. Onlar da boyun eğdiler. Ama sonuç, hükümetin beklediğinin tam tersi oldu. Akademi üyesi olan Çehov ile Koro-

lenko, edebiyat dünyasına yönelik bu müdahale karşısında Gorki'yle dayanışma göstererek üyeliklerini çektiler. Böylece Gorki, bir kez daha düşünce özgürlüğünün şehidi olarak sunuluyordu. Tolstoy'a da akademiden ayrılması önerilince, huysuz bir tonla zaten kendisini akademi üyesi saymadığını söyleyerek reddetti. Aslında Gorki, resmi şöhretlerden oluşan bu topluluğun dışında bırakıldığına seviniyordu. İsyancı imajını güçlendirecek her şey hoşuna giderdi onun.

İptal edilen akademi seçimi olayı sırasında, bir de Gorki'nin ilk oyunu *Küçük Burjuvalar*'la ilgili olay yaşandı. Oyunun sahnelenmesine izin verilmedi, sonra sansürcüler, bazı yerlerin kesilmesini istedi ve İçişleri Bakanı Sipiagin, Moskova'nın yöneticisi olan Büyük Prens Sergey'e mektup yazarak bir görevlinin kostümlü provaya katılıp belli replikler in seyircide yarattığı etki konusunda rapor vermesini önerdi. "Böylece" diyordu, "kişi tek başına okurken olumsuz duygular yaratmayan, ama sahnede dile getirildiğinde istenmeyen etkiler bırakabilecek pasajların ya da ifadelerin halkın karşısına çıkarılmasını önleyebiliriz." Sonunda izin verildi, ama tümü de önceden tiyatroya abone olmuş kişilerden oluşan son derece titiz seçilmiş bir seyirci kitlesi önünde oynanacak dört temsil için.

Moskova Sanat Tiyatrosu yönetimi, ilk temsili bir turne sırasında 19 Mart 1902'de Petersburg'da vermeyi kararlaştırmıştı. Ama yetkililer, özel bir kostümlü prova istediler. Stanislavski'yle birlikte Sanat Tiyatrosu'nun yöneticisi olan Nemiroviç-Dançenko, olanları sonradan şöyle anlattı: "Kibarlar

topluluğuna inanılmaz bir hızla haber verildi ve yüksek hükümet görevlileri ile kordiplomatiğin ailelerinden gelen koltuk ve loca talebi karşısında neye uğradığımızı şaşırdık. Oyun, bir Avrupa kongresine yakışır seçkin, şık ve politik nüfuz sahibi bir seyirci kitlesini çekmişti." Tiyatro, yaya ve atlı büyük polis birlikleri tarafından sarıldı. Güvenlik önlemi olarak teşrifatçılar polis tarafından getirildi. Petersburg galasını Moskova galası izledi, ama bu uzun soluklu, doktriner oyun, her iki kentte de beklenen başarıyı gösteremedi.

Cesareti kırılan Gorki, önceden başladığı başka bir oyun üzerinde çalışmayı sürdürdü: *Ayaktakımı Arasında*'ydı bu. Kırım'da kalıp dinlendikten sonra, zorunlu ikâmetgâhı olarak seçilen Arzamas'a geçmişti. Asfalt dökülmemiş sokakları ve ağaçlıklı kaldırımları olan bu tozlu, küçük ve sakin kasabada sürgünken, ateşli ruhundan hiçbir şey kaybetmedi. Birkaç haftada bitirdiği yeni oyunu, canlı ve heyecan dolu bir başyapıttı. Bir insan enkazını -sahte aydınlar, düşmüş soylular, terk edilmişler, ayyaşlar- barındıran kimsesizler evi atmosferinin canlandırıldığı oyun, tüm tutkuları ve sefillikleriyle çürümüş bir toplum mikrokozmosu yaratıyordu.

Ağustos sonunda Gorki, Nijni Novgorod'a dönüp orada yaşama izni aldı; 5 Eylül 1902'de de Moskova'da, Sanat Tiyatrosu oyuncularına *Ayaktakımı Arasında*'yı okuyordu. Cehenneme iniş havası çökmüştü hepsinin üstüne. İçlerinden biri, halk üzerinde nasıl bir etki yaratmayı istediğini sorunca, Gorki şöyle dedi: "Seyirciyi, koltuklarında rahatça oturamayacak kadar sarsarsanız, memnun olurum."

Sansür belgesi gerekiyordu. Önce verilmedi. Nemiroviç-Dançenko, belgeyi almak için Petersburg'a gitti ve her cümle ile kelime için insafsız sansürcülerle boğuşmak zorunda kaldı. Sonunda, çok basit bir nedenle, oyunu sahneleme izni verildi: *Küçük Burjuvalar*'ın başarısızlığından sonra yetkililer, *Ayaktakımı Arasında*'nın tam bir hezimete uğrayacağını düşünüyordu.

Provalar hemen başladı. Stanislavski'ye göre oyuncular, "Bir vaaz havasında gösterişli aforizmalar ve birbirini tutmayan ifadelerle dolu" oyunun hararetli dilini tutturmakta çok zorlanmıştı. "Bu didaktik, ahlak dersi veren monologlar," diyordu, "teatral pathosun doğal duygu akışını saptırmasına izin vermeksizin yalın bir şekilde okunmalı."

Moskova'da "ayaktakımı"nın yaşadığı atmosferi daha iyi aktarabilmek için Sanat Tiyatrosu topluluğu, dilencilerin, hırsızların ve serserilerin yaşadığı Hitrov pazarına gitti. Oyuncular, paçavralar içindeki kadınlarla erkeklerin sefil yataklara karmakarışık uzandığı pis kokulu yatakhaneleri gezdi, mekânın "aydınları" ile konuştu ve Gorki'nin oyunda çizdiği tablonun doğruluğu karşısında serseme döndüler.

Provalar sırasında Gorki, tiyatrocu bir aileden gelen kızıl saçlı, genç bir oyuncunun, Maria Fedorovna Andreyeva'nın güzelliğini ve yeteneğini özellikle takdir etti. Hükümetin demiryolları idaresinde görevli yüksek bir memurun karısı olmak gibi saygın bir konumda bulunması, sol politik öğretilerin kararlı bir destekçisi olmaktan alıkoymamıştı onu. Dairesinde gizlice basılmış devrimci broşürler saklıyor, illegal örgütler için para topluyordu ve sonun-

da Bolşeviklere bile katılmıştı. Sanat faaliyetleri ile gizli örgüt çalışmalarını tükenmez bir enerjiyle bir arada götürüyordu. Partide ona "Fenomen" adını takmışlardı. Gorki onunla 1900'de, Sanat Tiyatrosu ile turnede bulunduğu sırada Sivastopol ve Yalta'da karşılaşmıştı. Onun, yanında Çehov'la soyunma odasına geldiğini gören Maria Andreyeva da bir anda etkilenmişti. "Gorki bana dev gibi görünmüştü," diye yazıyordu anılarında. "İnce ve narin olduğunu, sırtının kambur, göğsünün içeri göçmüş olduğunu ancak bir zaman sonra fark ettim. Üstünde bir Rus gömleği, uzun çizmeler, neredeyse tavana değen, geniş kenarlı, tuhaf biçimde kıvrılmış bir şapka ve sıcak havaya rağmen omuzlarının üstünde pelerin gibi bir şey vardı. Soyunma odama girdiğinde şapkasını çıkarmamıştı... Ve birdenbire uzun kirpiklerinin arasından mavi gözleri parladı, dudakları çekici, çocuksu bir tebessüm oluşturdu, yüzü güzellikten de güzel görünmüştü bana ve kalbim sevinçle çarpıyordu."

Moskova'da *Ayaktakımı Arasında*'nın provaları sırasında ilişkileri daha yakınlaştı. Gala gösterisinin tarihi yaklaştıkça Gorki, oyunu için duyduğu heyecanın yanı sıra gözde oyuncusuna yönelik hayranlığının, sevgisinin ve saygısının da arttığını hissediyordu.

Yetkililerin beklediğinin tersine, oyun büyük bir zafer kazandı. Metnin canlılığı, sahnelemedeki kesinlik ile yerindelik ve oyunculuktaki gerçekçilik, güçlü duygulara susamış olan halkta heyecan yaratmıştı. Seyirci alkış tuttu, tezahürat yaptı, çiçek attı, yazarı çağırdı. Üçüncü perdeden sonra sahneye iti-

len Gorki, elinde bir sigarayla şaşkın, sevinç gözyaşları içinde, bu kendinden geçmiş kalabalığa nasıl teşekkür edeceğini bilemeden kalakaldı. Omuzlar üstünde taşındığı o akşam, Maria Andereyeva ona ilk öpücüğünü verdi.

Gösteriden sonra tüm kumpanya Hermitaj lokantasında toplandı. Her zamanki çizmeleri ve siyah gömleğiyle Gorki, şık giysili aktrislerin yanında sırıtıyordu. Salondaki herkesin gözü üzerindeydi. "Gorki günün kahramanı oldu," diye yazıyordu Stanislavski. "Sokakta ve tiyatroda herkes peşindeydi; hayranlarının -erkekler, özellikle de kadınlarınoluşturduğu kalabalıklar etrafını sarıyordu. Başlangıçta popülaritesi karşısında mahcup ve acayip davrandı, kısa, kızıl bıyıklarını çekiştiriyor, uzun, gür saçlarını güçlü, erkeksi parmaklarıyla durmadan düzeltiyor ya da kafasını geriye atıp duruyordu. Öyle huzursuzdu ki sinirli sinirli titreyip başını sallıyordu. 'Bakın çocuklar,' diyordu hayranlarına suçlulukla gülümseyerek, 'beni gerçekten utandırıyorsunuz... Doğru söylüyorum! Niye bana öyle bakıyorsunuz? Şarkıcı ya da balerin değilim ki ben.....' Ama bu gülünç mahcubiyeti ve sıkıntısı içinde kendini garip bir şekilde ifade edişi, taraftarlarının sayısını ve ilgisini artırmaktan başka işe yaramıyordu. Cazibesi çok güçlüydü. Kendine özgü bir güzelliği ve kendiliğindenliği, kendine özgü bir varlığı vardı."

Başarısı öyle büyüktü ki, hükümet gazeteleri kaygılanmaya başladı. *Haberci*, ateş püskürüyordu: "Aptalca kendini kaybedip ilkeleriyle geleneklerini unutan ve ahlaki yozlaşmaya teslim olan, Sezarlar

zamanındaki kuru güruhlar gibi yeni çıkmış gösteriyi seyre koşup leş kokulu, pis, rezil devrimci propagandaya alkış tutan bir topluma acımak gerekir... Serserilerin lideri Maksim Gorki ise kalemini kaldıraç gibi kullanarak bu toplumun inşa edilmiş olduğu zemini sarsıyor. Ne tehlikeli bir yazar! Hayranları, okurları ve seyircileri ne kadar sefil ve kör!"

Ayaktakımı Arasında'nın başarısını kısıtlamak isteyen hükümet, her gösteri için özel izin alınmasını şart koşma ve sansürden geçmiş bir metin kullanılmasını talep etme gibi kesin bir adım attı.

Oyun, işçi tiyatrolarında ve imparatorluğun Rusça dışındaki dillerinde tümüyle yasaklandı. Ama bunlara rağmen birçok taşra kasabasında alkışlarla karşılandı ve çeviriler yoluyla başarısı yabancı ülkelere yayıldı. Basıldığında, görülmedik sayıda sattı: Kırk bin nüshalık ilk baskı iki haftada tükendi, otuz beş bin daha basıldı ve bir yıl geçmeden onun da baskısı kalmadı.

Bu arada Gorki, Bilgi adında bir yayınevine ortak olarak kendi kendinin yayıncısı olmuştu. Leonid Andreyev ve İvan Bunin gibi birçok "gerçekçi" yazarı yayınevine çekti. Andreyev, hiçbir politik gruba bağlı olmamasına rağmen, devrime sıcak bakıyordu. Sık sık Çar'la dalga geçer, ülkenin başında bulunmakla "küçük Nikolay"ın, "Rusya'nın manzarasını bozduğunu" söylerdi. Ara sıra öğrencilerin gizli toplantılarına katılırdı. Ohrana, gözünü onun üstünden ayırmıyordu. Gorki onu beğenmekle birlikte, kendini yığınların hayatından uzak tutup marazi bir iç gözleme dalan yalnız, entelektüel, azap içinde bir yazar olduğu için kınardı. Fırtınalı bir

dostlukları vardı. İnce, yine de güçlü bir şair ve kısa hikâye yazarı olan Bunin ise tüm devrimci faaliyetlerden kararlılıkla kaçınıyor, bu da Gorki'yi rahatsız ediyordu. Tek ortak yanları, Petersburg ile Moskova'da küçük çevreler içinde gelişen dekadan edebi eğilimlere karşı olumsuz tutumlarıydı. Ama Bunin bu "yenilikler"i saf estetik bir bakış açısıyla eleştirirken, Gorki "Burjuva zihniyetinin tezahürü" olarak mahkûm ediyordu.

Burjuva zihniyeti bir numaralı düşmanı olmuştu. Başarısında payları olsa da, mülk sahibi sınıflara karşı neredeyse fiziksel bir tiksinti duyuyordu. 13 Eylül 1904'te yazar Eleonski'ye yazdığı mektupta edebi âmentüsünü açıklıyordu: "Kimin için ve ne için yazıyorsun? Bu soruyu iyice düşünmek lazım. Anlamalısın ki zamanımızda en iyi ve en değerli yazarlar, aynı zamanda en incelikli olanları ve en çok çaba gerektirenleri, okumasını yazmasını bilen demokrat işçiler ve köylülerdir. Bir kitapta aradıkları, hepsinden önce toplumsal ve ahlaki kaygılarına, kelimenin tam anlamıyla, onları özgürlüğe yönelten temel güdüye cevaptır. Belli belirsiz pek çok şeyi hissediyorlar. Hayatımızdaki sahteliğin onları ezdiğini hissediyorlar; bu sahteliği anlamak ve ondan kurtulmak istiyorlar."

Gorki'nin şöhreti evlerin oturma odalarında, üniversitelerde ve fabrikalarda yayıldıkça, sağcı çevrelerin buna tepkisi de arttı. 1903'ün sonlarına doğru Gorki, az kalsın bu kesimin uşaklarından biri tarafından öldürülüyordu. Bir akşam Volga kıyısında yürürken, bir adam kalbinden bıçaklamak istedi onu. Pardösüsünü ve ceketini delen bıçak, şans ese-

ri bir sigara kutusuna dayanıp durdu. Saldırı haberi kamuoyunu sarstı ve Gorki'yi, halkın tepkisinin cisimleşmiş hali olarak gören herkesin gözünde daha da değerli kıldı. Kısa süre sonra *Ayaktakımı Arasında*'ya, önemli bir edebiyat ödülü olan Griboyedov verildi. Gorki, yeni bir oyun üzerinde düşünmeye başlamıştı bile: *Yaz Konukları*.

Ne var ki Rusya'da hava edebiyat için elverişli değildi. Port Arthur'un bombalanması üzerine Japonya'yla düşmanlık başlamıştı ve Japonlar, Kore'yi işgal etmekteydi. Bu uzak savaşın saçmalığı, verdirdiği ağır kayıplar ve Rus komutanlarının beceriksizliği, devrimci tutkuları daha da alevlendirdi. Sağdakiler gelecekten kaygılanıyordu; soldakiler, çarlık rejimini tümüyle ortadan kaldıracak genel bir felaket olmasını ümit ediyordu. Gorki ise tabii ki savaşı lanetliyor ve bir an önce sona ermesi için halka gösteriler yapma çağrısında bulunuyordu.

Bütün bu kargaşanın ortasında, Çehov'un 2 Temmuz 1904 günü Almanya'nın küçük Badenweiler kasabasında öldüğünü öğrendi. Bu erken ölümü bekliyor olmasına rağmen, çok sevdiği bir aile büyüğünü kaybetmiş gibi dehşete kapıldı. Çehov'un cenazesi Moskova'ya götürülmüştü. Gorki, cenaze törenine yanında Çalyapin'le birlikte katıldı ve bu güçlü, akıllı adamın onuruna toplanan kalabalıktaki anlamsızlık ile ilgisizliği öfkeyle fark etti. Ama ertesi gün, yine günlük hayatın hayhuyuna dalmıştı.

Cephede savaşın felakete dönüşmesi ve ülke içinde hükümetin insafsızca talepleri karşısında büyük bir öfkeye kapılıyordu. Bu kez konuşmalarında polise karşı şiddeti savunmakta tereddüt etmedi.

Bir mitingde şöyle diyordu: "Kasımın 28'inde sokakta gösteri olursa, kendinizi kırbaçlatıp ayaklar altında çiğnetmeyin. Mevcut rejimi savunan polis gücünü dağıtmak için tabanca, bıçak, hatta gerekirse dişlerinizi kullanın. Yoksa sokak gösterilerinin bir anlamı kalmaz."

Aynı ay, yani 1904 Kasımı'nda, aktris ve yapımcı Vera Komisarjevskaya, Gorki'nin üçüncü oyunu *Yaz Konukları*'nı sahneye koydu. Oyunda Gorki yine ahlaki zayıflıklarını liberalizmin kof ilkeleri ardına saklayan dekadan burjuva entelektüellerine saldırıyor ve onların karşısına, Rusya'nın geleceğini bağladığı aydın, enerjik ve açık fikirli proletaryayı çıkarıyordu. Korkak liberallere yönelik bu tavır, Sosyal Demokratlardan, özellikle de "apolitik" edebiyatı mahkûm eden keskinlerden hemen kabul gördü. Partinin üyesi olmamasına rağmen, önde gelen savunucusu olmuştu Gorki.

Yaz Konukları'nın ilk sahnelenişinde ortalık karıştı. Oyunun sonu bağırtılar ve fısıltılarla selamlandı. Gürültünün başını, Merejkovski, Filosofov ve *Sanat Dünyası* kadrosunun işgal ettiği loca çekiyordu. Parter ile orkestra boşluğu arasındaki sıralarda hiddetli monarşistler ve liberaller, Gorki'yi bir deha olarak alkışlayıp "Teşekkürler yoldaş! Hurra! Kahrolsun burjuvazi!" diye bağıran aşırıları protesto ediyordu. Her iki taraf da az önce tanık oldukları şeyin oyun değil, bir propaganda gösterisi ya da politik gösteri olduğu kanısındaydı. Gorki ise böyle bir fırtına kopardığı için kıvançlıydı. Kargaşaya göğüs gererek oyuncularla birlikte sahnenin hemen aşağısına indi. 12 Kasım'da, "O prömiyer, hayatı-

mm en güzel günüydü..." diye yazdı karısına. "Kendi gücümü, hayattaki anlamımı, sahne ışıkları önünde seyirciye başımı eğmeden durduğum o andaki kadar derin hissetmedim hiç -ve büyük bir ihtimalle de bir daha hissetmem... Beni yuhalamayı kafasına koymuş biri çıksa, her türlü çılgınlığı yapmaya hazırdım... Sahnenin altındaki ışıklara yakın oturan bazı seyirciler, yanakları alev alev, gözleri ışıl ışıl anlaşılmaz kelimeler bağırıyordu çılgıncasına. Biri hıçkırıklar içinde çığlık çığlığa hakaret yağdırıyor, başkaları mendil sallıyordu. Düşmanları seçmeye çalışarak baktım onlara ve sadece köleler ile birkaç arkadaşı gördüm... Kendimi aslan terbiyecisi gibi hissediyordum."

Liberal basın sert ve acımasızdı. Gorki'yi, tüm gerçek aydınların yaşadığı "vicdan azapları" ve "içsel gelişim" hakkında hiçbir şey bilmemekle suçluyorlardı. Ama, bir burjuva icadı olan psikoloji umrunda değildi Gorki'nin. Güçlü, ilkel duyguları kutlamak istiyordu o. *Yaz Konukları*'nın kahramanı proleter Vlas, sağlıklı vahşiliğiyle aptal kadın şair Kalerya'nın tam karşıtıydı. Kostümlü provadan sonra bir gazeteci şöyle yazmıştı: "Bugün sahnede tek bir Vlas bağırıyor, ama yarın, gerçek hayatta binlerce Vlas bağırmaya başlayacak." Gorki'nin istediği de buydu.

XI

KANLI PAZAR

1901'de hükümet, sosyalist propagadaya karşı Ohrana ajanlarının denetiminde işçi örgütleri yaratma düşüncesini geliştirdi. Bu ajanlardan biri olan becerikli Peder Georgi Gapon, Petersburg'daki fabrika işçileri arasında büyük bir örgüt kurdu ve onları, bütün sorunlarının kalın kafalı işverenlerden kaynaklandığına, yoksa kendilerini evladı gibi seven Çar'ın, bütün şikâyetlerini anlayışla dinleyeceğine inandırdı. İşçi kitleleri arasında hükümdara sevgiyi artırma amacına yönelik bu hareket, liderlerinin umduğundan da başarılı oldu. Kazandığı popülerliğin sarhoşluğu içinde Gapon, 9 Ocak 1905 Pazar günü dev bir barışçı gösteri düzenlemeye karar verdi. Yanlarında karıları ve çocuklarıyla birlikte bir işçi kalabalığı, ikonlarla dini sancakların arkasında Çar'a gidecek, kendilerini himaye etmesini ve evrensel oy hakkı ilkesiyle kurucu meclis seçilmesini isteyen bir dilekçe sunacaktı.

Çar II. Nikolay, Tsarskoye Selo'da (bugün Puşkin) bulunuyordu. Yakın danışmanları kendisine yanlış bilgi verince, "isyancılar"ı kabul etmek üzere Petersburg'a gelmeyi reddetti. Yürüyüşü durdurmak için kente çok sayıda askeri birlik yerleştirildi. Bu kararı öğrenince Gorki, siyaset ve edebiyat çevrelerinin önde gelen adlarından oluşmuş bir heyetle

birlikte İçişleri Bakanı Sergey Vite'yi ziyaret ederek işçi yürüyüşünün zararsız olduğunu ve Kışlık Saray çevresinde yoğunlaştırılmış olan askeri birliklerin çekilmesi gerektiğini anlattı. Vite dinlemek niyetinde değildi. Sonuç felaket oldu. Planlanan günde, silahsız kalabalık birliklerle karşı karşıya geldi. İşçilerin safları bir Kazak saldırısıyla yarıldı ve sonra, işçiler yeniden toparlanırken askerler üzerlerine ateş etmeye başladı. Paniğe kapılan göstericiler, arkalarında yüzlerce ölü ve yaralı bırakarak kaçtılar.

Bu anlamsız katliamı gören Gorki, içi isyan duygusuyla dolup taşarak eve gitti. Birçok arkadaşı da onunla birlikteydi. Evin aranmasından korkarak gösteriden dönerken yanlarında getirdikleri kızıl bayrağı yaktılar. Olayın tanıklarından Voitkeviç, "Aleksey Maksimoviç'in (Gorki) yakmadan önce onu nasıl üzüntüyle elinde tuttuğunu hatırlıyorum," diye yazmıştı anılarında. Gorki, tüm heyet üyelerince imzalanmak üzere bir kamuoyu açıklaması yazdı hemen. Açıklamada, II. Nikolay'a gösterinin barışçı olacağının söylenmiş olduğunu belirtiyordu. "Yine de masum tebâsının askerler tarafından katledilmesine izin verdi ve bu yüzden onu, böyle bir misillemeye neden olacak hiçbir şey yapmamış insanları bizzat katletmekle suçluyoruz." Sonunu şöyle bağladı: "Böyle bir rejime artık tahammül edilemeyeceğini bildiriyor ve Rusya'nın bütün yurttaşlarını otokrasiye karşı derhal, dirençle ve kardeşçe mücadele başlatmaya çağırıyoruz." O akşam bir mitingde, kendisi için devrimin başlamış olduğunu duyurdu. Nijni Novgorod'da kalmış olan karısı Ekaterina'ya da şöyle yazdı: "İşte Rus devrimi baş-

ladı.... Ölüler beni rahatsız etmiyor; tarihin rengi ancak kanla değişir."

Çağrı metnini, mümkün olduğu kadar çok imzayla yayınlanması için temsil heyetine verdi. Ama 11 Ocak 1905 gecesi polis, temsilcilerden birinde müsveddeyi buldu ve yazarının el yazısını tanıdı. Alelacele Petersburg'dan ayrılan Gorki, Riga'da yakalandı ve başkente geri götürülerek ürkütücü Piyotr ve Pavel Kalesi'nde hapsedildi. Evinde arama yapıldıysa da sonuç alınmadı. Yine de, devrimden sonra Rusya'yı yönetecek bir "geçici hükümet" kurmaya çalışmak gibi saçma bir suçlamayla karşılaştı. Hücrede bir başına oluşundan yararlanarak sonradan başarısız bulacağı dördüncü oyunu *Güneşin Çocukları*'nı yazdı. Bu dönemde, ülkesinde böylesine trajik olaylar meydana gelirken, zihnini onlardan ayırıp düşgücüne dayalı bir eser yaratması çok zordu.

Tutuklanması Rusya'da protesto dalgası başlatmıştı. Sokaklarda, tiyatrolarda ve üniversitelerde kendiliğinden gösteriler oluyordu. Yabancılar bile, tek suçu düşüncelerini halkın önünde açıklamak olan bir yazara böyle feodal yollarla baskı uygulanmasından rahatsızdı. Tüm dünyada gazeteler Gorki'nin serbest bırakılmasını isteyen öfkeli makaleler yayınlıyordu. Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya'dan, bu ülkenin önde gelen kişilerince imzalanmış dilekçeler, Rus bakanlarının masalarına çığ gibi yağıyordu.

Paris'te Anatole France öncülüğünde Rus Halkının ve İmparatorluğa Bağlı Halkların Dostları Derneği şu çağrıyı yayınladı:

"Tüm özgür insanlara,

"Büyük yazar Maksim Gorki, devletin güvenliğine karşı gizli eylemlerde bulunmak suçlamasıyla özel bir mahkeme önüne çıkartılmak üzere. Tüm suçu, henüz vakit varken, dolu silahlar ile savunmasız işçilerin göğüsleri arasına girmeye çalışmak. Çar'ın hükümeti bu suçtan ötürü onu cezalandırmak istiyor..... İnsan adını taşımaya layık olan herkes, Gorki'nin şahsında bu kutsal hakları savunmak zorundadır."

Herkesin fikir birliği içinde olayı kınaması, Çar hükümetini rahatsız etmişti. Yetkililer, isyancı bir yazara yönelik rutin tutuklamanın bu kadar gürültü koparacağını tahmin etmiyordu. Üstelik yeni "Peşkov olayı"nı soruşturmakla görevlendirilmiş Ohrana yetkilileri, ceza yasasına göre davalıyı suçlamakta zorlanıyordu: Gorki'nin temsil heyetinde bulunması suç değildi, çünkü heyetin amacı, ordu ile göstericilerin karşı karşıya gelmesi gibi bir tehlikeyi yetkililerin dikkatine sunarak olay çıkmasını önlemekti.

Hapiste bir ay geçirdikten sonra Gorki, on bin ruble kefaletle koşullu olarak salıverildi; Petersburg'dan ayrılmaması ve davasının hazırlık soruşturmasına yardımcı olması emredildi. Ama polis şefi, böyle belalı bir adamın başkentte kalmasını istemiyordu. Bir Ohrana ajanı eşliğinde Gorki'yi Riga'ya gönderdi. Kaldığı otelde de onu gözetlemesi için iki gizli polis görevlendirilmişti. Hapisten çıktığı için sevinmekle birlikte Gorki, şüpheli bir durumda olduğunu hissediyordu. Belki de düşmanları, korktuğu için mahkemeden kaçmakla suçlardı

onu. Kentten ayrılışına ilişkin kötü niyetli yorumların önünü kesmek amacıyla, 27 Şubat'ta yayıncı Piatniski'ye şunları yazdı: "Mahkemeden kaçmaya çalışmak benim için söz konusu değil. Tam tersine, mahkemeye gitmek kaçınılmaz benim için. Bu aptalca davayı idari kararla sona erdirmeye kalkarlarsa daha ses getirir şekilde ve daha da parlak bir ışıkla yeniden alevlendirir, kendim için adaletin yerini bulmasını, Romanoflar'la peşlerinden gidenlerin de rezil olmasını sağlarım. Mahkeme olur da mahkûm edilirsem, neden 'devrimci' olduğumu ve 'kurulu düzene karşı', yani aralarında çocukların da bulunduğu barışçı, silahsız Rus vatandaşlarını katlederek kendini gösteren düzene karşı 'suç' işlememin nedenini Avrupa'ya açıklamak için mükemmel bir fırsat geçer elime."

Bir kaç gün sonra, 5 Mart'ta Tolstoy'a mektup yazarak, böyle bir toplumsal kargaşa zamanında kafasını bireylerin ahlaki gelişimine takmakla suçladı onu: "Düşününüz Lev Nikolayeviç, devlet, kent sokaklarında erkeklerle kadınları vurur ve yaralılara yardım edilmesine engel olurken, insanın ahlaki gelişimi söz konusu edilebilir mi?"

Hükümet, Gorki'ye karşı alacağı tavır konusunda hâlâ kararsızdı. Halka açık mahkeme yapıp tüm dünyada yeni bir öfke patlamasını göze almalı mıydı? Mahkeme halka kapalı mı olmalıydı? Yoksa bütün olayı örtbas mı etmeliydi? Yakın zamandaki siyasal olaylardan dolayı yetkililer, son derece temkinli davranmaya çalışıyordu. Japonya'yla savaşta arka arkaya alınan yenilgilerin yanında, ülke içinde de grevler ve kitle gösterileri olup duruyordu.

1905 Haziran ayında, Karadeniz filosundan savaş gemisi *Potemkin*'in mürettebatı, gemide çıkan kötü yemekleri protesto için ayaklandı; birkaç subayı öldürüp kızıl bayrak çektiler ve gemiyi, bir işçi ayaklanmasına destek olmak için Odesa'ya götürdüler. Ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanınca, Romanya'ya doğru yola devam ettiler ve oradaki bir limanda silahları alınarak hapse atıldılar. İmparatorluk donanmasmda örneği olmayan bu ayaklanma, devrimcileri, silahlı kuvvetler içinde propagandayı yoğunlaştırmaya teşvik etti.

Köşeye sıkışan Çar, 1905 sonbaharında artık bazı tavizler vermeye razı oldu. Liberallerin istediği anayasaya izin verdi ve Gorki'ye karşı başlatılan yasal işlemlerden vazgeçildi. Gorki, Petersburg ile Moskova arasında mekik dokuyarak mitinglere katıldı, bildiriler kaleme aldı ve bir süre önce hükümetin geri adım atmış olmasının, onları yeni taleplerde bulunmaya itmesi gerektiğini işçilerle aydınlara kabul ettirmek için yoğun çaba sarfetti. 17 Ekim'de II. Nikolay, bir bildiri yayınlayarak yasama meclisi, yani Duma oluşturma vaadinde bulundu.

Bu arada Gorki ile Sosyal Demokrat arkadaşları, büyük bir günlük gazete kurmuştu; *Yeni Hayat* adındaki bu yayın, Bolşeviklerin ilk legal gazetesiydi. İlk sayısı 27 Ekim'de çıktı. Gazete için gereken paranın bir bölümünü Gorki sağlamıştı: Aldığı telif ücretleri sayesinde para bakımından çok rahattı artık. Kahramanca yoksulluk günleri sona ermişti. Artık hiçbir şeyi eksik olmadan, ilkesel anlamda başkalarını düşünerek başkaldırıyordu. Ama çok radikal bir konumda bulunduğu için de Kara Yüzler de-

nen gerici çetelerle karşılaşmaktan çekiniyordu. Bu yüzden, herhangi bir saldırı olursa kendisini korumaları için, sekiz tane güçlü, cesur Gürcü Bolşeviğin yanında kalmasını kabul etti. Daha kısa bir süre önce Kara Yüzler, Bauman adındaki devrimciyi öldürmüş, 20 Ekim'deki cenaze töreni, "Kahrolsun despotizm!" sloganıyla dev gösterilere sahne olmuştu.

Gorki, ünlü *Küçük Burjuva Zihniyeti Üzerine Notlar*'ını *Yeni Hayat*'ta yayınladı. "Hayat için küçük burjuvadan daha tehlikeli bir düşman tanımıyorum," diye yazmıştı. "Zalim ile mazlumu barıştırmak isterler. Mazluma sabır öğretir ve kendine yapılan zulme karşı çıkmamaya ikna ederler onu; sonra da varlıklılar ve yoksullar arasındaki ilişkiyi değiştirmenin imkânsız olduğunu göstermeye çalışırlar; halka, çektiği zahmet ve acılar için cennette ödül vaad eder ve bir yandan bu dünyada yaşadıkları güçlük dolu hayatı takdir ederken, sülük gibi kanlarını emerler onların. Çoğu doğrudan baskıya hizmet eder; kalanı da buna dolaylı olarak katkıda bulunup teslimiyet, uzlaşma, bağışlayıcılık, aklama vaaz eder." Kapıldığı heyecan dolu öfke içinde, burjuva eğilimleri taşıdıkları gerekçesiyle Dostoyevski ile Tolstoy'un eserlerini mahkûm ediyordu.

Rejimin çöküş sürecini hızlandırma kararıyla henüz sürgünden dönmüş olan Lenin'le ilk kez 27 Kasım 1905'te karşılaştı. "Birbirimizi ilk kez Petersburg'da gördük, yerini tam olarak hatırlamıyorum," diyecekti sonradan. "Kısa boyluydu, gözlerinde alaycı bir bakış vardı. Bense uzun boylu ve şekilsiz-

dim, yüzüm ve duruşum bir Mordvininki[1] gibiydi. Önceleri pek iyi ilişki kuramadık. Sonra birbirimize biraz daha incelikle yaklaştık ve konuşmak ansızın kolaylaşıverdi." Gorki'ye hayranlık duymasına ve burjuvaziye sert saldırılarını desteklemesine rağmen Lenin, onun bazı burjuvalara duygusal bir şekilde yakınlık göstermesinden hazzetmiyordu. Gorki, *Yeni Hayat*'ın gerçek anlamda demokratik olabilmesi için yazı kadrosunda hem inançlı Bolşeviklerin, hem de militan olmayan solcu yazarların yer alması gerektiği inancındaydı, Lenin ise gönülden Marksist düşüncelere bağlanmış, birbirine yakın bir ekip oluşturmak amacıyla, partiden olmayan herkesin gazeteden çıkarılmasını istiyordu. Giderek saldırgan bir üslup edinen *Yeni Hayat*, 2 Aralık'ta hükümet tarafından kapatıldı. Mücadeledeki yerini ise, bir bölümü yarı illegal başka yayınlar aldı.

7 Aralık'ta, Bolşevikler'in başlattığı genel grev Moskova'da hayatı felce uğrattı. Gorki, grevcilere silah dağıtılmasına yardımcı oldu. Dairesi, sokak çatışmaları örgütlemekte kullanılan bir harekât merkezi haline gelmişti. Hükümet güçleriyle ilk çarpışmalar sert ve kanlı geçti. Aceleyle kurulan barikatlar tüm saldırılara direndi. 10 Aralık'ta Gorki, "Muhteşem bir savaş!" diye yazdı Piatniski'ye. "Toplar gürlüyor. Dün öğleden sonra üçte başladı, bütün gece sürdü ve bugün hâlâ aralıksız ateş ediliyor. İşçiler, hayran olunacak şekilde davranıyor... Nikolay istasyonunun yakınında kaldırıma cesetler yayılmış. Beş top ve iki makineli çalışıyor orada, ama kardeşçe birleşmiş işçiler, her türlü çabayı göstererek çarpışıyor hükümet kuvvetleriyle.... Çatışma tüm Mos-

kova'ya yayıldı." Ordudaki bazı alaylarda politik toplantılar düzenlenmeye başlanmıştı bile ve bazı askerler ayaklanmacılara sıcak baktıklarını saklamıyordu artık. Moskova garnizonu güvenilir olmadığından, hükümet, 16 Aralık'ta Petersburg'dan, ağır silahlarla donatılmış Semionovski alayını gönderdi. Üç gün sonra ayaklanma bastırılmış ve binlerce insan ölmüş ya da yaralanmıştı. Bu kan banyosundan sonra Moskova yeniden sükûnete büründü. Ülke yeniden rahat nefes almaya başladı, ama büyük bir tehlike mi atlattığını, yoksa siyasal yenilenme şansını mı kaçırdığını bilemeden. Hepsinden öte, işler yolunda gibi görünüyordu: Rusya'nın bir Duma'sı vardı, toplanma özgürlüğü ve basın özgürlüğü pratikte güvence altında alınmıştı ve Portsmouth Antlaşması, Japonya ile yapılan rezilce savaşı sona erdirmişti. Yine de Gorki'nin kaleme aldığı bir bildiri, el altından dolaşıyordu: "Kayıp verdiyse de, proletarya yenilmedi. Devrim, umutla güçlendi, liderleri önemli ölçüde çoğaldı.... Rus proletaryası kesin zafer yolundadır, çünkü ülkede ahlakı sağlam, zihni berrak ve geleceğinden emin tek sınıftır."

Gorki, kendini daha önce hiç bu kadar "gerekli" hissetmemişti. Ama bu gerici ortamda kişisel durumu gittikçe daha da tehlikeli oluyordu. Yeniden içeri alınma ihtimali çok yüksekti. Bu tehlikeden uzaklaşması için Bolşevik arkadaşları, ABD'ye gitmesini önerdiler. Orada, uluslararası ününden yararlanarak parti hazinesine para toplayabilirdi. Bu da davaya hizmet etmenin bir yoluydu. Gorki, öneriyi hemen kabul etti ve büyük bir gizlilik içinde yol hazırlıklarına başladı.

XII

SÜRGÜNÜN ÖFKESİ

Yurtdışına gitmeye karar vermekle Gorki, yalnızca yoldaşları yararına değil, kendi kişisel tercihi doğrultusunda da hareket ettiğini gördü. Artık despotizme karşı mücadele etmenin gerekliliği konusunda hiç kuşkusu yoktu, ama bir süredir özel hayatında huzursuzdu. 1903'te, yedi yıllık evlilikten sonra karısı Ekaterina Peşkov'dan ayrılmıştı. Ama resmen boşanmadıkları gibi, ilişkileri de tam kopmamıştı. Ayrı yaşamalarına rağmen aralarında hâlâ sevgi, güven ve saygı bağı vardı. Çocuklar, Maks ile Katyuşa, anneleriyle kalıyordu.

Şimdilik Gorki, hayatını Maria Andreyeva ile birleştirmişti. Ona tutkuyla bağlı olan Maria, tüm seyahatlerinde ve maceralarında onun yanında olabilmek için tiyatroyu bırakmıştı. Gorki de onu gerçekten sevmesine rağmen, başkalarının yanında asla duygularını göstermiyordu. Mektuplarında siyasal tutkularından bol bol bahsediyor, ama aşk hayatı hakkında arkadaşlarına tek söz etmiyordu. Sanki gölgede kalmayı, böylece yalnız devrimci mücadeledeki faaliyetlerini ışıkta bırakmayı ister gibiydi. Gorki, devrime Rusya dışından hizmet etmek göreviyle yurtdışına birlikte gitmelerini önerdiğinde, seve seve kabul etti Maria Andreyeva. Her şeyden önce, tercüman olarak yardım edebilirdi ona, çünkü

Gorki hiç yabancı dil bilmiyor, o ise birkaç dili birden konuşabiliyordu.

Birlikte gizlice ülkeden ayrıldılar. Önce Finlandiya'ya gittiler ve 1906 Şubat ayında Berlin'e vardılar. Avrupa Gorki'yi keşfedeli epey olmuştu. Kitapları, altı Alman şirketince basılıyordu; Fransa'da Melchior de Vogüé'nin yaptığı coşku dolu bir çalışma ününü daha da artırmıştı; *Ayaktakımı Arasında* ile *Güneşin Çocukları*, Berlin tiyatrolarında büyük başarıyla sahnelenmişti; kitaplarıyla resimleri, kitapçı vitrinlerinin en görünür yerlerinde sergileniyordu. Alman tiyatrosuna egemen olan Max Reinhardt, varışından kısa süre sonra onun yararına bir gösteri düzenledi. Gorki sahnede göründüğünde, seyirciler onu selamlamak için ayağa kalkıp hayranlıklarının ifadesi olarak "*Hoch!*" diye bağırdılar. O gece toplanan para, Bolşeviklere verildi.

Alman Sosyal Demokratların lideri August Bebel'le görüştükten sonra Gorki, Almanya'da yapacağı bir şey kalmadığına karar vererek, kendisini çok önemli bir görevin beklemekte olduğu Paris'e geçti. Aptalca Rus-Japon savaşı yüzünden iflasın eşiğine gelen Rus hükümeti, içteki durumun düzelmesini sağlayacak bir borç için 1906 baharında Batı ülkeleriyle görüşmeler yapıyordu. Gorki'nin görevi, çarlık rejimine böyle bir yardıma karşı Fransa'da kamuoyu oluşturmaktı. 9 Nisan'da (o sırada Jean Jaurès'in yönetiminde olan) *L'Humanité* gazetesi, onun "Rus Hükümetine Tek Kuruş Yok" başlıklı yazısını yayınladı.

Bu yazı, üyeleri arasında Anatole France'm yanı sıra Steinlen, Mirbeau, Langlois ve Seignebos'nun

da bulunduğu Rus Halkının Dostları Derneği tarafından coşkuyla onaylandı. Gorki, hemen Anatole France'a bir mektup yazıp minnet duygularını dile getirdi: "Çok saygıdeğer mücadele arkadaşım, Fransa'da bir Rus Halkının Dostları Derneği kurulduğunu öğrendiğim gün büyük sevinç yaşadım... Rus halkına karşı duygularınız, sanatın gücüne olan inancımı doğruladığı gibi, halkların kardeşliği düşüncesini de canlandırıyor... Ülkem, insanlığa karşı anlamsız, korkunç, tarif edilemez bir şiddete sahne olmakta... Romanoflar'ın ve beceriksizlikleri ve zalimlikleriyle kendilerinin geçersiz kıldığı bir otoriteyi güçlendirme yönündeki doymak bilmez arzularının ezdiği halkım, şimdi yine başını dik tutmaya başladı... Tüm dürüst, cesur ve içten insanlar halkın yanında yer alıyor; yalnız halkın enerjisinin ülkeyi yıkımdan kurtarabileceğini herkes anlamış durumda ve papazlar bile, eskiden düşman oldukları isyancı köylülerin önünde yürüyor artık. Her ne pahasına olursa olsun ülkedeki egemenliklerini korumak isteyen ve iktidarlarını kaybedecekleri düşüncesiyle paniğe kapılan yoz, beceriksiz Romanoflar, çevrelerine Rusya'nın en aşağılık, azgın ve kötü şöhretli yaratıklarını topladılar... Avrupa, katliam ve idam gerçekleştirmesi için Rus hükümetine para vermezse, mücadele ne uzun sürer, ne de güç olur... Ama eğer insanların yaşadığı gerilim durumu daha uzarsa, ruhlarında zulüm ile nefret biriktirecekler ve kaçınılmaz olan o kesin an geldiğinde bu zulmün dışarı vuruluşu tüm dünyayı dehşete boğacak... İnsanlığın içten dostları, ruhlarını, nazik, derin ve güzel ruhlarını yanlış yola sürükleyenlerin

koyduğu boyunduruğu atması için Rus halkına yardım etmeli."

Rus Halkının Dostları Derneği, bu mektubu broşür halinde yayınladı. Broşürde, Anatole France'ın cevabı da yer alıyordu: "Maksim Gorki, sizi selamlıyor ve size büyük saygı duyuyorum, çünkü siz, bir şair ve eylem adamı olarak dehanızın hizmet ettiği dava uğruna acı çekme ayrıcalığını tattınız. Bu dava zafere ulaşacaktır; tutku ve aşk yaratır hayatı... Rus Halkının Dostları Derneği'nin başkanı olarak size, kurtuluşu getirecek devrimde başarı dileklerimi iletiyor ve Fransız bankerlerinin, yüce bir halka işkence eden cellatlar yönetimine para sağlayabileceği düşüncesi karşısında duyduğum öfkeyi ifade ediyorum."

Bu muhalefet gösterisine rağmen, hükümetin teşvikiyle Fransız bankaları, krediyi vermeyi kabul etti. Gorki de, ateş saçan broşürüyle kızgın bir cevap verdi. "Adil Fransa"ya seslendiği broşürde şöyle yazıyordu: "En iyi çocukların tanımıyor seni artık... Bankerlerin kapatması bir kadın... Sen, Özgürlüğün Anası, sen, Jeanne d'Arc, bir kez daha canavarların insanları ezmesine izin verdin. Ey büyük Fransa, bir zamanların uygarlık rehberi, yaptığının çirkinliğini görüyor musun? Paranın kirine bulanmış elin, tüm bir ülkeyi özgürlük ve kültür yolunda ilerlemekten alıkoymaya çalıştı... Ey sevgilim, kan ve safra tükürüyorum gözlerine."

Kaba bir dille yazılmış bu ağır ve küçültücü kınama, Piyotr ve Pavel Kalesi'nde hapis yattığı sırada Gorki'nin davasını savunmuş birçok Fransız gazeteci tarafından hakaret sayıldı. Serbest bırakılma-

sı için talepte bulundukları bu adamın, nasıl olup da ülkelerine hakaret yağdırarak kendilerine teşekkür edebildiğini anlamıyorlardı. Kendisine yönelik sert saldırılarını gecikmiş olarak öğrenen Gorki, 11 Aralık 1906'da "Aleyhimde Konuşanlara" başlığıyla *L'Humanité*'de yayınlanan iki mektupla onlara cevap verdi.

Görece ılımlı bir tonda yazılmış olan ilk mektupta, tarihçi Aulard'a sesleniliyordu: "(Makalemde) Bankerlerin ve sermayedarların, polislerin ve bakanların Fransası'ndan bahsediyordum: Yüzüne tükürdüğüm, bu Fransa'ydı, Emile Zola'yla dalga geçen.... Rus devrimi ağır ağır ve uzun bir süre içinde gelişecek, ama halkm zaferiyle sona erecektir..." Ve şu kehanetle tamamlıyordu yazıyı: "Rus halkının, kanıyla çoktan ödediği bu borcu Fransa'nın bankerlerine geri ödemeyeceğine eminim. Hayır, ödemeyecek!" Sert ve aşağılayıcı bir tonu olan ikinci mektup, Alfred-Léon, Gérault-Richard, René Viviani ve Jules Claretie'ye hitaben yazılmıştı:

'Ben sana iyi davrandım, sen de bana minnet borçlusun.' Sözlerinizden bunu çıkarıyorum. Ama beyler, âlicenaplığınız için hiç de minnet duymuyorum size; bunun sadece bir yanlış anlama olduğu kanısındayım.... Bunu (hapse atılmamı) protesto ederken gösterdiğiniz tavır -bunu açıkça söylememi mazur görün- güldürüyor beni. Çünkü biz düşmanız, hem de eminim uzlaşmaz düşmanlar. Dürüst yazar, her zaman bugünkü toplumumuzun düşmanıdır ve bugünkü toplumsal örgütlenmenin temeli açgözlülüğü ve tahakküm hırsını savunup haklı çıkaranlara düşman olmak için daha da çok nedeni

vardır..... Beyler, bütün samimiyetimle söylüyorum ki sizin burjuva sevginiz, bir sosyalist olarak bana büyük hakarettir."

Gorki, ABD'ye gitme arzusundan vazgeçmemişti daha. 1906 Nisan ayında o ve Maria Andreyeva, Cherbourg'dan gemiyle New York'a doğru yola çıktılar. Amerikan halkı onun geldiğini biliyordu. Washington'daki Rus elçisi, anarşistlerin ülkeye girişini yasaklayan bir yasaya başvurarak bu baş belasından kurtulmayı önermişti Amerikan hükümetine. Ama yasanın Gorki için geçerli olmadığına karar verildi. New York'ta gemiye gelen bir göçmen bürosu görevlisinin sorguya çektiği Gorki, gururla cevap verdi sorulara: "Hayır, anarşist değil, sosyalistim. Hukuka ve düzene saygım vardır. Şu anda örgütlü anarşiyi temsil eden Rus yönetimine de bu yüzden karşı çıkıyorum zaten."

Gemiden ayrılınca, rıhtımda toplanmış olan ve aralarında göçmenlerin de bulunduğu bir kalabalığın sevgi gösterisiyle karşılaştı. Broadway ile 77. Sokak'ın kesiştiği köşedeki oteline, onunla röportaj yapmak için gazeteciler geldi. Maria, tercümanlık yapıyordu. Sonra Gorki, yorgun olmasına rağmen, bir yazarlar kulübünün onuruna verdiği ziyafete katılmak zorundaydı. Davetliler arasında Mark Twain de vardı. Hoş geldin konuşmalarına cevabında Gorki, "Artık çarlığı yıkma zamanı gelmiştir!" dedi.

Ama Rus hükümeti karşı saldırıya geçmişti: Rus elçisi, Gorki'yle seyahat eden kadının onun karısı olmadığını Amerikan basınma bildirdi. ABD'de hüküm süren şiddetli püritenizm atmosferinde, bu

açıklama bomba etkisi yaptı. New York'ta çıkan gerici *World* gazetesi, ahlak adına verilen mücadelenin başını çekiyordu. Kahramanlar gibi karşıladıktan sonra, birdenbire herkes vebalıymışçasına Gorki ile Maria'dan uzaklaşmaya başladı. Bir akşam odalarına gitmeye hazırlanırken, öfkeden yüzünün şekli değişmiş otel müdiresi karşılarına çıkıp derhal gitmelerini emretti. Bavulları lobiye indirilmişti bile. Başka hiçbir otel de onları kabule yanaşmıyordu. Son çare olarak, geldikleri akşam yemek yedikleri yazarlar kulübüne sığındılar. Orada pencerelere yanaşmamaları istendi.

Bir süre sonra bazı Amerikalılar skandalı göze alıp bu iki istenmeyen kişiye mektup yazarak geçici olarak yanlarında kalmalarını önerdi. Gorki, Staten Adası'nda bir evde yaşayan Bay ve Bayan Martin'in teklifini kabul etti. Orada, kamuoyunun büyük bölümünde görülen düşmanca havanın karşıtı bir dostluk ve hoşgörü atmosferiyle karşılaştı. Serbest düşünceli birkaç kişi, çeşitli politik toplantılarda yaptığı konuşmaları beğenirken, özel hayatıyla ilgili gazete yazılarından etkilenen çoğu aydın, onunla arasındaki mesafeyi iffetle koruyordu. Mark Twain, Gorki onuruna ikinci bir ziyafete katılmayı reddetmişti. Sayısı birkaçı geçmeyen solcu Amerikalılar, Bolşeviklere yardım çağrılarına cevap vermeye yanaşmadılar. Milyonlar beklenmişken, toplanan para ancak on bin doları buldu.

New York, hayrete düşürmüş ve isyan ettirmişti Gorki'yi. Kibirle göğe yükselen binaları, dumanı, lüks mağazaları ve hor görülen siyah insanların doldurduğu kenar mahalleleriyle bu dev, gürültülü,

bereketli kentte kaybolup giden Volga çocuğu, arsız Yankee refahı karşısında içinde giderek nefret geliştiğini hissetti. Soylu bir dava için para toplamaya gelmişti buraya, oysa şimdi, çağdaşlarının günahkârlığına lanet yağdıran bir Kutsal Kitap peygamberi gibi hissediyordu kendini. Sosyalist ahlakın şimşeği, onun yumruğunda çakıyordu. New York'tan ayrılıp yazı Martinler'in, Kanada sınırı yakınında, Adirondacklardaki kır evinde geçirdiğine memnundu.

Ekaterina'nın, kızları Katyuşa'nın öldüğünü bildiren telgrafını orada aldı; ölüm nedeni büyük ihtimalle veremdi. Perişan olan Gorki, 20 Ağustos 1906'da cevap olarak şöyle yazdı: "Çok üzücü. Küçük kızıma acıyorum, ama sana daha çok acıyorum. Acı çektiğini, yüreğinin yandığını biliyor ve dehşete uğramış, korku içindeki yüzünü görebiliyorum... Son zamanlarda hep trajik bir şey olacağını biliyor, bekliyordum ve oldu işte."

Oğlu Maks için de kaygılanıyordu. Onda da vereme yatkınlık var mıydı?

Gorki'nin ABD'de geçirdiği dönem gittikçe daha çok acı vermeye başladı ona. Ağustos sonu ya da eylül başlarında, "bir bilsen, bir görebilsen burada nasıl yaşadığımı," diye yazdı Ekaterina'ya. "Bu ülkedeki en korkunç adamım. Bir gazete şöyle yazdı: 'Hiçbir ahlak duygusu olmayan ve dine, düzene, hatta halka karşı beslediği nefretle herkesi şaşkına çeviren bu çılgın Rus anarşistinden önce ülke böyle bir alçaklık ve yozluk tanımamıştı.' Bir başka gazetede de, benim sınırdışı edilmem için Senato'da yapılan bir konuşmadan bahsediliyor.... Kaldığım evin

kapısına düşmanca işaretler yapılmış."

Kendisine yönelik taciz kampanyasına rağmen Gorki, ümidini kırmamakta direndi. Şimdi vargücüyle proleter bir roman, *Ana* ile *Düşmanlar* adında bir oyun üzerinde çalışıyordu. *Ana*'yı yazarken, 1902'de Sormovo'daki fabrikalarda meydana gelen olaylardan esinlenmişti ve kahramanları -işçi Pavel Vlasov ile cahil köylü kadın Nilovna- Nijni Novgorod'da tanıdığı gerçek insanlara dayanıyordu. Hikâyede basit, ilkel zihinlerin, sosyalist vaadlerin güzelliğini kavrayışı gösterilir. Vlasov, kölece alışkanlıklarından yavaş yavaş kurtulur, zekânın ışığını keşfeder ve devrimci mücadeleye girer. Yıllarca işçilerin nasıl haksızlığa uğradığını gören anası Nilovna, tehlikeye aldırmaksızın kendi isteğiyle bildiri dağıtır. Bu işçilerin tek kaygısı, kendi durumlarını kurtarmak gibi bencilce bir güdü değildir: İnsan ilişkilerinde köklü bir değişim talep eder; dünyanın çehresini değiştirmek isterler.

Roman, 1906'da Amerikan dergisinde, sonra kitap olarak New York ve Londra'da çıktı, ama tam Rusça metni bir tek Berlin'de yayınlandı. 1907'de Rusya'da yalnızca ilk bölümü, o da insafsızca sansür edilerek yayınlanabildi ve polis tarafından kısa sürede piyasadan toplandı. Hatta hükümete bağlı bir basın komitesi, "yayın yoluyla yasaların ciddi şekilde ihlalini savunduğu, mülk sahibi sınıflara karşı işçilerde düşmanlık yaratmaya çalıştığı ve şiddet eylemleri ile isyankâr hareketler için çağrıda bulunduğu" gerekçesiyle Gorki hakkında soruşturma açmaya karar verdi. Bu sert önlem, Berlin'de yapılan Rusça baskının dağıtılmasını engelleyemedi;

bu baskının binlerce kopyası kaçak olarak ülkeye sokuldu. Ayrıca Almanya, Fransa ve İtalya'da sol basın, tefrika halinde ya da gazete eki olarak romanın çevirisini yayınladı. Sonuçta *Ana*'nın yasaklanması, başarısını artırmaktan başka işe yaramamıştı. Esin kaynağı yine sınıf mücadelesi ruhu olan *Düşmanlar* oyunu da Rusya'da yasaklanmıştı. Ama Gorki'yi hedefleyen her darbe, onun ününü artırıyordu. Tüm bir para dünyası kendisini alkışlayıp önünde diz çökerken, o, bu dünyadan iğreniyor ve giderek artan ününün yüksekliğinden bakıyordu oraya. ABD'de kaldığı sırada Amerikalı ev sahiplerine karşı art arda öfke dolu politik konuşmalar kaleme almıştı: "Sarı Şeytanın Şehri", "Amerika'da", "Görüşmelerim."

"Görüşmelerim"de, dünya büyükleriyle yapılan düşsel konuşmalarda Amerikan kapitalizmini, Alman militarizmini ve Fransız bankerlerinin açgözlülüğünü damgalıyordu. Diğerlerinde ise sahte bir ahlak görüntüsü altında refahını insanların yoksulluğuna dayandıran burjuva demokrasinin dehşetini açığa sermekteydi. Onun için New York, insanlığın Kadiri Mutlak Dolar'a boyun eğmesini simgeliyordu: "Sanki şehrin ortasında, korkunç bir hız ve şehvet dolu tıslamayla dev bir altın külçesi dönüp duruyor gibi. Gün boyu küçük parçacıklarını sokaklara saçıyor ve gün boyu insanlar, peşlerinden koşup bunları yakalıyor, hevesle avuçluyor.... Bunu yapabilmek için sabahtan akşama kadar toprağı kazıyor, demir dövüyor, inşaat yapıyor, fabrikaların dumanını içlerine çekiyor, hasta eden, zehirli havayı soluyorlar... Bu kötülük saçan büyü, ruhlarını köreltip

sarı şeytana hizmet eden uysal birer araca dönüştürüyor onları." Bir başka bölüm de şöyleydi: "Çok yoksulluk gördüm, onun yeşilimsi, kansız, kemikli yüzünü iyi tanırım.... Ama (Aşağı) Doğu Yakası'nda gördüğüm yoksulluğun dehşeti, başka hiçbir yerde gördüklerime benzemiyor." Zenginliği, düzeni ve sanayideki gücüyle gurur duyan ABD'de Gorki, sadece sahtekârlık, anlamsızlık ve zayıfın güçlü, yoksulun zengin tarafmdan sömürülmesini görmüştü. Ve ona göre, Avrupa'nın da buradan aşağı kalır yanı yoktu. Emperyalizmin ve kapitalizmin lanetinden kaçmak için nereye gitmesi lazımdı? Çarın istediği "Yahuda borcu"ndan sonra Rusya'ya dönmesi söz konusu değildi ve broşürlerinde Batı ülkelerinden öyle sert bir dille söz etmişti ki, onlar da kendisini istemiyordu. Mülteci Rus yazarı Filosofov, Paris'te yayınlanan *Rus Sözü* dergisinin Nisan 1907 sayısmda sert bir dille paylıyordu onu: "Belki Avrupa gerçekten dehşet verici ve belki bu, bir Rus için özellikle böyle, ama Gorki onu öyle bir üslupla mahkûm etti, gerçek Avrupa zihniyeti karşısında öyle anlayışsız davrandı ve hepsinden önemlisi saldırganlığını öyle sanat dışı bir şekle soktu ki, bir parça tarafsız olan herkes, Avrupa'yı savunmak için karşı konmaz bir istek duydu... Bir barbarın düşüncesizliğiyle tüm Fransa'ya saldırdı: 'Kan ve safra tükürüyorum gözlerine.' Ama Fransa'nın kılı kıpırdamadı ve hepimiz Gorki adına utanç duyduk... Hiçbir şeyi dert etmeyen ve ruhunun ateşini materyalizmin kirli sularıyla söndürmüş olan bir insan, ancak halinden memnun, ortalama bir burjuvaya dönüşebilir."

Sövüp saymadığı hemen hemen tek ülke İtalya olduğu için, Gorki oraya sığınmaya karar verdi. Ayrılmadan önce, Amerikalı işçilerin katıldığı bir toplantıda şöyle konuştu: "Okyanusun öbür tarafına gidiyorum, çünkü orada devrime daha yakın olacak ve özgürlük için çalışmaya devam edebileceğim." 30 Eylül 1907'de[1] Maria'yla birlikte New York'tan Napoli'ye doğru yola çıktı.

İtalyanlar, kahraman bir fatih gibi karşıladı onu. Polisin güçlükle zaptettiği coşkulu bir kalabalık, otelinin önünde toplanmış, "Yaşasın Gorki! Yaşasın büyük yazar! Yaşasın Rus devrimi!" diye bağırıyordu. 15 Ekim'deki (28 Ekim) konuşmasında heyecanlı dinleyicilerine şöyle seslendi Gorki: "Devrimci faaliyetlerimden söz edilince müteessir oluyor ve utanıyorum, çünkü ben, Rus devriminin büyük ordusunda sıradan bir neferim sadece. Beni böyle karşılayışınızı Rus devrimine saygının bir ifadesi olarak kabul ediyor ve kendim, ülkem ve uluslararası proletarya adına size teşekkür ediyorum." Beş gün sonra Capri'ye giden bir tekneye bindi. Kısa bir süre kalma niyetiyle gittiği bu adada, yedi yıl geçirecekti.

XIII

CAPRI

Gorki'nin kaldığı ev, Capri Adası'nın aşağı kesiminde, büyük, zengin döşenmiş, çiçekli bir bahçeyle çevrili ve muhteşem deniz manzarası olan bir yapıydı. İlk başta bu burjuva lüksü, sanki üstüne başkasının giyisilerini geçirmiş gibi biraz rahatsız etti Gorki'yi. Ama onun sağlığı ve mutluluğu için elinden geleni yapan Maria, çalışmalarına devam edebilmek için bu sükûnete ihtiyacı olduğu konusunda kısa sürede ikna etti onu.

Gorki, adanın manzarası karşısında derin düşüncelere dalıyor ve orada yaşayanlarla hiç temas kurmuyordu. Bir an olsun İtalyancayı ya da başka bir yabancı dili öğrenmek geçmedi aklından. Kendi toprağı olmayan bu yerde, Napoli Körfezi'nin mavi sularını, gül tarhlarını, düzgün üzüm bağlarını, gök mavisi mağaraları ve uzaklarda tüten Vezüv'ü küçük görüyor, Volga'nın kıyılarından, çıplak steplerden ve kayın ormanlarında alacakaranlıkta esen rüzgârlardan başka şey düşünmüyordu.

Onun için gerçek dünya, gözlerinin önündeki değil, ülkesinden kaçarken geride bıraktığı dünyaydı. Yurt özlemi öyle büyüktü ki, "Çekilmiş bir diş, bir şey hissedebilseydi, bu herhalde benim hissettiklerim olurdu," diye yazmıştı. En karakteristik hikâyelerinden biri olan "Okurov Kasabası"nı da Cap-

ri'deyken düşünmeye başladı. Hikâye, Rus illerinin gözlerden uzak bir köşesinde küçük burjuvazinin bayağı, cansız yaşantısını bütün kasavetiyle yansıtıyordu.

Gorki, ara sıra adasından ayrılıp Napoli'ye, Floransa'ya, Roma'ya ya da Cenova'ya gidiyor, ama her seferinde kaldığı yere dönüyordu. "Altın kafes" içindeki ustaya saygılarını sunmak için Capri'ye gelen ziyaretçilerin sayısı giderek artmaya başlamıştı; bunların bir bölümü yazar ya da sanatçı, bir bölümü sadece ziyaretçi, çoğu da Marksistti. Tıpkı Yasnaya Polyana'daki Tolstoy gibi Gorki de adasında, dilencilerle hayranların, işsiz güçsüz gezginlerle gerçeği arayanların birbirine karıştığı bir toplulukla çevriliydi. Herkesi kabul ediyor, dikkatle ve hevesle dinliyordu: Yabancı semalar altında varlığını sürdürebilmesi için, anayurttan gelen bu seslere ihtiyacı vardı. Rusya'dan gelen mektuplar yığılıydı masasında -yazarlardan, bilginlerden, politik sempatizanlardan, sıradan işçilerden gelen mektuplar. Bazılarının adresi yanlış yazılmış olsa da, Gorki İtalya'da herkes tarafından tanındığı için hepsi yerine ulaşıyordu. Edebi metinler, itiraflar, nasihat ve para istekleri arasına gömülmüş durumda Gorki, bunların tümünü dikkatle okuyup satır satır ele alarak ve mümkün olduğunca kısa sürede cevaplamayı kural haline getirdi.

Başlangıçta kendi çektiği zorlukları unutmadığı için, mütevazı insanlardan gelen yardım isteklerini üşenme ya da ihmal nedeniyle göz ardı etmeye tahammülü yoktu. Sofrası herkese açık ve gürültülüydü. Bazı konuklar haftalarca kalırdı yanında.

Maria Andreyeva da yanındaydı; yalnızca evin hanımlığını değil, onun bakımını ve sekreterliğini de üstlenmişti. Müseveddelerini daktiloya çekiyor; yazışmalarını dosyalıyor; Fransız, İngiliz, Alman ve İtalyan gazetelerindeki yazıları onun için tercüme ediyor ve yabancı konukları olduğunda da tercümanlık yapıyordu. Gorki'nin Capri'de de düzenli olarak almaya devam ettiği telif ücretleri geçimini sağlamakla birlikte, partiye gösterdiği cömertlik ve muhtaç yurttaşlarına yaptığı yardımlar, aile bütçesine önemli bir yük getirmekteydi. Maria'ya, örneğin daha az konuk kabul ederek harcamaları azaltması önerildiğinde, şöyle cevap verirdi: "Yo, hayır, imkânsız bu. Aleksey Maksimoviç farkına varır. Ülkesinden kopmak zorunda kaldı, ama onu görmeye gelen yoldaşlar sayesinde hâlâ Ruslarla görüşüyor. Soluk almak kadar gerekli bu ona. Her türlü parasal kaygıyı onun adma ben üstlendim ve altından da kalkabiliyorum. Hiçbir zaman para için yazmak zorunda kalmamasını sağlayacağım. Eserleri, her türlü maddi kaygıdan bağımsız olmalı."

Sosyal Demokrat Parti'ye üye olmamasına rağmen Gorki, 1907'de partinin Londra'daki kongresine "onur konuğu" olarak davet edildi. Seve seve gitti oraya, çünkü Capri'nin güzellikleri artık sıkıntı vermeye başlamıştı. Ama kendini Londra'da toplanmış üç bin militanın ortasında bulunca, bir süre sonra gördü ki bunlardan bazıları, örneğin Akselrod ile Deutsch, devrimci olmaktan çok reformist; Plehanov gibileri de fazla Avrupalı, yani işçi sınıfının önderliğine hak kazanabilecek kadar Rus değildi. Oysa Lenin, kararlılığı ve sadeliğiyle büyülemiş-

ti onu. O kel... muntazam yapılı adam, Sokrates gibi tek eliyle alnını siliyordu," diye yazdı *Gorki, Lenin'i Anlatıyor*'unda. "Şaşılacak kadar parlak ve canlı gözleriyle bana bakarak *Ana* kitabımdaki hataları anlatmaya başladı. Müsveddeyi Berlin'deki yayıncımdan ödünç alıp hemen okumuştu. Tam olarak nedenini bilmeden, o kitabı aceleyle yazdığımı söyledim ona. Lenin başını salladı ve dedi ki: 'Acele etmekte haklıydınız, çünkü yararlı bir kitap. Birçok işçi, bilincine varmadan, öylesine girdi devrimci mücadeleye. Şimdi *Ana*'yı okuyup yararlanıyorlar. Tam zamanında geldi bu kitap.' Yaptığı tek iltifat buydu, ama benim için büyük önem taşıyordu." Gorki, edebiyatın ahlaki ve toplumsal yararlılığı kavramına hayatı boyunca bağlı kalacaktı.

Lenin ve Maria'yla birlikte Londra'yı dolaştı, müzeleri gezdi ve George Bernard Shaw, H. G. Wells, Thomas Hardy gibi ünlü yazarlarla tanıştı. Sonradan, "(Londra'daki) Kongre çok etkileyiciydi benim için," diye yazdı Ekaterina'ya. "Üç hafta ne olduğunu anlayamadan geçti ve sağlıklı, güçlü etkilerle ufkum genişledi. İşçileri seviyorum, özellikle de bizim kendi işçilerimizi, Bolşevikleri. Hayata son derece açık fikirli yaklaşan, olağanüstü canlı, değişik ve zeki insanlar! Hyde Parkı'nda bir toplantı düzenledim; yakın dönem edebiyatından söz ettim orada ve dinleyicilerimin niteliği, dikkat yoğunluğu karşısında çok şaşırdım."

Londra'daki kongreden sonra, daha da büyük bir yalnızlık duygusuyla Capri'deki "altın kafes"ine döndü. İnsanlarla temas kurmak için fiziksel bir ihtiyaç duyuyordu. Bu yüzden iki büyük Bolşevik li-

der Lunaçarski ile Bogdanov'un, Capri'de bir propaganda okulu oluşturma önerisini sevinçle karşıladı. Tereddüt etmeden derslerin evinde verilmesini önerdi. Dersler, uzun bir liste oluşturuyordu ve Marksizmden ödün vermez nitelikteydi. Gorki, tarih ve edebiyat öğretmeni oldu. Öğrenciler, Rusya'nın işçi merkezlerinde gizlice yürütülen çalışmalarla toplanacak ve sahte belgelerle sınırı geçip, yeraltı mücadelesinin yöntemlerini öğrenmek için İtalya'ya gelecekti. Öğretmenlere gelince, organizasyon komitesi, bunların, her eğilimi temsil edecek şekilde parti içindeki çeşitli hiziplerin tümünden seçilmesini istiyordu. Ama sonuçta yalnızca Bolşevik teorisyenler çağrıyı cevaplandırdı. Dolayısıyla okul, (yaklaşık yirmi kişiden oluşan) ilk öğrenci grubuyla işe başladığında, bütünlüğü içinde Marksizmin bir ifadesi olmaktan çok, militan Bolşevizmle sınırlı kalmıştı. Bolşevikler arasında bile ciddi bir bölünme yaşanmak üzereydi. Lunaçarski, Bogdanov ve başka birkaç önde gelen Marksist, Marksizmi tamamlamaya ve ona "manevi" bir boyut katmaya çalışıyordu. Sosyalizmin gerçekleşebilmesi için bir din haline gelmesi gerektiği inancındaydılar. Ekonomik bir kavramdan ideolojik, hatta neredeyse mistik bir kavrama geçiş, Gorki'nin dile getirilmemiş isteklerine de uygun düşüyordu. Ondaki halk sevgisi, içgüdüsel bir nitelikteydi. Müminlerin Tanrı'ya inandığı gibi inanmak istiyordu onlara.

Bu arada, hâlâ işçi kitlelerine bağlılığının yönlendirdiği Gorki, Tolstoy'un sekseninci yaşgünü nedeniyle düzenlenecek kutlamalara katılmayı reddetti. 1908 Temmuz ayında, "Kont Lev Tolstoy bir sa-

nat dehası, belki de bizim Shakespeare'imiz, diye yazmıştı Vengerov'a. "Ama yirmi yıldır o çan kulesinden dinlediğim terane, inançlarıma tümüyle aykırı; otuz yıldır bu ihtiyar, genç, olağanüstü güzel Rusya'yı bir Çin eyaletine, yeni, yetenekli Rus insanını da köleye çevirmekten söz edip duruyor... Belki yargılarımı çok katı buluyorsunuz, belki öyledir de. Ama elimde değil. İstediğim gibi düşünme hakkının bedelini fazlasıyla ödedim."

1908'de yayınladığı "İtiraf" adlı hikâyeyi Çalyapin'e adamıştı. Hikâyede, hem Marksizmden, hem de Hıristiyanlıktan etkilenen bir karakterin ahlakiçatışmasını çözümlüyordu. Hikâyenin kahramanı Matvei, diyakoz tarafından yetiştirilen ve Kutsal Metinler'e saygı duyması gerektiği aşılanan bir kimsesizdir ve daha küçüklüğünde, niye Tanrı'nın insanları bu kadar az sevdiğini merak eder. Büyüyünce, mutlak gerçeği bulma peşinde dolaşmaya başlar. Ormanın kıyısında rastladığı yaşlı bir hacı, sorununa çözüm getirir: Tanrı, henüz yaratılmamıştır, yaratılacaktır ve bu örnek alınacak görevi yerine getiren de fabrika işçileridir. Bu yüzden Matvei onlara gider ve bilgelikleriyle aydınlanarak yeni Tanrı'ya giden yolu buluverir; adalet ve iyiliğin Tanrısı'dır bu.

Ama polis, kısa sürede peşlerine düşer ve Matvei, fabrikadan ayrılarak doğru sözü başka yerlerde vaaz etmeye başlar. İnancı, bir mucizeyle doğrulanır: Bir manastırın kapısı önünde sedyede yatan felçli genç kadının etrafında dindar, heyecanlı bir kalabalık toplanmıştır. Birden, sanki Tanrı'yı yaratmış ve yanında taşıyor olan halkın yaydığı güçle

harekete geçmiş gibi, kadın kalkıp yürümeye başlar.

Mistik ve toplumsal unsurların böylesine karıştırılması, katı ateizmi içinde öğretiden sapmaya yer olmayan Lenin'i kızdıracaktı tabii.

Lenin, "İtiraf"ı ve genel olarak da Bogdanov ile Lunaçarski'nin kerametlerini reddederek, Marx'ın felsefesinden sapma girişimi diye niteledi. Yeni okula gelip orada ders verme önerisini geri çevirdi ve Paris yakınlarındaki Longjiumeau'da kendi okulunu kurup Capri'deki okulun öğrencilerinden birkaçını da aldı. Capri'deki okulun yönetim komitesi, "sadakatsizliği"nden ötürü Lenin'i kınarken, o da karşıtlarını Marksist olmayan yeni bir parti yaratmak istemekle suçladı. Ama, sanki yazarlık yeteneği siyasal sapmalarını mazur gösteriyormuş gibi, Gorki'yi bu tartışmaların dışında tutmuştu. Hatta Gorki'nin daveti üzerine 1910'da (1908'de iki hafta kalmış olduğu) Capri'ye yeniden gitti ve bu buluşma, barışmalarının kanıtı oldu.

İki adamın dostluğu, tuhaf bir şekilde karakterlerinin karşıtlığına dayanıyordu. Buz ile ateş kadar zıttılar birbirlerine. Asıl adı Ulyanov olan Lenin, bir eğitimcinin oğluydu ve avukatlık yapmıştı. Tüm kararlarında, esnekliğe yer bırakmayan mantığı yönlendirirdi onu. Düşünceleri netti ve soğukkanlıydı, katı bir sistemin içine kapatmıştı kendini, ideolojiden en ufak bir taviz verilmesine karşıydı; katıksız bir materyalizmi savunuyordu ve devrim söz konusu olunca, hedefe giden her yol mübahtı onun için. Bir halk çocuğu olan Gorki ise coşku dolu sanatçı kişiliğiyle heyecana kapılıp düşünmeden

iş yapmaya, aniden nefrete ve denetimsiz bir tutkuya kapılmaya yatkındı. Pek seçici davranamadan çok sayıda kitap okuyarak almıştı eğitimini ve kendi kendini yetiştirmiş bir insanın bilgiye olan saygısı vardı onda. Hâlâ çocukluğundan kalma ilkel bir din duygusu taşıyor, bu da devrimci davranışlarını etkiliyordu. Onun sosyalizmi akla değil sezgiye dayanıyordu, tıpkı ilk Hıristiyanların iman çağrısı gibi.

Capri'deki okulun geleceğinden çok umutluydu, ama sonu gelmeyen tartışmalar sonucu okul kapandı ve öğrencilerle öğretmenler adadan ayrıldı.

Maria'yla bir başına kalan Gorki, karamsarlığa kapıldı. Rusya'dan gelen haberler endişe vericiydi. Amacına ulaşmayan 1905 Devrimi'nin ardından İçişleri Bakanı Pyotr Stolipin önderliğinde vahşi bir baskı dönemine girilmişti. Özgürlükçü aydınların cesareti kırılmıştı. Proletarya susturulmuştu ve artık kafasını kaldırmaya cesaret edemiyordu. Diğer ülkelerde her çeşit sosyalist kısır polemikler içinde kapışıp dururken, Rusya'da otokrasi, sahte bir parlamenter yönetim görüntüsü altında gücüne güç katıyordu. Rusya'da özgürlükçü enerji bir kez daha açığa çıkabilecek miydi? Bir başka haber de Gorki'yi derinden etkiledi: Tolstoy, ailesinden uzaklaşmak için gittiği küçük Astapovo kasabasında 7 Kasım 1910'da ölmüştü.

İlk başta Gorki, bu "kaçış" karşısında dehşete düştü; Tolstoy efsanesini pekiştirme amacına yönelik rezilce bir oyun olarak gördü bunu. "Lev Nikolayeviç'in (Tolstoy) evinden ve ailesinden kaçması, ona karşı kuşku, hatta öfke duymama yol açmıştı,"

diye yazdı Ekaterina'ya, "çünkü onda öteden beri var olan acı çekme ihtiyacını, kendini dinsel düşüncelerine ve vaazlarına uygun hale getirme ihtiyacını biliyordum. Kaçışında maksatlı ve tasarlanmış bir yan sezmiştim. Hayata karşı pasif bir tutum öneren nasihatlerden nasıl nefret ederim bilirsin ve kadercüliğe gömülmüş bir ülkede şu Budist düşüncelerin ne kadar zararlı olduğunu görüyorsundur.... Ve ansızın Roma'dan gelen bir telgraf Lev Nikolayeviç'in ölümünü bildirdi... Beş dakika kadar çok tuhaf hissettim kendimi. Sonra hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. Kendimi odama kilitleyip bütün gün çaresizlik içinde gözyaşı döktüm. Kendimi hiç o günkü kadar kimsesiz hissetmedim; hiç kimsenin ölümü karşısında böyle bir keder duymadım... İnsanların en güzeli, en güçlüsü ve en büyüğü aramızdan ayrıldı... Dul kalan yalnızca onun karısı değil, aynı zamanda Rus edebiyatı... Aramızdan ayrılan bir yargıç. Ama ben, kendisinden hoşlanmamama rağmen peygambere bile derin bir özlem duyuyorum!"

Ertesi yıl, Kiev'deki opera binasında Çar ile Çariçe'nin gözleri önünde Stolipin öldürüldü. Ama münferit bir devrimcinin gerçekleştirdiği bu eylem, baskıları artırmaktan başka işe yaramadı. Zincire vurulup sesi kesilmiş memleketini düşündükçe, Gorki, İtalya'daki konforundan utanıyordu. 12 Ocak 1912'de, "Hiçbir şeyle ve hiç kimseyle uyuşamıyorum," diye yazdı Ekaterina'ya. "Herkesle kavga ediyorum, her şey kuşku verici ve sahte görünüyor bana ve aynı zamanda her şey, halk için üzüntü duymama sebep oluyor; inanılmayacak kadar mutsuzlar." 30 Ocak'ta da şöyle diyordu: "Hayatım

acı dolu ve giderek de daha acı verici oluyor. Sanki benim için en önemli ve değerli olan şeyi, yaşama nedenimi, yani Rusya'ya ve geleceğine olan inancımı yitiriyor gibiyim."

Artık, bir doz uyuşturucu bekleyen müptelanın sabırsızlığıyla Rus ziyaretçi bekliyordu. Gelenler, kayıkla gemiden alınıp kıyıya çıkartılırdı. Küçük limanda çevresini kavgacı çocuklar sarar, bavulunu alır, Gorki'yi ziyarete geldiğini öğrenince de "*Signore Gorky! Molto ricco! Molto ricco!*" ("Bay Gorki! Çok zengin! Çok zengin!") diye bağıra çağıra demiryoluna götürürlerdi onu.

Gorki'nin kaldığı bina, orta sınıf evine dönüştürülmüş eski bir manastırdı. Çalışma odasında, hiç belini bükmeden yazmasını sağlayacak yükseklikte, yeşil örtülü uzun bir masa vardı. Tüm bir duvarı kaplayan dev pencere, kayalıklara ve mavi denize bakıyordu.

Uzaklarda, dumandan tacıyla Vezüv görünürdü. Sütunlu bir teras. Her yerinden çiçeklerle egzotik bitkiler fışkıran bir bahçe. Ve bu âhenk dolu sükûnetin ortasında, kafeste bir ayı. Konukların hepsi de, mekânın zarafeti ile burada yaşamayı seçmiş olan adamın huysuzluğunun yarattığı tezat karşısında şaşkına dönerdi.

Herkes yemek için toplanırdı sofrada. Her zamanki konuklara ek olarak şimdi bir de Zinovi Peşkov vardı, yani Gorki'nin "evlatlığı", asıl adı Sverdlov olan genç bir adam.[1] Gorki, 1900 dolaylarında onunla ilgilenmeye başlamış ve on sekizindeyken vaftiz olarak Rus Ortodoks dinine girdiğinde, vaftiz babalığını üstlenmişti. Filarmoni Okulu'na alınması

için gereken bir formaliteydi bu. Vaftiz sırasında Gorki, Peşkov adını kullanmasına izin vermişti. Onu resmen evlat edinmiş olmamasına rağmen, "vaftiz babası" ile "vaftiz oğlu" arasında çok sıkı duygusal bağlar vardı. Zinovi Peşkov, askerlik yapmayı reddederek 1904'te Kanada'ya gitmiş, Toronto'da bir kürk manto fabrikasında çalışmıştı. Sonra ABD ve Yeni Zelanda'da uzun uzun dolaşıp Rusya'ya dönmüş, oradan da Capri'ye geçmişti. 24 Mayıs 1907'de Gorki, "Bizim hayta oğlan yeni geldi," diye yazdı Maks'a. "Yeni Zelanda ve her çeşit vahşi hakkında çok ilginç şeyler anlatıyor bize." Serüvenci gencin hikâyeleri Gorki'yi eğlendiriyor ve kendi serseri gençliğini hatırlatıyordu ona.

Konuklarından biri olan Bolşevik militan Tatyana Aleksinski, anılarında şöyle yazmıştı: "Birkaç saat dinlendikten sonra, bol ışıklı, geniş bir yemek salonunda oturdum. Sofrada Maksim Gorki, Andreyeva, Gorki'nin evlatlığı, Andreyeva'nın kızıyla oğlu ve birkaç kişi daha vardı. Gorki, açık kahverengi bir deri ceket giymişti. Çökük avurtları, çenesinin sert hatlarını iyice belirginleştiriyordu. Uzun, gür, sarkık bıyıklarıyla Rus komedilerindeki çavuşlara benziyordu. Ama zeki gözleri ve alnındaki kırışıklar, yoğun zihinsel çalışmasının tanığıydı. Önce konuşmaya fazla katılmadı, arada bir iki laf etti. Sonra bol bol konuşmaya başladı ve kendi kendini yetiştirmiş adam ortaya çıktı. Aşırı ölçüde alıntı ve bilimsel terim kullanıyordu. Bir yazardan söz ederken onu tanıtma gereği duyuyordu..... 'Kant' yerine, 'ünlü filozof Kant' diyordu."

Rus toprağından ve Rus halkından uzakta Gor-

ki, yaratıcı güçlerinin yok olmaya başladığını hissediyordu. İtalya'yı sevmişti, ama ülkenin dilini bilmediğinden İtalyan halkının hayatına katılıp özgün çalışmalar için onlardan esin alamıyordu. Capri'de yazdığı *İtalya Hikâyeleri*'nden kendi de hayal kırıklığına uğramıştı. Bu kısa hikâyelerdeki her şey, bir seyahat broşüründeki açıklamalar kadar renksiz ve basmakalıptı. Lenin, Sosyal Demokratların sansürcüleri atlatarak Petersburg'da çıkarmaya başladığı legal dergilerde yazmasını önermişti ona. Ayrıca Bolşevik hizbin Paris'te çıkardığı resmi organı *Proleter*'de yazmasını sağladı. 1912'de "1 Mayıs'la ilgili kısa ve bu günü manevi olarak yücelten küçük bir broşür" ya da "devrimci bir bildiri" kaleme almasını istedi. Gorki, aynı yılın Nisan ayında Paris'e giderek Wagram Salonu'nda bir konferans verdi ve *L'Humanité*'de, Rusya'daki Yahudi düşmanlığını kınayan bir açık mektup yayınladı.

Ancak bu bölük pörçük işler, hayatının işini yaptığı duygusunu vermiyordu ona. Edebiyat alanındaki hevessizliğini siyasal eylemle telafi edebilse daha az tatminsizlik duyacaktı herhalde, ama kitaplarıyla yazılarında devrimin gerekliliğini coşkuyla savunmasına rağmen, parti çalışmalarına faal biçimde katılmış değildi. Profesyonel Bolşevikler için o, ünlü bir taraftar, yararlı bir propagandacı ve saygıdeğer bir yoldaştı, ama onu safların dışında, sistemin dışında, disiplinin dışında kendi usulüyle dövüşen biri olarak görüyorlardı. Lenin ile yakınındaki kişilere, yurtdışında yaşamak acı vermiyordu, çarlık rejiminin çöküşünü getirecek yeraltı çalışmalarını en iyi şekilde burada yürütebileceklerini bili-

yorlardı çünkü. İşleri düzeni yıkmak, çökertmekti; Gorki'nin işi ise yazmak. Yazma eylemi halka yönelikti kuşkusuz, ama burjuva meslektaşlarınınkiyle aynı sanatsal kurallara tâbiydi. Onlar gibi Gorki de, Rus hayatının kaynaklarına inip memleketinin havasını iyice içine çekmeden, tam yetkinliğe erişemiyordu; hatta belki de onun için daha çok geçerliydi bu. Hükümetin, politik mültecilere karşı tutumunu değiştirdiğine dair bir işaret görme umuduyla her gün Rusya'dan gelen yayınları hevesle okuyordu. Ama Çar'ın görüşlerini değiştirmeye niyeti yoktu. Polis, sınırlarda hâlâ göz açtırmıyordu. Yurda dönmeyi düşünmek delilikti. Gorki, cennet gibi bahçesinde umutsuzluktan bunalmıştı. Capri'nin yorucu güzelliği ve ıssızlığı içinde daha ne kadar yaşayacaktı?

XIV

VATANA DÖNÜŞ

1913'te, Romanof hanedanının üç yüzüncü yıldönümü nedeniyle Çar II. Nikolay, basın yasalarına karşı işlenmiş suçları kapsayan kısmi bir siyasal af ilan etti. Gorki için bu, artık Rusya'ya dönebileceği anlamına geliyordu. Ama belki de bir tuzaktı. Ülkesine dönme arzusu ve oraya varınca tutuklanma korkusu arasında ne yapacağını şaşıran Gorki, dostlarına akıl danıştı. "Yazarlar için tam bir affa benziyor," dedi Lenin ona. "Rusya'ya dönmeye çalışmalısın, tabii işlettiğin 'okul' vb. gerekçesiyle pis bir numara çevirmeyeceklerinden emin olduktan sonra. Ama sana bu yüzden rahatsızlık vereceklerini sanmam. Devrimci bir yazar için Rusya (yeni bir Rusya) içinde seyahat, Romanof A.Ş.'ye daha da güçlü, yüz kat daha güçlü bir darbe indirme şansı demektir."

Bu cesaret verici sözlere rağmen Gorki, bir türlü karar verememişti. Veremi nüksetmişti ve Maria, seyahat ile iklim değişikliğinin ona zarar vereceğine inanıyordu. Yine hastalandığını duyunca, Lenin de dikkatli olmasını söylemişti ısrarla: "Kış ortasında Capri'den Rusya'ya gitmek mi? Bunun sağlığına zarar vereceğinden ve seni çalışamaz hale getireceğinden korkuyorum doğrusu. İtalya'da birinci sınıf doktor var mı?"

Rusya'ya gitmekten alıkonan Gorki, yurttaşlarını harekete geçirmeye yönelik düşünsel mücadelelere katılmayı azimle sürdürüyordu. Moskova Sanat Tiyatrosu'nun, Dostoyevski'nin *Ecinniler*'inden uyarlanan bir oyun sergileme hazırlığında olduğunu öğrenince (*Ecinniler*'i karşı devrimci bir roman olarak görüyordu), *Rus Sözü*'ne yazdığı bir makaleyle öfkesini dile getirdi: "Dostoyevski'nin marazi fikirlerini tiyatroda dile getirmekle, toplumumuzun zaten bozuk olan ruh sağlığının daha da bozulacağına kesinlikle inanıyorum." Bu yazı, aynı yayın organı aracılığıyla onu anarşiyi savunmakla suçlayan Merejkovski'den sert bir cevap aldı. Ama bir grup işçi, "utanmazca gerici güçlere hizmet eden" bir esere karşı tavır aldığı için Gorki'yi kutlayan bir açık mektup yayınladılar.

Gorki'nin sağlığı yavaş yavaş düzeldi ve 1913'ün sonlarına doğru, Rusya'ya dönmeyi yine ciddi olarak düşünmeye başladı. Kendisine dokunulmayacağından emin olmak için, arkadaşı Çalyapin'e danıştı. Solcu düşüncelerine rağmen Çalyapin, II. Nikolay, Glinka'nın *Çar İçin Bir Yaşam* operasını seyretmeye geldiğinde meydana gelen bir olay nedeniyle yakın zamanda yeniden Çar'ın gözüne girmişti. Koro, düşük ücretlerini ve kötü çalışma koşullarını ilan etmek için sahnede, hükümdarın önünde diz çökünce, Çalyapin de dayanışma duygusuyla diz çökmüştü. Çar'a böyle hürmet edilmesi devrimcilerin çoğundan, hatta bazı liberallerden tepki gördü. Ama büyük bir sanatçıya beslediği dostluk duygusu nedeniyle Gorki, protestolara katılmaktan kaçındı. Çalyapin, kişisel takdiri için ona

minnettardı ve hiçbir kötü sonuçla karşılaşmaksızın, yasal yollardan Rusya'ya dönebileceği konusunda güvence verdi.

1913 Aralık ayının sonlarında, otobiyografisinin ilk cildi *Çocukluğum*'un müsveddelerini gözden geçirdikten sonra Gorki, bavullarını topladı. Bagajında götürdüğü müsveddeler, belki de en olgun, özgün ve etkileyici çalışmasıydı. Bu çalışmasında, yoksul bir aileden gelen ve gözyaşları, pislik ve öfke aracılığıyla hayatı keşfeden bir çocuk olarak acıları ile heyecanlarını hınç dolu bir canlılık içinde anlatıyordu. Ardından, aynı türden iki eser daha gelecekti: *Ekmeğimi Kazanırken* (Rusçasının tam karşılığı: *Halkın Arasında*) ve *Benim Üniversitelerim*. Bu üçleme, güçlüklerden yediği darbelerin altında bir karakterin oluşumunu gösteriyordu. Gerçek ve güçlüydü sesi. Tek başına, Gorki'nin yazar olarak var olmasını sağlayacak güçteydi.

Gorki, Rus toprağına ayak basar basmaz polis tarafından izlenmeye başladı. Petersburg'daki Ohrana şefi, polis müdürlüğüne hemen haber vererek 31 Aralık'ta ajanlarının, "Verjbolovo sınır istasyonundan gelen bir trenle ülkeye girdiği anlaşılan ünlü mülteciyi.... Aleksey Maksimoviç Peşkov'u gizlice izlemeye başladığını" bildirmişti. Ama Gorki gözaltına alınmadı; büyük ihtimalle bunun nedeni, gözaltına alınırsa kahraman olacağmdan çekinilmesiydi.

Dönüşü, bütün rejim karşıtlarınca coşkuyla karşılandı. Rusya'nın her yanmdan destek mesajları geliyordu. Moskovalı öğrenciler şöyle yazmıştı ona: "Uzun, usanç veren bir uykudan uyanışımızın he-

men öncesinde aramıza döndünüz işte.... Baharın gelişini görmek üzere olduğumuza dair sonsuz bir umut besliyor ve baharı sizinle birlikte karşılayacağımıza inanmak istiyoruz." İşçi grupları da aynı şekilde ona duydukları güveni ifade ediyordu: "Vatana dönüşünüzün ve manevi etkinizin gücümüzü artıracağından ve çarlığın uğursuz boyunduruğunu söküp atmada bize, Rus proletaryasına yardımcı olacağından eminiz."

Seyahat ve hastalıktan yorgun düşen Gorki, polisin dikkatini çekmemesi için ona yalvaran Çalyapin'in öğüdünü de tutarak, gençlerin, onuruna düzenlemek istediği toplantılara katılmayı reddetti; ayrıca, Petersburg ya da Moskova'da oturmak yerine, Finlandiya'da, Rus sınırı yakınındaki Moustamiaki köyüne çekildi.

Başkentten çok uzakta oluşu, devrimci çevrelerle yakın ilişkiler kurmaktan alıkoymadı onu. Capri'de olduğu gibi birçok ziyaretçisi vardı ve çığ gibi yağan mektuplarla müsveddelerin arasına gömülmüştü neredeyse. İvan Morozov adlı köylünün kitabı *Sihirli Çayır*'a yazdığı önsözde bu konuya değindi: "Postadan ne zaman ucuz kâğıttan, biçimsiz bir el yazısıyla doldurulmuş gri bir defter çıksa ve yanında tanımadığım, ama tanıdık gelen, görünmeyen, ama yakın gelen birinin, yazılarına 'şöyle bir bakıp' yeteneği olup olmadığını, dikkate değip değmeyeceğini bildirmemi istediği mektubu olsa, yüreğim sevinçle dolar... Toplumun alt tabakalarından insanların, kendilerini dünyaya bağlayan bağların giderek daha çok bilincine vardıklarını, geniş, engin bir hayatı ve özgürlüğü giderek daha çok, daha

kuvvetle istediklerini hissediyorum."

Ama iç içe geçmiş politik ve edebi çalışmalarının arasında Gorki, gitgide artan bir gelecek kaygısına kapıldı. Toplumsal başkaldırının odağına yakın olabilmek için Petersburg'daki Kronverski Prospekt'te bir daire aldı. Artık zamanı, başkent ile kır evi arasında bölünmüştü.

1913'te Gorki, *Rus Sözü*'nde yayınlanan bir makalesinde, "büyük fırtınalar vaad eden bulutların Rusya üzerinde yine toplanmaya başladığını kimse inkâr edemez," diye yazdı. Ancak ertesi yıl kopacaktı "fırtına": Avusturya-Macaristan tahtının vârisi Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da öldürülmesi; Viyana'nın Sırbistan'a çektiği ültimatom; Batılı ülkelerin büyükelçiliklerinde panik; karşılıklı ittifaklar kurulması; Rusya ve Avusturya'da seferberlik ve 19 Temmuz 1914'te (Gregoryen takvime göre 1 Ağustos) Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesi. Ertesi gün şöyle demişti Gorki: "Kesin olan tek bir şey var: Tüm dünyayı kaplayan bir trajedinin ilk perdesine giriyoruz."

I. Dünya Savaşı, Sosyalist Devrimci ve Sosyal Demokrat partilerde derin bir bölünmeye yol açtı. Rus Marksizminin manevi babası Plehanov; Rus sosyal demokrasisinin kurucuları Vera Zasuliç ile Lev Deutsch ve anarşist önder Kropotkin'in başını çektiği bir hizip, Alman emperyalizmine karşı Rusya'yı savunmayı koşulsuz olarak destekliyordu. Onlara "sosyal-şovenler" adını takan Lenin ile yandaşları Zinovyev ve Buharin ise "bozgunculuğu" tercih ediyor ve Rusya'da devrimi başlatacağına inandıkları Alman zaferine güveniyordu.

Birkaç gün tereddüt ettikten sonra Gorki, tüm kalbiyle "bozguncular"ın yanında yer aldı. Çarlığa duyduğu nefret, orduyu küçük görmesi ve halkların barış istemesine rağmen, savaşların hükümetlerce kışkırtıldığı yolundaki inancı nedeniyle, çatışmaların başladığı duyurulur duyurulmaz kitleleri II. Nikolay'ın çevresinde toplanmaya iten yurtseverlik heyecanını alaya alıyordu. Yabancı işgali tehdidi karşısında tüm ulusun nasıl aniden hükümdara sevgi duymaya başladığını görmek dehşete düşürmüştü onu; ona göre bu, kolektif bir çılgınlık krizi gibiydi. Çar'ın suçları bir çırpıda unutulmuş ve kalabalıklar, ikonlarla bayrağın önünde hararetle toplanıp yekvücut olmuştu. Almanlar canavar, Ruslar da masum birer kuzuydu. Almanca olan Petersburg adı değiştirilerek Rusça karşılığı Petrograd kullanılmaya başlamıştı.

Yurtseverlere duyduğu öfkeyle Gorki, o sırada Paris'te olan evlatlığı Zinovi Peşkov'la tüm ilişkisini kesti. Zinovi, Fransız vatandaşlığına geçmiş, Fransız ordusuna katılıp yaralanmış ve sağ kolu kesilmişti.[1] Kendisi yazamadığı için, Neuilly'deki Amerikan hastanesinde ziyaretine gelen devrimci Grigori Aleksinski'den, Gorki'ye durumu anlatan bir mektup göndermesini istedi. Gorki, evlatlık oğlunun "emperyalist bir savaş"ta kolunu kaybetmesine üzüldüğünü söyleyerek cevapladı Aleksinski'yi. Sonradan Aleksinski, "mektubu öyle sert ve tersti ki, oğluna hiç göstermemeyi tercih ettim," diye yazacaktı.

Gorki, babalık sevgisini devrimci ilkelerine feda ettiği için gurur duymuş olmalı. Böylelikle, bir eski

Romalı'nın kaya gibi sert ruhuna sahip olduğunu düşünüyordu. Ama aslında onun bozgunculuğu, Lenin'inkinden çok daha ılımlıydı. Savaşı lanetlemekle birlikte, düşmanın kazanmasını istediğini açıkça söyleyecek duruma gelemiyordu.

1915'te para bularak Petrograd'da, kendi yönetiminde *Günlükler* adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Paranın kaynağı belirsizdi. Söylentilere bakılırsa, Rus-Alman ittifakını savunan Alman dostu banker Manus'tan ya da Bulgaristan'ın Berlin'deki büyükelçisi Rizov'dan geliyordu. Ama Gorki bu suçlamalara aldırmadı bile. Yurt cephesinde manevi gücü çökertmek için her yolun mübah olduğuna inanıyordu. Ama sansürcüleri kızdırmayacağından da emin olmalıydı. Küçük küçük dozlarda verdi zehirini. Bazen Lenin'in talimatlarından ayrıldığı bile oluyordu. Bu ürkek "sapma", çoğu zaman Bolşevik eleştirilerinin hedefi haline getiriyordu Gorki'yi; özellikle de Bogdanov ile Gorki'nin Capri günlerinden birkaç yoldaş, *Günlükler*'in yazı kurulunda frenleyici bir rol üstlendiğinden beri. Hatta bizzat Lenin'in bir yazısını yumuşatacak kadar ileri gitmişlerdi. Lenin, polisi atlatarak yazısını yurtdışından dergiye ulaştırmayı başardığında, saygılı bir tonla yazıda değişiklik yapmasını istediler ondan. Öfkeden deliye dönen Lenin, şöyle yazmıştı: "Emperyalizm yazımın müsveddelerini Petersburg'a ulaştırmayı başardım ve şimdi de yayın yönetmeninin (yani Gorki, şu koca ahmak!) suçlamalarımdan -kime karşı suçlamalarım dersiniz?- Kautsky'ye karşı suçlamalarımdan hoşlanmadığını öğrenmiş bulunuyorum!"[2] 1916'da Şlyapnikov'a yazdığı mektupta da, "Politi-

kada Gorki, her zaman tam bir karaktersizlik sergilemiştir; duygularına ve anlık heyecanlarına kapılıveriyor," diyordu.

Bu arada Gorki, yumuşak üsluplu propagandasına devam ediyordu. Hükümet, çevresindeki yoldaşları tutukluyor, hapse atıyor, Sibirya'ya gönderiyordu. Her sabah, evinin aranacağı korkusuyla uyanıyordu Gorki. Ama cesaretini kırmak şöyle dursun, inançlarını güçlendiriyordu öfkesi. 10 Haziran 1915'te, kısa bir süre önce sınır dışı edilmiş olan Malişev'e şöyle yazdı: "Genel olarak soluk almayı imkânsız kılan bir atmosfer var. Daha önce kendimi Rus hayatı için bu kadar gerekli hissetmemiştim hiç ve uzun zamandır ilk defa bu kadar büyük bir cesaret buluyorum, ama sevgili yoldaşım, bazen kollarımın iki yana düştüğünü ve gözlerime, görüşümü karartan bir perde çekildiğini kabul etmeliyim.... Yine de bir yere kadar başarıyorum. Başarıyorum, çünkü Petersburg proletaryası, hepsi de birinci sınıf insanlarla dolu."

Ve savaşın ortasında, dergisi için yazdığı bir makalede şöyle diyordu: "Basın, her savaşın aptallığa karşı verilen savaş hariç- koleraya benzer bir felaket olduğunu durup dinlenmeden tekrarlamalı halka." Makale, sansür tarafından yasaklandı.

Bu dönemde, otobiyografisinin ilk iki cildi olan *Çocukluğum* ile *Ekmeğimi Kazanırken*'i *Günlükler*'de yayınladı. Ayrıca Korolenko, Bunin, Blok, Yesenin, Lunaçarski ve Mayakovski gibi birçok ünlü yazarı, dergide eserlerini yayınlamaya teşvik etti. Mayakovski konusunda özellikle hevesliydi. Yurkovski'nin günlüğünde yazdığına göre şöyle demişti:

"Fütürizm falan yok onda. Sadece Mayakovski var! Şair. Büyük bir şair."

Dergide yazısı çıkan insanların mükemmelliğine rağmen, hâlâ sürgünde bulunan Lenin, bu yayına "büyük bir kuşku" ile yaklaşmaya devam ediyordu. Cesaretini kırmayan Gorki, çalışmalarıyla politik geleceği konusunda halkı aydınlatmayı amaçlayan Yelken adında bir yaymevi kurdu. Gerici gazeteler, *Günlükler* ile Yelken'e amansızca saldırırken, hükümet, burjuva karşıtı düşüncenin bu iki kalesine tahammül gösterdi, ama bir yandan da onları sıkı polis gözetiminde tuttu.

Resmi bildirilerde geçiştirilmesine rağmen, Rusların cephede aldığı ilk yenilgiler, kamuoyunda panik yarattı. Kötü komuta, donanım ve ikmal şartlarında Rus Askerleri, Almanlara karşı kahramanca dövüşmüştü, ama boşunaydı. Çok büyük sayılarda kayıp verildi. Tüm hastaneler tıka basa yaralı doluydu. Cephedeki cehennemden dönenler, generallerin beceriksizliğini yeriyor ve bu katilamın faydasız olduğunu açıkça söylüyordu. Slavofil coşku dalgası hızla tersine dönmeye başladı. Siyasal değişim ihtiyacı evlerde çoktandır konuşulur olmuştu. Hatta bazı liberaller ayrı bir barış ihtimalinden söz ediyordu. Çar'a, Fransız ordusuna yardım edilecek diye en iyi tebâsının katledilmesine izin verdiği için, Çariçe'ye de sefih Rasputin ile yeteneksiz büyük prensler kliğinin etkisi altına girdiği için sövülüyordu. Hepsinin aklını başına getirmek gerekiyordu belki de. Hatta belki de Çar'ı tahttan çekilmeye zorlamak gerekiyordu.... Bir başka çar mı? Anayasal monarşi mi? İttifak Devletleri'nin yanında savaşa

devam edecek geçici bir hükümete dayalı cumhuriyet mi? Ne yapılması gerektiği konusunda anlaşma sağlanamıyordu.

30 Kasım 1915'te Gorki, "Yakında açlık başlayacak," diye yazmıştı Ekaterina'ya. "Beş kilo ekmek alıp saklamanı tavsiye ederim. Petrograd çevresinde, iyi giyimli kadınları dilenirken görmek mümkün. Hava çok soğuk. İnsanların sobada yakacak bir şeyi yok. Şurada burada geceleri tahta çitleri kopartıyorlar... İnanılmaz sayıda küçük fahişeye rastlıyorsun. Gece eve dönerken, soğuktan morarmış ve açlıktan perişan halde hamamböcekleri gibi kaldırımda oradan oraya gidip geldiklerini görüyorsun. Geçen Sah içlerinden biriyle konuştum. Avcuna biraz para sıkıştırıp gözyaşları içinde alelacele uzaklaştım oradan, öyle üzüntü duydum ki, sanki kafamı duvara çarpıyor gibi oldum."

1916'da grevler sıklaştı. Köylüler, aristokratların mülklerini yağmalamaya başladı. Kentlerde halk, şafakla beraber fırınların, bakkalların ve kasap dükkânlarının önünde sıra oluyordu. Stokları göz açıp kapayıncaya kadar biten dükkâncılar, demir kepenklerini indiriyordu. Birkaç dükkânın kapısı kırılarak açılmıştı. Bu arada binlerce asker cepheyi terk etmekteydi. 16 Ekim 1915'te Gorki, "İnsanlar, bir korkudan kurtulup diğerini yaşıyor," diye yazdı Timiriazev'e. "İnsanlığa saygı sürekli azalırken, birbirlerine duydukları nefret vahşi bir şekilde artıyor." 1916 Şubat ayının sonlarında da Ekaterina'ya şunları yazmıştı: "Yüreğim daralıyor Ekaterina. Şikâyet etmeyi hiç sevmezdim, ama şimdi şikâyet ediyorum. Yüreğim daralıyor. Çok zor zamanlar yaşıyo-

ruz; insanlar tiksindirici, her şey çürüyor, kimse artık nasıl çalışacağını bilmiyor, kimse çalışmanın değerini anlamıyor."

İmparatorluğun çözülme aşamalarını heyecanla izliyordu. Ama rüyalarının gerçekleşmek üzere olduğuna inanacak cesareti yoktu henüz. Rasputin'in öldürülmesinin halkta yarattığı sevinç, Sol'un sert bir şekilde Duma'ya müdahalesi, bazı generallerin, ordunun en yüksek komutanlığının Çar'dan alınması konusundaki ısrarı -tüm bunlar, büyük devrim bayramının yaklaştığı yolunda birer işaretti.

1917 Şubat ayında Petrograd, Moskova ve diğer Rus kentlerinin çoğunda işçilerin kitleler halinde ayaklanması sonucu Prens Lvov başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu. Kerenski dahil hükümettekilerin çoğu ilericiydi. Çar'ın çekilmesini ve Büyük Prens Mihail'in vekâletinde veliaht prensin tahta çıkmasını istiyorlardı. Ama Gorki, hâlâ bu siyasal kargaşadan çıkış yolu göremiyordu. Anarşiden, güçlü, tutarlı bir halk rejimi doğamazdı ona göre. Ekaterina'ya, "Devrim ordusuna inanmıyorum," diye yazdı 1 Mart'ta, "bence disiplinsizlik ve örgütsüzlük, devrimci ruhla karıştırılıyor. Petersburg'daki bütün alaylar Duma'nın yanında yer aldı, ama subaylar, bir noktaya kadar Rodzianko ile Milyukov'un yanında.[3] Ordunun İşçi Temsilcileri Sovyeti'ni desteklemesini ancak hayalciler umabilir. Polis, çatı katlarında saklanıp makineli tüfekle kalabalığa ve askerlere ateş açıyor. Asker dolu otomobiller, kızıl bayraklarla tur atıyor kentte; sivil giysili polisleri arıyorlar tutuklamak için. Bazen onları öldürüyor, ama genellikle Duma'ya götürüyorlar....

Bütün bunlarda, bir görkemden çok saçmalık var. Yağmacılık başladı. Nereye varacak bunun sonu? Hiç fikrim yok. Geriye dönmeyeceğiz, ama pek ileri de gitmeyeceğiz. Ve tabii çok kan dökülecek, inanılmaz miktarlarda."

2 Mart'ta Çar, politikacılar ile generallerin ve ailesinden bazı kişilerin zorlamasıyla, sonunda tahtı kardeşi Büyük Prens Mihail'e bıraktı. Ama tahtı kabul ederse yeni bir kargaşa başlamasından çekinen Mihail, bunu reddetti ve halka, geçici hükümeti tanımasını öğütledi. Böylece, Rusya'da imparatorluk sona erdi. Bu değişikliğin önemine rağmen Gorki, hâlâ kuşkuluydu. Ülkenin yeni yöneticileri liberallerdi, burjuvalardı. Bunlar, savaşı sona erdirebilecek miydi? Bütün kalbiyle diliyordu bunu, ama halkın, ilk başarılarının sarhoşluğuyla şiddete başvurmasından da çekiniyordu. İnsanlığa ve kültüre saygısından ötürü, en ılımlı hükümeti bile sokaklardaki vahşi bir kargaşaya tercih ederdi. Ruslar ile Almanlar arasındaki katliamın arkasından, Ruslar arasında bir katliamın gelmesini istemiyordu. Her şey, teröre dayalı bir diktatörlükten daha iyiydi.

Bu sağduyulu tutum, Lenin'le birlikte eski değerlerin reddini ve muhaliflerin tasfiyesini savunan Bolşeviklerin hoşuna gitmedi. Bu zihniyeti sonuna kadar götürerek yeni toplumun doğuşunu sağlayacak bir kaos umuyorlardı; teori ile pratik arasında kararsız kalan Gorki ise, halka olan sevgisini yüksek sesle dile getirirken, bir yandan da kör, zalim kitlelerin aşırılıklarından korkuyordu. O kalın kafalı kitlelerin kabalığını ve vahşiliğini kitaplarında

öyle çok yermişti ki -ve uygarlığın, eğitimin ve sanatın değerini öyle çok yüceltmişti ki- tiranlığın yanında yer aldığı için kendini lanetleme noktasındaydı şimdi.

XV

DEVRİM

Olaylar hızla gelişiyordu. Kargaşa, her geçen gün biraz daha artmaktaydı. Askerler, kışlalarını terk edip sokaklarda dolanıyordu. Kaldırımlarda çöp tepeleri oluşmuştu ve kimsenin bunları toplamaya niyeti yoktu. Göstericiler, ellerinde kızıl bayrak, bunların arasında yürüyüş yapıyordu. Tüm dairelerde ve kuruluşlarda komitelerle altkomiteler mantar gibi bitmişti. Her yerde, en ufak meselede hemen miting düzenleniyordu. Laf kalabalığı ve karışıklık zamanıydı. Çar ve imparatorluk ailesi, Tsarskoye Selo'da gözetim altındaydı. Petrograd garnizonuna devrimci davaya bağlılığından ötürü cepheye gönderilmeyeceğine dair güvence verilmişti. Siyasal bunalımlar birbirini izlerken, Kerenski, hükümette belirleyici bir konuma geldi. Bol keseden atan bir avukat, yavuz bir demagogdu ve vaadlerle tehditleri arka arkaya sıralarken kendi sesinden sarhoş oluyordu.

3 Nisan 1917'de Lenin Petrograd'a vardı. İsviçre'den geliyordu ve savaş zamanında Alman yetkililerin izniyle seyahat ettiğinden, Almanya'yı kapısı mühürlü bir vagonda geçmişti. Trenden indiğinde, askerler ve işçilerden oluşan bir kalabalık tezahürata başladı. Hemen silahlı ayaklanma hazırlıklarına girişti Lenin.

Böyle bir şiddet patlamasının taşıdığı tehlikenin farkında olan Gorki, Günlüklerde Bolşeviklerin aşırı eğilimlerini kınayan bir makale yayınladı: "Cahil ve toplumsal olarak eğitilmemiş milyonlardan bir kitlenin oluşturduğu ormanda yaşadığımızı unutmamalıyız..... Ne istediğini bilmeyen insanlar siyasal ve toplumsal bakımdan tehlikelidir." Ayrıca, "insanların birbirini anlamasını sağlayacak bir ortak zemin yaratmaya çalışma" önerisi getiriyordu. "Bu ortak zemin," diyordu, "bilimin gelişmesidir. Bilim demokratik olmalıdır. Tüm insanların ona erişmesi sağlanmalıdır." İşçi sınıfının elit kesimi ile bilimciler, sanatçılar ve teknik kadrolardan oluşan liberal aydınlar arasında ittifak kurmanın gereğini vurguladı ve bu düşünceyi, yeni kurduğu günlük *Yeni Hayat* gazetesinde daha da hararetle savundu. Çevresindeki çalkantıyı görerek yurttaşlarından, "genel olarak kültürün gelişmesi için işlerine dönmeleri"ni istedi. Göstermelik mahkemeler sonucu gerçekleştirilen idamları "aptallık ve zalimlik"lerinden ötürü kınadı ve "kurşunlar, süngüler ya da surata indirilen yumruklarla birşeyler kanıtlamaya çalışan insanlar"ı lanetledi. Hatta Çar, Çariçe ve maiyetlerine çamur atan kaba ve "pornografik" broşürlerin dağıtımına karşı çıkacak kadar ileri gitti. "Karanlık içgüdüler"in uyanmakta olduğu bir zamanda böyle rezilce yazılar tehlikeli görünüyordu ona.

31 Mart tarihli başka bir makalesinde bu düşünceyi daha güçlü biçimde ortaya koydu: "Zehirli yılanlar gibi tıslayarak sokaklarda sürünen gazeteler, sözümona bir 'ifade özgürlüğü' ile ortalama insanı zehirleyip dehşete düşürüyor; buradaki aslında ifti-

ra etme ve gerçeği çarpıtma özgürlüğü. 'Özgürce konuşma', 'şerefsizce konuşma' halini aldı." Bir süre sonra, 9 Haziran'da da şunları ekledi sözlerine: "Her geçen gün (basın), en utanç verici duyguları - fesat, sahtekârlık, ikiyüzlülük, değerbilmezlik- sokuyor okurlarının kafasına.... Bir de sözümona devrim, kesinlikle kültürün yararına başlatılmıştı!" Uygarlığın değerlerini koruma yönündeki bu kaygı karşısında, Lenin'in en yakın çalışma arkadaşlarından Troçki, "Gorki, bir müze yöneticisinin endişesiyle karşıladı devrimi," demişti alaycı bir dille. "Ricat eden askerler ile çalışmayan işçiler gerçekten dehşete düşürüyor onu."

Gorki akla, kardeşliğe, bilime saygıya sığınmakla -ve "Bence, 'Vatan tehlikede!' çığlığı, 'Kültür tehlikede!' çığlığı kadar ürkütücü değil," demeklemeşgulken, Lenin, geçici hükümete karşı geniş çapta bir ayaklanma başlatıyordu. 3 Temmuz'da başlayan ayaklanma, hazırlıksız olunduğu için başarıya ulaşamadı. Bolşeviklerin önderlik ettiği göstericiler, hükümetin dağıtılmasını ve iktidarın, sürekli oturum halindeki bir işçi ve asker konseyi olan Petrograd Sovyeti'ne devredilmesini istiyordu. Ama Sovyet içindeki ılımlı çoğunluk, böyle bir sorumluluk yüklenmeyi hiç istemiyordu. O gece Kerenski'ye bağlı alaylar, hâlâ sokaklarda dolaşan göstericileri dağıttı. Bazı Bolşevik liderleri hapse atıldı. Lenin, kılık değiştirerek kaçmayı başardı.

14 Temmuz'da Gorki, sonuçsuz kalan devrimi suçlayarak "alçakça bir trajedi" ve "Ruslardaki ileri derece ahmaklığın" bir simgesi diye niteledi. Daha bir hafta geçmeden de bazı gazetecilerin, hasta ve

tutsak durumdaki Çariçe'ye saldırması karşısında duyduğu öfkeyi dile getiriyordu. "Hasta ve bedbaht durumdaki birini alaya almak alçaklıktır," demişti. Bolşeviklerin yeni bir ayaklanmaya hazırlandığını hissederek 18 Ekim'de köşesinde şunları yazdı: "Demek yine tabancalı tüfekli ve korkudan titreyen insanlarla dolu kamyonlar göreceğiz; yani bu tüfeklerle dükkânların camekânlarına, yoldan gelip geçenlere, her yere ateş edilecek... Sokaklarda, ne istediğini bilmeyen insanlardan oluşmuş örgütsüz bir kalabalık dolaşacak ve aralarında maceracılar, hırsızlar, profesyonel katiller olacak.... Kısacası, önceden tanıdığımız, tüm ülkede devrimin ahlaki kavramını ve kültürel anlamını yok etmiş olan anlamsız, kanlı katliamlara bir kez daha tanık olacağız."

Bolşevik entrikaları karşısında duyduğu güvensizlik, savaşın tek sorumlusu olarak gördüğü Fransız ve İngiliz kapitalistleriyle emperyalistlerini *Yeni Hayat*'ta durmadan yermesine engel değildi.

Tekrar tekrar yönelttiği saldırılara sinirlenen Fransız Elçiliği Birinci Sekreteri Charles de Chambrun, bu konuda yakınmak için onu ziyaret etmiş ve masasmda hasta, kederli bir görünüm içinde oturur bulmuştu. "Geniş alnı çok etkilemişti beni," diye yazdı. "Üç kırışık, çektiği sıkıntıları kazımıştı oraya ve üçüncüsü, darmadağınık kaşlarıyla birleşiyordu. Ne kadar kederliydi gözleri!.... Bolluğa çok geç kavuşmuş ve refahın ehlileştirip baskı altına aldığı dehasının kendini terk edip gittiğini görmüş garip, apatik bir adam izlenimi bırakıyordu. Deha, lüksten hoşlanmıyor."

Charles de Chambrun, gazetesinde Fransa'ya

karşı başlattığı karalama kampanyasından ötürü Gorki'ye şikâyette bulunduğunda, makalelerinin yanlış çevrilmiş olduğunu söyledi Gorki ve Fransa'yı "anası" gibi gördüğünü, ama o "lanet savaş"ın, o "rezilce katliam"m düşüncesine bile dayanamadığını anlattı. "Dövüşmeyi bırakın," dedi sonuç olarak. "Buna karşılık Rusya, Almanya'ya sizin hayal ettiğinizden de geniş bir bölgeyi verecek kadar büyük. Toprağın ne önemi var? Tek önemli olan insanın mutluluğudur." Konuşma sırasında, "büyüleyici gülümsemesi"yle "güzel Madam Andereyeva" da orada bulunuyordu, ayrıca diplomata eşlik etmek için gelen teğmen Zinovi Peşkov, yani Gorki'nin evlatlığı oradaydı. Babalığını büyük bir heyecanla dinlemişti. "Gorki'ye baktım," diye yazıyordu Charles de Chambrun, "benim için, kendisi için ve oğlu Peşkov için üzüntü duyar gibiydi." Maria Andreyeva, çayla birlikte çörek ve bal ikram etmişti. Sonra Gorki, kitaplarından birine birşeyler yazıp Zinovi'ye verdi, ziyaretçilerini kapıya kadar geçirdi ve "Fikir ayrılıklarımızı unutalım; önemi yok bunların," dedi. Sokakta Zinovi, onun kitaba yazdıklarını okudu: "Şoven bir Fransız haline gelmiş olan mümkün mü bu?- canım oğluma."[1]

Bu arada cephede, Kerenski hükümetinin isteğiyle başlayan Rus saldırısı felakete dönüşmüştü. Çamurda, karda ve soğukta bir kış seferi daha yaşama düşüncesiyle gözü korkan askerler, mevzilerini terk ederek memleketlerine dönmek için güçlükler içinde trene binmeye başlıyorlardı. Fabrikaların çoğu grevdeydi. Açlık, köyleri bütün bütün yok etmişti neredeyse. Finlandiya'dan gizlice dönmüş

olan Lenin, genel bir ayaklanma için şartların elverişli olduğunu görerek 25 Ekim 1917'de çarpışmaların başlamasını emretti. Bolşevik komiserler, kışlalara ve teçhizat depolarına giderek askerlerle işçilere yalnızca Sovyet'in kararlarına uyma çağrısı yaptılar. Her yerde imparatorluk amblemleri sökülüp ayaklar altında çiğneniyordu; bir çift başlı kartal katliamı vardı.

Ayaklanma başlayınca Kerenski hükümeti, Kışlık Saray'da bir araya gelerek az çok güvenilir olan birkaç alay topladı. On saat süren çarpışmalardan sonra, stratejik noktaların çoğu isyancıların eline geçmişti. Neva'da demirlemiş olan *Aurora* kruvazörü, Kışlık Saray'a doğru kurusıkı atışlar yaparak geçici hükümetin toplandığı salondaki avizelerin sallanmasına neden oluyordu. Kerenski, kent dışındaki tahkimatlara bakma numarasıyla İngiliz bayraklı bir arabaya binip kaçtı. İsyancılar topluluğu, artık sadece birkaç askeri öğrenci ile kadın askerin koruduğu muhteşem binaya hücum etti. Bakanlar yakalanıp Piyotr ve Pavel Kalesi'ne götürüldü. Bolşeviklerin zaferi tamamlanmıştı. Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı'na getirilen Lenin de, iktidarın mutlak sahibiydi.

Ancak Gorki, galiplerin siyasal yönelimi hakkında kuşkularını dile getirmeyi sürdürüyordu. Kararlı bir sosyalist olduğunu bildirmiş, ama 7 Kasım tarihli *Yeni Hayat*'ta da şunları yazmıştı: "Lenin, Troçki ve yoldaşları, iktidarın pis zehiriyle zehirlendiler bile. İfade özgürlüğüne, bireysel özgürlüğe ve demokrasinin uğruna mücadele verdiği tüm haklara karşı takındıkları utanç verici tutumda görülebilir

bu.... Kör fanatikler ve hiçbir ilkeye bağlı olmayan serüvenciler, sözümona 'toplumsal devrim'in yoluna daldılar telaşla. Oysa bu yol, proletarya ve devrim için öldürücü bir tehlike olan anarşizme çıkıyor. Bu yolda, Lenin ve yoldaşları her türlü suçun meşru olduğuna inanıyor; örneğin Petersburg yakınlarındaki çarpışma ve Moskova'daki katliamlar, ifade özgürlüğünün baskı altına alınması, anlamsız gözaltına almalar ve Plehve ile Stolipin'in yaptıklarına benzer her türlü alçakça iş... İşçi sınıfının anlaması lazımdır ki Lenin, onların eti ve kanıyla bir deney yapıyor, sonuçta ne çıkacağını görmek için devrimci ruhu son kertesine kadar yükseltmeye çalışıyor... Lenin her şeye kadir bir sihirbaz değil, proletaryanın onurunu ya da hayatını hiçe saymaktan çekinmeyen soğukkanlı bir gözbağcı. İşçiler, serüvencilerle çılgınların, utanç verici, anlamsız ve kanlı suçlardan proletaryayı sorumlu tutmasına izin vermemeli; bu suçların bedelini ödeyecek olan Lenin değil, proletaryanın kendisidir... Lenin'in iktidarı tıpkı Romanoflar iktidarının yaptığı gibi, kendi görüşlerine katılmayan herkesi tutup hapse atıyor... Sağduyulu demokrat unsurlar, komplocular ve anarşistlerle birlikte bu yolda yürümeye devam etmek isteyip istemediklerine karar vermelidir."

Üç gün sonra da şöyle diyordu: "Kendilerini sosyalizmin Napolyon'ları sanan Lenin yanlıları, Rusya'yı yok etme sürecini çıldırmışçasına ileri götürüyor ve Rus halkı bunu kan gölleriyle ödeyecektir..... Lenin, bir liderin tüm niteliklerini taşıyan yetenekli bir adam; şu temel nitelikler de dahil buna: Ahlak yoksunluğu ve kitlelerin hayatı karşısında

merhametsiz, küstahça bir insafsızlık. Lenin, bir lider ve Rus soylusu; sahneden silinmiş olan bu toplumsal sınıfın psikolojik özellikleri yabancı değil ona ve kendinde Rus halkını, başarısız olacağı kesin, zalimce bir deneyde kullanma hakkı görmesi de bu yüzden. Savaşın tükettiği, yok ettiği halk, zaten on binlerce insan hayatıyla ödedi bu deneyin bedelini; şimdi on binlercesiyle daha ödemeye zorlanacaklar ve bu da ülkenin uzun bir süre kendini toparlayamaması demek olacak. Bu kaçınılmaz trajedi, ne bir dogmanın kölesi olan Lenin'in, ne de liderlerinin kölesi olan yardımcılarının umurunda. Kendi karmaşık yapısı içinde hayat, ilgilendirmiyor onu, kitleleri tanımıyor, onların arasında yaşamamış; ama kitaplardan, onları nasıl ayaklandıracağını ve vahşi içgüdülerini nasıl geliştireceğini öğrenmiş. Döküm ustası için demir neyse, Lenin için de işçi sınıfı o.... Deney başarısız olursa, Lenin'in zararı ne? Laboratuvardaki bir kimyager gibi çalışıyor o. Tek farkla: Kimyager, cansız madde kullanır ve çabaları, hayata yarar sağlayan bir sonuç verir; Lenin ise canlı maddeyle çalışıyor ve devrimi yıkıma sürüklüyor. Lenin'in ardından giden aklı başında işçiler, Rus işçi sınıfı üzerinde bir deneyin yapıldığını ve bunun, işçilerin şevkini kırıp devrimin normal gelişimini uzun süre durduracağını bilmeliler."

Art arda gelen bu saldırılara Bolşevik basın, Gorki'yi "maskesini çıkarmak"la ve "yirmi yıl demokrasiye hizmet verdikten sonra halka ihanet etmek"le suçlayarak karşılık verdi. Gorki, 12 Kasım 1917 tarihli *Yeni Hayat*'ta mağrur bir üslupla cevapladı bunu: "Bu Bolşevik beyler, tutumumu istedikle-

ri gibi niteleme hakkına sahip, ama onlara şunu hatırlatmalıyım ki, ben, Rus halkının ruhundaki güzel niteliklerle hiçbir zaman kör olmadım ve eleştirilemeyecek kadar kutsal bir şey saymadığım demokrasinin önünde hiçbir zaman diz çökmedim.... İşçi sınıfının, aklını kaçırmış efendilerinin kışkırtmasıyla, sınıf bilincini göstermek için şiddete ve teröre başvuran kesimiyle aynı saflarda yürüyemem... Bay Troçki'nin Rusya'nın yıkıntıları üstünde yaptığı vahşi dansa katılmayı reddedenlerin terör ve pogrom eylemleriyle korkutulması utanç vericidir ve suçtur!"

Yeni kurulan gizli polis örgütü Çeka'nın kışkırtmasıyla ev aramalarının, gözaltma almalarm, rehin tutmaların ve mahkemesiz idamların olağanüstü boyutlarda arttığı doğruydu. Kimsenin, komşusu tarafından ihbar edilmeyeceğine dair güvencesi yoktu. Liberal düşünceli olduğundan kuşku duyulan herkese halk düşmanı muamelesi yapılıyordu. Bir günden öbürüne tüm bir aile ortadan kaybolabiliyordu. Gorki de artık kendini emniyette hissetmiyordu. Ama ülkenin yeni liderlerinin daha insani bir tutum takınması yönündeki çabalarını artırmıştı. Bu çabasında öyle ısrarlıydı ki, Bolşevik Merkez Komitesi resmi organı *Pravda*, onu "işçi sınıfının düşmanlarıyla aynı dili konuşmak"la açıkça suçlamış, hatta "devrimci demokrasinin saflarını böyle alelacele terk eden" bu yazarın, "halkların ve barışın görkemli şenliğinde istenen bir konuk " olup olmayacağını sormuştu.

Gorki, hemen cevapladı keskin bir dille: "İnsanlık mertebesindekiler önceden olduğu gibi baskı al-

tındayken, yarı cahil bir kitlenin despotlukla kolay yoldan eline geçen zaferi kutladığı bir şenlikte işim yok benim. Benim için şenlik değil bu. İktidar kimin elinde olursa olsun, bir insan hakkı olan eleştiri hakkımı saklı tutuyorum. Ayrıca Rus insanı iktidardayken, ona daha da kuşku ve güvensizlikle yaklaşmaktayım: Dünün kölesi, kendini hemcinslerinin efendisi olarak gördüğü anda en acımasız despot kesilecektir."

6 Aralık'ta da, Rusya'daki durgunluğun nedenlerini tahlil ederek şöyle yazmıştı: "Bu lanet savaş, en iyi Rus işçilerinin on binlercesini yok etti ve 'ulusal savunma' için çalışmak adına makinelerinin başında onların yerini alanlar da, sırf orduya yazılmamak için yaptılar bunu. Proletarya psikolojisine yabancı bunlar; hiçbir siyasal kavrayışları yok ve yeni bir kültür oluşturma düşüncesiyle hiç ilgilenmiyorlar. Onları harekete geçiren tek şey, mümkün olduğu kadar çabuk ve ne pahasına olursa olsun maddi refahlarını artırma yönündeki burjuva isteği. Yapı olarak katıksız sosyalizm düşüncelerini kabul etmeye ve gerçekleştirmeye uygun değiller."

Ertesi gün de rastgele idamları, kuşkuluların linç edilmesini, tüm yurttaşların yaşamasına ya da ölmesine karar verme hakkı bulunan Halk Komiserleri'nin ham küstahlığını öfkeyle kınadı. Üç gün sonra aynı gazetede şöyle yazıyordu: "Halk Komiserleri, Rusya'da işçi sınıfını mahvediyor, yok ediyor.... Yapabildiğim sürece şunu tekrarlayacağım Rus proletaryasına: 'Yıkıma sürükleniyorsunuz, insanlık dışı bir deneyde malzeme olarak kullanılıyorsunuz; liderleriniz için siz, insan değilsiniz'."

Yeni Hayat'ın etrafında dolaşan tehditler, 22 Aralık'ta daha kesin bir nitelik kazandı: Derhal yasaklanacağından söz ediliyordu. Ama Gorki, yine de geri adım atmayı reddetti: "Evet, işçi sınıfını yıkıma sürükleyen bir hükümeti eleştirmeye devam edeceğiz; bunu görevimiz olarak görüyoruz, dürüst yurttaşların ve bağımsız sosyalistlerin görevi."

24 Aralık'ta Noel münasebetiyle yayınladığı makalede de şöyle yazmıştı: "Evet evet, gırtlağımıza kadar kana ve pisliğe batmış olarak yaşıyoruz ve kalın, iğrenç bulutlar etrafımızı sarıp pek çoğumuzu kör ediyor." Yazıya eklediği iman ikrarı ise Lenin'i epey sarsmış olmalı: "Bugün İsa'nın doğum günü... İsa, merhamet ile sevginin ölümsüz düşüncesi ve Prometheus, Tanrıların düşmanı, kadere başkaldıran ilk kişi -insanlığın, en yüce amaçları için yarattığı en büyük iki simge.... Fırtına gibi geçen olaylar arasında kendini yalnız hisseden herkese yürekten selam!....Haksız yere hapiste tutulan herkese yürekten selam!" Yılbaşı'nda da, "eşitliği ve kardeşliği yücelten propagandayla körleşmiş" insanların "sokaklarda yurttaşlarını soyduğu" zor zamanlardan bahsetti. Hatta şöyle diyordu: "Rus insanı kötü, hiçbir zaman bu kadar kötü olmamıştı."

1918'in Şubat ayında Brest-Litovsk Antlaşması'yla diğer devletlerden ayrı olarak sağlanan barış, *Yeni Hayat*'ın yayın kurulunda büyük memnuniyetsizlik yarattı. Görüşmelerini Troçki'nin yürüttüğü antlaşmayla Almanya'nın, Polonya ile Baltık Eyaletleri'ni ilhakı tanınıyor ve Kafkasya'nın bir bölümü Türkiye'ye veriliyordu. *Yeni Hayat*, Suhanov imzasıyla "Teslim" başlıklı çok sert bir makale yayınladı.

Sovyetler hükümeti için bu, bardağı taşıran son damlaydı. Gazetenin yayını bir hafta süreyle askıya alındı. Yayına yeniden başlar başlamaz Gorki, "kötü kokular saçan, pis, sarhoş ve zalim" yeni Rusya'ya karşı mücadelesine devam etti. 4 Mart 1918'de "halkın bir vicdanı varken, taşradaki en sıradan insanlar bile, tam bir bilinçle olmasa da, ruhlarında toplumsal adalet için bir arzu duyarken" zamanın boşa geçmesine yanıyordu. "Kâbus dolu zamanımızda," diye devam ediyordu, "vicdan öldü... Altı masum öğrenci vuruldu, Sivastopol ve Yevpatoriya'da düzinelerle 'burjuva' katledildi. Toplumsal devrimin liderlerine, bu kitle katliamlarını kışkırtanın kendileri olup olmadığını sormak da kimsenin aklına gelmiyor."

Haziran'da gazetenin yayını birkaç günlüğüne durduruldu yine. Sonra da 16 Temmuz'da, Lenin'in emriyle *Yeni Hayat*'ın varlığı sona erdi (Gorki'nin buradaki yazıları, sonradan *Zamansız Düşünceler* başlığı altında ayrıca yayınlandı).

O aşamada Gorki de, Bolşeviklere karşı öfkenin dozunu biraz fazla kaçırdığını düşünür olmuştu neredeyse. İsyancıyı konformiste çevirecek olan tuhaf değişim, yavaş yavaş başlıyordu içinde. Ona yakın insanların bazılarını şaşkına çeviren bu dönüşüm, ideolojik bakımdan kafasının aniden netleşmesinin değil, birbirini izleyen küçük teslimiyetlerin sonucuydu. Bolşevik tiranlığına muhalefetinin sonuçsuz kalması, daha fazla mücadele etmenin boşuna olduğuna inandırmıştı sonunda onu. Akıntıya kürek çekmekten yorulan Gorki, oportünizmin psikolojik ve maddi yararlarını keşfetti. Gündelik hayatın ger-

çeğini inkâr ederek bir yere varılamayacağına karar verdi. Böylelikle, Bolşevik öğretiyi tam anlamıyla benimsemeksizin, onun en ateşli savunucularıyla yakınlaştı. Bu henüz teslimiyet değil, belirsiz bir uzlaşmaydı. Döneklik etmemişti, sadece ayak uyduruyordu. 1918 Temmuz ayında şöyle yazdı Ekaterina'ya: "Özerk bir temelde Bolşeviklerle çalışmaya hazırlanıyorum. *Yeni Hayat*'ın akademik, güçsüz muhalefetinden usandım artık."

1918'in Mart ayında başkent, Petrograd'dan Moskova'ya taşındı. Temmuz'da Çar ile ailesi, Ekaterinburg'da (bugün Sverdlovsk) öldürüldü. Lenin'in isteklerine uygun olarak, baş belası çarlık rejiminden hiçbir şey kalmamıştı geriye. Ama 30 Ağustos'ta Lenin de, bir suikast girişiminde yaralandı. Ertesi gün, Gorki ile eşi Maria Andreyeva ona telgraf çektiler: "Büyük bir üzüntü ve endişe duyduk. Tüm kalbimizle bir an önce iyileşmeni diliyoruz. Metanetini kaybetme." Sonra Gorki, Kremlin'e Lenin'i ziyarete gitti. Yarasından ötürü hâlâ halsiz, ama güler yüzlü ve kesin zaferden emin olduğunu gördü. Sorgulanamaz bir dini temsil eden papazın önündeymişçesine, onun önünde kuşkularını ve hatalarını itiraf etti. Samimi bir şekilde cevap verdi Lenin: "Bizimle olmayan herkes, bize karşı demektir. Bize katılmalarını söyle aydınlara." Kısa bir süre sonra 6 Ekim'de, *Kızıl Bülten* zaferi müjdeliyordu: "İşçi sınıfı, sevgili oğluna hoşgeldin diyor. Aramıza dönüp sessizlik ve görünmezlik içinde babasınm, Rus proletaryasının çalışmalarına yardımcı olmaya başladı."

Gorki'nin yirmi bir yaşına gelen oğlu Maks da

aktif bir Bolşevik olmuştu, ama babası gibi ahlaki kuşkuları yoktu onun. Kremlin komutanının yaveriydi, Çeka'ya çalışıyordu ve Moskova'da sık sık Lenin'i görüyordu. Beyazlarla savaşmak için Kızıl Ordu'ya girmek isteyince Lenin, "Senin yerin babanın yanı. Ona bakmalı ve onu korumalısın," demişti.

Gorki, çok severdi oğlunu. Ne zaman rejime karşı öfkesini açığa vursa, Maks'ın heyecanlı sözleri yatıştırdı onu. 1919'un sonlarında Ekaterina'ya şunları yazmıştı: "Maksim, Sovyet rejiminin kullandığı araçlarla ve bu rejimin talimatları doğrultusunda hayatın değiştirilebileceğine ve değiştirilmesi gerektiğine kesinlikle inanıyor. Ben,.... inanmıyorum. Onun yaşında, insanın kendini yeni bir hayat yaratma sürecinin içinde görmesi büyük zevk, senin ve benim, genel olarak bizim kuşağımızın tatmadığı bir zevk bu. Senin neden korktuğunu biliyorum: Hepimiz, kaçınılmaz biçimde köylüler tarafından ezilip yok olacağız. Batı proletaryası Rus işçilerine ihanet etti, Batı burjuvazisi de kentlere karşı zaferinde Rus köylülerini destekleyecek."

Bu korkunun etkisinde, sözleri ve hayırseverliliğiyle azgın kalabalıkların aşırılıklarına karşı mücadeleyi sürdürdü. İçinde taşıdığı ve halka mal olmuş bulunan Gorki, özel hayattaki Gorki'yi yutuyordu. Birliklerin moralini yükseltme arzusuyla milislere bile konuşmalar yaptı, onlardaki ihtiyatlılığı ve baskıcı eylemlerini övdü. 11 Mart 1920'de "Sizlerle çarlık rejiminin polisi arasında" diyordu onlara, "dağlar kadar fark var. Geçmişteki polis, asayişin sokaklarda hüküm sürmesinden çok insanların kafasında hüküm sürmesiyle ilgileniyor ve düşünceyi

soldan sağa doğru değiştirmeye çalışıyordu. Oysa siz, iyi yoldaşlar olmalısınız. Ama hâlâ zararlı bireylerden oluşan bir kategori bulunduğunu da unutmamalısınız: Disiplin düşmanları."

Bütün ülke, tam bir çöküşün eşiğindeydi. Kış kötü bastırmıştı. Hokkalarda mürekkep donuyordu. İnsanlar, bütün giysileri üstlerinde uyuyordu. İki haftada bir karneyle yetersiz miktarda yiyecek dağıtılıyordu. Eve bir parça ekmek getirmek, saatlerce kuyrukta beklemek demekti.

Buzla kaplı kaldırımlar kullanılamıyordu. Artık tramvay yoktu, otomobil yoktu, yalnızca caddenin ortasından dikkatli dikkatli yürüyen yayalar vardı. Sokakta bir at yığılıp kalsa hemen etrafına kalabalık toplanır, kesip etini götürmek için ölmesini beklerlerdi. Tüm boru tesisatı donduğu için tuvaletler kullanılamıyordu. Avlulara ya da bina önlerine kovalarla dökülüyordu dışkı. Petrograd'daki Nevski Prospekt'te iyi giyimli beyler işiyordu. "Erkekler iktidarsız oldu, kadınlar âdetten kesildi," demişti yazar Viktor Şklovski. "İnsanlar daha kolay ve daha hızlı ölüyordu. Cenaze için genel olarak yapılan, bir kızak bulup arkadaş ya da akrabayı yardıma çağırmak, tabut almak ya da kiralamak ve cesedi mezarlığa kadar çekmekti."

Bu felaket sırasında umudunu yitirmedi Gorki. Müzeleri, sanat eserlerini ve tarihsel anıtları korumak için bir komite oluşturdu. Komite adına yurttaşlarından ricada bulunuyordu: "Resimleri, heykelleri ve binaları koruyun: Sizin ve atalarınızın manevi gücünün cisimlenmesidir onlar. Sanat, yetenekli insanların, despotizmin boyunduruğu altında

bile yaratmayı başardığı güzelliktir." Sovyet rejiminde trajik bir duruma düşmüş olan aydınlara yardım için de elinden geleni yaptı. Kendi kendini yetiştirmiş adamın, bilgisiyle fazla gururlanan bir elit karşısında duyduğu hıncı bir yana bırakarak; yazar, öğretmen, sanatçı ve teknik adamları, kendilerine kuşkuyla bakan Çeka'nın elinden kurtarmak için coşkuyla çabaladı. Çoğu açlık çektiği için, onlara ekmek ve şeker bulmaya çalıştı. Onun tavsiyesi üzerine bazılarına "akademisyen tayını" verildi. Seçtiği oyuncu, şarkıcı ve müzisyenler, bir parça yiyecek karşılığı "işçi kulüpleri" ve "Kızıl Muhafız kulüpleri"nde gösteri yapıyordu.

Gorki'nin ayrıcalık sağlama çabalarına rağmen, bazıları alanında dünyanın en ünlü adlarından olan yüz kadar bilim adamı açlık ve sıkıntılar sonucu öldü. Diğerleri de, burjuva görüşleri nedeniyle soğukkanlılıkla "tasfiye" edildi. Eğitimden sorumlu Halk Komiseri Lunaçarski, "Bolşevik iktidarma karşı olan bilimadamları, bilimsel başarıları ne olursa olsun kişisel dokunulmazlık hakkı iddia edemezler," diyordu. Devrimin ilk yıllarında Çeka tarafından vurulan 1,7 milyon mahkûmdan 350 binini aydınlar oluşturuyordu.

Bu sistemli imha karşısında çılgına dönmüştü Gorki. Başı dertte olan biri için Sovyet yetkilileriyle görüşmeye her an hazırdı. Yardım isteyen insanlar sabahtan akşama kadar evine akın ediyordu. Oraya yalvarmaya gelenler, her zaman onunla aynı fikirde değildi. Açlıktan mahvolmuş durumda, hayatta kalabilmek için gururlarını ezip geliyorlardı. Gorki de biliyordu bunu. Utanıyor muydu? Belki de hayır.

Kişisel zaferi, gözetim altında tutulup aşağılanan bu insanlara karşı iki kat cömert yapmıştı onu. "Her türlü iş için insan gelirdi oraya," diye yazıyordu şair Hodaseviç, " 'Sanat Evi'nden, 'Yazarlar Evi'nden, 'Bilginler Evi'nden, 'Dünya Edebiyatı Enstitüsü'nden; Petersburg ve başka yerlerden yazarlarla bilimadamları, işçiler, denizciler, sanatçılar, ressamlar, spekülatörler, eski saray erbabı, sosyete hanımları. Hapistekiler için aracı olmasını isterlerdi ondan; onun sayesinde yiyecek, konut, giyecek, ilaç, tren bileti, tütün, kâğıt, mürekkep, yaşlılar için takma diş, bebekler için süt -kısacası, torpilsiz alınamayacak olan her şey bulunabilirdi. Gorki herkesi dinler ve sayısız tavsiye mektubu yazardı."

Sosyalist bir Noel Baba rolü oynamak Gorki'ye hem hayat veriyor, hem de onu tüketiyordu. Kendisinin hiçbir şeyi eksik değildi: Yiyeceği boldu, dairesi iyi ısıtılıyordu. "Lenin'in dostu Gorki," diye yazmıştı ressam Yuri Anenkov, "yeni imtiyazlı sınıfın kurucuları olan 'sevgili yoldaşlar' kategorisine aitti. 'Sevgili yoldaşlar', konfor içinde yaşıyordu. Devrim öncesinden bile daha iyi yaşıyorlardı... Gorki'nin yatak odasıyla çalışma odası, Buda heykelcikleri ve çok renkli Çin lake işi örnekleriyle doluydu. Açgözlülükle toplamıştı onları.... İlgi çekici bir ayrıntı: Rafları tüm kültürel yönelimlere ait kitaplarla dolu o 'Marksist' kütüphanesinde (dikkatle aramama rağmen) Karl Marx'ın tek bir kitabını bulamadım. Marx'a 'Karluşka' adını takmıştı, Lenin'e 'sevimli asilzade' diyordu."

Bu dönemde Gorki'nin ziyaretine giden devrimcilerden Victor Serge de, "sera kadar sıcak" ve ki-

taplar ile Çin sanat eserleriyle dolu dairenin konforu karşısında şaşkına dönmüştü. "Kendisiyse kalın gri kazağının altında bile donuyordu," diye yazmıştı Serge, "ve vereme karşı verdiği otuz yıllık mücadelenin sonucu olarak feci şekilde öksürüyordu. Uzun ince ve kemikli bir vücudu vardı; omuzları geniş, göğsü içe çöküktü; yürürken biraz kamburunu çıkarıyordu. Sağlam görünüşlü ama kansız olan gövdesi, temel olarak kafasına destek işlevi görüyormuş gibi duruyordu; sıradan bir sokaktaki Rus kafasıydı bu, kemikli ve çukur dolu, ileri fırlamış elmacıkkemikleri, ince dudaklı koca ağzı ve profesyonel koku alıcılara özgü geniş, gaga gibi burnuyla gerçekten de çirkin denebilecek bir kafa. Kısa, kabarık bıyıklarının altından keder, daha doğrusu öfkeyle karışık bir ıstırap içinde mırıldanıp duruyordu. Fırça gibi kaşlarını heyecanla yukarı kaldırıyordu ve iri, gri gözlerinde olağanüstü bir ifade zenginliği vardı.... Sert bir dille söz ediyordu Bolşeviklerden: 'Otoriteyle sarhoş' olmuştu onlar, 'Rus halkında kendiliğinden gelişen şiddet dolu anarşiyi dizginliyorlar'dı ve 'kanlı despotizmi tümüyle yeniden başlatıyorlar'dı; bununla beraber, başlarında dürüst bir adamla 'tek başına kaosu göğüslüyorlar'dı.... Hapishanelerdeki rehinelerin kaderi, canavarlıktan başka bir şey değildi. Açlık, kitleleri zayıf düşürüyor ve tüm ülkede zihinsel süreci bozuyordu."[2]

Merejkovski'nin karısı yazar Zinaida Hippius, ortak dostlarının evinde Gorki'yle karşılaştıktan sonra, günlüğüne şunları yazmıştı: "(Gorki) Korkunç bir izlenim bıraktı bende. Can sıkıcı, kasvet dolu.... Konuşurken, sanki alçak sesle havlıyormuş

gibi. (Bolşevik) Bakanlardan bir şey istemeyi reddediyor. 'O pislik heriflerle, Lenin ve Troçki'yle konuşamam,' diyor. 'Midem bulanıyor onları görünce'. Zinaida Hippius, *Yeni Hayat*'taki hiçbir yazısında onu Lenin'den ve Bolşeviklerden ayırmanın mümkün olmadığını ve madem öyle bu insanlarla ilişkisini koparması gerektiğini söyleyince, boğuk bir sesle cevap verdi Gorki: "Onlardan ayrılmak mı? Peki kime gideyim sonra?" Ve, o sırada başka bir konuğun gelmesini fırsat bilip "sıkıntılı, kambur, acı dolu, mutsuz ve yılgın" bir şekilde uzaklaştı oradan.

Gorki, Lenin ile çalışma arkadaşlarına yaptığı ricalardan her zaman sonuç alamıyordu. İnsanlara yardım etmeyi başaramadığında da genellikle buna bozuluyorlar ve acımasız Bolşevik rejimiyle sıkı fıkı olmakla suçluyorlardı onu. Oysa aslında rejim, kendisine iyi davranmakla birlikte onu "güvenilmez" buluyordu. Lenin, sözlü patlamalarını, ironik bir şekilde dile getirdiği gibi "siyasal zikzaklar"ını bağışlamıştı, ama yakın çevresi, özellikle de Kamenev ile Zinovyev, gözlerini ayırmıyordu üstünden. Bu da umurunda değildi Gorki'nin ve belirsiz durumuna rağmen, ajitasyon ile gürültülü suçlamalarma devam ediyordu.

1918'in sonlarında, ilk işçi ve köylü üniversitesinin kuruluş çalışmalarına katıldı. Genç yazarların eserlerini yayınladı. Diplomasız bir adam olan o, Kızıl Donanma'daki işçilerle denizcilere yönelik gezici üniversitede uygarlık tarihi dersleri veriyordu. Topladığı nadide ve değerli sanat eserlerinin nereden geldiği ise pek fazla ilgilendirmiyordu onu. Bü-

yük bölümü, burjuva evlerinin yağmalanmasıyla elde edilmişti.

Hayat arkadaşı Maria Andreyeva, resmi bir göreve gelmişti. Daha 1919'da tiyatrodan sorumlu halk komiseri ve dış ticaretten sorumlu halk komiseriydi zaten. Sonradan, "fazladan ve değerli sanat eserleri"nin tasfiyesiyle, yani ev aramalarmda Sovyetler tarafından el koyulan sanat eserlerinin, döviz karşılığı dışarı satılmasıyla görevlendirildi.[3] Bu faaliyet, bazı liberal yazarların öfkesini çekti ve Gorki'yi, Rus ulusal mirasının heba edilmesine yardımcı olmak, ayrıca birçok aydın açlık ve soğuk yüzünden ölürken rezilce bir konfor içinde yaşamakla suçlamalarına neden oldu.

Lenin, Beyaz gönüllülerin tüm cephe boyunca Bolşevikleri mevzilerinden atmaya çalıştığı bir zamanda, "gözde yazar"ının bilginler, yazarlar ve sanatçılar adına yaptığı müdahalelerden gittikçe daha çok rahatsızlık duymaya başlamıştı. Daha Kızıl Ordu, Krasnov'un askerleri karşısında yeni zafer kazanmışken, Kolçak'm alayları Volga'ya yayılıyordu. Kolçak Sibirya'ya geri püskürtüldüğünde de, azımsanmayacak büyüklükte kuvvetleriyle Denikin orta kanada yaklaşmıştı. Petrograd tehdit altındaydı. 1919 Mayıs ayında Maks, Moskova'dan şöyle yazıyordu babasına: "Burada Petrograd'ın durumu bizden saklanmıyor ve kenti bir süre için (Beyazlara) bırakma ihtimali de göz ardı edilmiyor.....Petrograd düşerse, senin durumun korkunç olur. Her şeyden önce sen, Beyazlar için yazar Gorki değil, bir Bolşeviksin. Seni rehin alabilirler. Çok kötü olur bu. Petrograd'da kalmanın bir anlamı yok." Gorki hemen

cevap yazdı: "Benim için endişelenmen gereksiz. Kimse dokunmaz bana. Buradan ayrılamam ve ayrılmamalıyım da.... Benimle çalışan ve yazar olarak ünüm, ayrıca bu millete belli hizmetlerim sayesinde bana bağışlanan korumadan yoksun olan insanları terk etmeye hakkım yok."

Birkaç ay sonra, güçlü bir Sovyet karşı saldırısı kenti kurtaracaktı. Ama bu arada, İttifak Devletleri karşısında yenilgiye uğrayan Almanya teslim olmuş, Brest-Litovsk Antlaşması geçerliliğini yitirmişti ve karşıdevrimci askeri liderler, Fransa ile Britanya'nın desteğine güvenebilirdi artık. Genç Sovyetler Cumhuriyeti, her zamankinden daha büyük bir ölüm tehlikesi altındaydı ve şimdi, sosyalist olduğu söylenen bir yazar çıkıp yeni liderlerin, güvenilmez unsurları temizleme amacıyla ülkede estirdiği "Kızıl terör"e lanet yağdırıyordu. "Birkaç yüz aydının, birkaç hafta boyunca hapiste yaşadıkları 'korkunç' şeyler hakkında yakınmalarını duyuyor ve dinliyorsun" diye yazmıştı Lenin Gorki'ye, "ama kitlelerin Denikin, Kolçak ve Rodzyanko[4] tarafından, komplocular tarafından tehdit edilen milyonlarca işçi ile köylünün sesini duymuyorsun...." Kremlin'deki bir konuşmada da çok daha etkili bir şekilde dile getirdi bunu: "Daha ne istiyorsun? Bu inanılmaz vahşilikteki savaşta insancıl olmak mümkün mü? Nerede var o duyarlılık ve yücegönüllülük? Avrupa ablukaya aldı bizi, bel bağladığımız Avrupa proletaryasından yardım alamıyoruz; karşıdevrim, ayı gibi her taraftan saldırıyor bize ve sen, bizim mücadeleye, direnmeye hakkımız yok mu sanıyorsun?" Lenin, kadının "kan ve acı içinde, gücünü tüketmiş,

sancıdan çıldırmış ve sadece yarı ölü bir et parçasına dönüşmüş" olduğu çocuk doğurma eylemi ile devrim arasında benzerlik kurmaya bayılırdı. Kapitalizmden sosyalizme geçiş sırasındaki "uzun doğum sancıları"ndan söz eden Marx ve Engels'den alıntı yaptı. Gorki ise onu saygıyla dinledi, ama ancak yarı yarıya ikna oldu.

Lenin'in yakın çevresinde Gorki'den hiç hazzetmeyen biri varsa, kuşkusuz Zinovyev'di ve onun özel yazışmalarını kontrol ettirecek kadar ilerletmişti işi. Gorki ne zaman hapisteki biri için ricada bulunsa, işi bozmak için elinden geleni yapardı. Gorki'nin yeni hayat arkadaşına, evlilik öncesi adı Zakarevskaya olan Barones Maria Budberg'e de güçlü bir nefret duyuyor, onun "yabancı ajanı" olmasından kuşkulanıyordu.

Elli ikisine basmak üzere olan Gorki, kısa bir süre önce Maria Andreyeva'yla "dostça" ayrılmış ve Maria Budberg'le, Mara diye tanınan, akıcı biçimde Fransızca, İngilizce ve Almanca konuşan hayat dolu, zeki ve kurnaz bir kadınla ilişkiye girmişti. Yirmi yedi yaşında bir Rus diplomatından dul kalan Maria Budberg, bir İngiliz diplomatla yaşamaya başlamıştı. Bolşevikler tarafından yakalanıp hapse atılmış, sonra serbest bırakılıp Rusya'dan kaçmaya çalışmış, ama Çeka yine yakalamıştı onu. Gorki, serbest bırakılmasını sağlayıp onu evine götürdü, önce sekreteri, sonra "resmi" metresi olarak.

Onun nasihatlerini dinleyerek Gorki, siyasal faaliyetlerden gitgide uzaklaştı. 1920'de, Lenin'in ellinci doğum günü nedeniyle yaptığı konuşmada, ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılardan hiç söz

etmemeye özen gösterdi ve akıllı, yorulmak bilmez liderinin hazırladığı pırıl pırıl geleceğe övgüler düzdü: "Özgür bir insan soyunun çalışmasıyla toprağın değerli taşlara dönüştüğünü görüyorum. Bütün insanlar akılcı oldu. Hepsinde de kendisi tarafından ya da çevresinde yapılan her şeye karşı bir sorumluluk duygusu var. Görkemli binaların süslediği bahçeli kentler gelişiyor her yerde....."

Bu yüksek rüyanın gerçekleştirilmesini askıya alan ülke, karanlık, kargaşa ve mahrumiyete gömülmüştü. 1920'de korkunç bir açlık Rusya'yı kıskacına aldı ve Lenin, "savaş komünizmi" kurma çabasının başarısızlıkla sonuçlandığını kabullenerek eskisinden daha yumuşak Yeni Ekonomi Politikası'nı (NEP) ilan etti. Aynı zamanda da Sovyet hükümeti, Batılı kapitalistlerden yardım alma umuduyla, hâlâ kendisine düşman olan aydınlara yanaşmaya çalışıyordu. Güçlü Kamenev'in inisiyatifiyle Gorki, Tüm Rusya Açlara Yardım Komitesi'ni kurdu. Bolşevik olmayan birçok aydın, bu bağımsız fikirli yazarın varlığına güvenerek komiteye katıldı. Ulusal bir felaket karşısında halkın çıkarlarını kendi siyasal tercihlerinin üstünde tuttuklarını kanıtlamak için de Kamenev'i başkan seçtiler. Başlangıçta örgüt düzgün çalıştı: Üyeleri eylem planı çiziyor, konuşmalar yapıyor, dünya kamuoyuna sesleniyordu. Gorki, kendi sözleriyle "Tolstoy, Dostoyevski, Pavlov, Musorgski ve Glinka'nın ülkesi"ni açlıktan kurtarma çağrısı yapan bir dizi yazı yayınladı Avrupa ve Amerikan basınında. Diktatörlüğün yerini özgürlükçü bir baharın alacağına inanmıştı bile. Ama Çeka, bu heyecan dolu hayırseverlik yuvasını dik-

katle izlemekteydi. Gizli ajanlar, komite üyelerinin her dediğini kaydediyordu. Birdenbire üyeler hapse atıldı, Sibirya'ya gönderildi ya da Rusya'dan sürüldü. Temizlikten kurtulanlar sadece Bolşevik lider, komite başkanı Kamenev ile dokunulmaz Gorki olmuştu. Sovyet yetkilileri, aydınlarla eşit bir zeminde işbirliği yapma girişimini bir daha asla tekrarlamadı.

İyi niyetli insanlardan kurulu bu topluluğun dağıtılması umutsuzluğa sürükledi Gorki'yi. Bazıları, komiteye sempatizan toplayıp sonra bunları Çeka'ya hedef göstermekle suçladı onu. Gorki, böyle aşağılık bir iş yaptığı yolundaki suçlamayı öfkeyle reddetti. Kremlin'de Kamenev'le karşılaştığında, sözünü sakınmadan şöyle dedi ona: "Beni *ajan provokatör* yaptın. Hiç başıma gelmemişti bu!"

Kasım 1920'de Petrograd'a gelen İngiliz yazar H. G. Wells, büyük tantana ve törenlerle karşılandı. Açlık olmasına rağmen mükellef bir ziyafet verildi ünlü konuk için; ordövr olarak sosis, tatlıda da çikolata vardı. Wells'in karşısında, vakur ama sıcak bir edayla Gorki oturuyordu. Sovyetlere düşman olan yazar Amfiteatrov, kadehini kaldırıp şöyle dedi Wells'e: "Burada, hoş bir ortamda iyi giyimli insanlar görüyorsunuz Mr. Wells. Bir aldatmaca bu... Burada hepimiz giysilerimizi çıkarsak Mr. Wells, uzun süredir yıkanmamış ve paramparça olan kirli iç çamaşırlarımızı göreceksiniz." Öfkeye kapılan Gorki, ayağa kalkıp "Burası sızlanmanın yeri değil bence!" dedi. Sonra da, sanki kendi kendine konuşur gibi sürdürdü: "Devrim mağlup edilemez. İnsanları ve dünyayı dönüştürecektir."

Parti liderlerinin gözünden düşen, birbirini izleyen tasfiye dalgalarından kurtulmayı başarmış birkaç liberalin de nefretini kazanan Gorki, durumun giderek tehlikeli hale geldiğini gördü. Hâlâ özgür kalabilmişse Lenin'in lütfu sayesindeydi bu. Şimdi bir süredir Lenin, Sovyet rejiminin geleceği konusunda daha iyimser olmuştu. Tüm cephelerde kazanılan görkemli başarılardan sonra, Batı'dan ancak kısmi destek alan, kırsal kesimlerde de hiç destekçisi olmayan Denikin, Yudeniç, Kolçak ve Vrangel önderliğindeki Beyaz kuvvetler, geri çekiliyordu. Çember daralmaktaydı. Vrangel, birliklerinde kalan askerlerle birlikte Türkiye'ye doğru yola çıkmıştı. Bolşevikler, Avrupa'yla temas kurmayı yeniden düşünebilirdi artık. Gorki'yi, davalarının özel temsilcisi olarak oraya göndermenin tam zamanıydı. Böylece hem ülke baş belası bir protestocudan kurtulmuş olur, hem de genç cumhuriyet, prestiji sayesinde Batılı ulusların sempatisini kazanabilecek olan bir yazar tarafından yurtdışında temsil edilirdi. Üstelik Gorki'nin sağlığı da kötüye gidiyordu -çok yönlü faaliyetleri onu yıpratmıştı ve veremi azdığı gibi romatizma, gut, kalpten de şikâyetçiydi- ve ihtiyaç duyduğu bakımı, kargaşa ile açlık içindeki Rusya'da bulamazdı.

Ama 1921'de Lenin, politik nedenlerle olduğu kadar sağlığı için de ülkeden ayrılmasını tavsiye ettiğinde, Gorki kabul etmedi. Lenin, bir mektup yazarak ısrar etti: "Kan tükürüyorsun ve hâlâ buradasın! Hem vefasız, hem de dar görüşlü oldun. Avrupa'da iyi bir sanatoryumda tedavi olur, hem de şimdikinin üç katı iş yapabilirsin.... Git de bir

güzel tedavi gör." Bu kez Gorki, yüksek yerden gelen öneriyi kabul etmeye karar verdi. Ama önce, sadık sekreteri Barones Maria Budberg'in -Mara- Zinovyev tarafından rahatsız edilmeyeceğinden emin olmak istiyordu; böylece ona da bir pasaport ve çıkış vizesi verilmesini istedi.

1921 sonlarında, hüzün ve merak, gönül rahatlığı ve burukluk karışımı duygular içinde, bu yeni sürgünün ne kadar süreceğini düşünerek ayrıldı ülkesinden. İlk sürgünü başladığında, çarlık rejiminin şiddetinden kaçıyordu; şimdi de Bolşevik dostlarının entrikalarından. Tutku dolu, istekleri bitmek bilmeyen ruhunun huzur bulacağı bir yer yoktu galiba bu dünyada. Dünyadaki herhangi bir yönetimle uyuşabilecek miydi acaba?

XVI

İKİNCİ SÜRGÜN

Gorki, yumuşak iklimi ve şen şakrak halkıyla İtalya'yı seviyordu, ama İtalyan yetkilileri topraklarına devrimci bir yazarın ve Lenin'in kişisel dostunun girmesini reddettiler. Gorki'nin ikinci tercihi, yakın zamanda demokrasiye geçmiş, bütün kaynaklarını savaşa harcamış ve Brest-Litovsk Antlaşması'ndan bu yana Sovyet Rusya'ya sıcak bakmakta olan bir ülke, Almanya'ydı. Kara Ormanlar'da bir sanatoryuma gitti. Lenin'in emriyle, bütün masraflarını parti ödeyecekti. "Dinlen ve iyi bak kendine," diye yazmıştı Lenin. O da, "Kendime bakıyorum," diye cevap yazdı. "Hava nasıl olursa olsun günde iki saat açık havada yatıyorum. Burada hastaları şımartmıyorlar: Yağmur da yağsa, kar da, 'yat aşağı'. Biz de yerimizden kalkmıyoruz. Burada iki yüz altmış üç kişiyiz ve her birimiz diğerinden daha veremli."

Bu tedavi sona erince Berlin'e gitti. Ertesi yaz, Baltık kıyısında gözde bir plaj olan Heringsdorf'taydı. Oldukça büyük bir evde kalıyordu ve tıpkı Rusya'dayken olduğu gibi, çenesi düşük konuklardan oluşmuş rengârenk bir grupla çevriliydi. 1922'nin Temmuz ayında onu ziyaret eden Rus yazar Nina Berberova, yorgun mavi gözleri ve yumuşak, boğuk bir sesi olan bu uzun ince "ihtiyar"ı (elli dört yaşındaydı!) görünce duyduğu heyecanı şöyle

aktarıyordu: "Her zaman herkesin hoşuna gitmeyebilecek, sözde alçakgönüllülük dolu bir gülümsemesi ve düşmanca olabilen bir yüzü vardı." Ama yine Berberova'nın sözleriyle, o, huysuz görünümüne rağmen, "kimselere benzemeyen ve harika, güçlüklerle dolu, olağanüstü bir hayat yaşamış olan bilge bir adamın doğal cazibesi"ni taşıyordu. Konuşmalarda, Bolşevik liderlerin uzlaşmazlığını, Sovyet sansürünün katılığını ve Yazarlar Evi'nde hüküm süren kargaşayı rahatlıkla eleştiriyordu, ama keskin sözlerine rağmen sıla hasreti içinde olduğu çok açıktı.

1922 sonbaharında Gorki, Heringsdorf'tan ayrılarak Berlin'in dış mahallelerinde küçük bir göl yakınında, tren istasyonuna giden bir sokağın karşısında kiraladığı eve yerleşti. Orada oğlu Maks, gelini (Maks evlenmişti artık) ve Mara Budberg'le birlikte yaşıyordu. Pazar günleri ev ziyaretçi dolardı; bunlar arasında kızıl saçlı, hareketlerinde aşırı, yoğun biçimde parfüm sürmüş, yüzükleriyle oynayıp otorite dolu bir sesle konuşan Maria Andreyeva da olurdu genellikle. Ama "siyasal haberlerin heyecanıyla capcanlı", doğrudan Kremlin'den gelen Ekaterina, Gorki'yi ziyaret ettiğinde, oradan uzak durdu.

Sofrada genellikle yirmiden fazla insan olurdu. Mara Budberg, ev sahipliği yapardı. Gorki'nin misafirlerinden Vladimir Pozner, şöyle tarif ediyordu onu: "Deniz yeşili gözleri, solgun bir teni ve çıkık elmacıkkemikleri olan uzun boylu, sağlam bünyeli bir genç kadın." "Gorki'nin sekreteri ve arkadaşıydı," diyordu Nina Berberova, "ve belki onunla bir-

likte olan kadınların en güzeli değildi ama, en zekisi olduğu kesindi." Çorbayı tabaklara koyan Mara olurdu, "nedendir bilinmez, hep o içinde ekmek kırıkları olan aynı çorba"yı. Yüksek sesle, konudan konuya atlanarak geçen konuşmalar sırasında Gorki, parmaklarını masanın kenarına vurup dururdu; sıkıntı ve huysuzluk belirtisiydi bu. Sonra da kaba bir şekilde düşüncesini açıklardı. "Onunla tartışmak imkânsızdı," diyordu Nina Berberova, "Herhangi bir konuda onu ikna etmek ise en zoruydu, çünkü hoşuna gitmeyen şeyi duymamak gibi şaşırtıcı bir yeteneği vardı. Öyle bir sağır kesilirdi ki karşınızda, susmaktan başka yapacak şey kalmazdı. Bazen de ayağa kalkar, dik dik bakıp yüzü öfkeden kıpkırmızı kesilerek çalışma odasının yolunu tutar, sonra kapı aralığında durup son sözünü söylerdi: 'Hayır, öyle değil!' Ve tartışma sona ererdi."

Genç Vladimir Pozner, çocukça denecek kadar şen oluşu, epigram uydurma ve kelime oyunlarına yatkınlığı ve öfkeden gözyaşlarına kolayca geçiş yapabilmesinden çok etkilenmişti. Bir keresinde Pozner ona bir şiir okuduğunda, ansızın ağlamaya başlamıştı Gorki. Sonra özür dilercesine, "Sulu gözlü yaratılmışım işte," demişti. Bir keresinde de, "Mutluluk ağlatır beni, ama sessizlikte mutsuz olurum," diyordu.

Berlin'deyken Gorki, Rus mülteci yazarlar ve Sovyet yazarlarla uzlaşma umuduyla *Sohbet* adında bir dergi kurdu. Blok, Sologub, Bieli, Remizov ve başka yazarların çalışmaları yayınlanıyordu burada. Ama tüm çabalarına rağmen uzlaşmanın imkânsız olduğunu gördü. Proletarya diktatörlüğünden

kaçarak Rusya'dan ayrılanlar ile ülkede kalmayı seçenler arasında çok fazla ayrılık vardı. Dergi düzensiz aralıklarla çıktı. Altı sayı sonra da sessizce kapandı.

Rus mülteciler, "komünist cennet"ten "burjuva cehennemi"ne sığınan bu kaçağa karşı amansız bir düşmanlık besliyordu. Paris'te Tatyana Aleksinski, *Le Journal des Débats*'nın 7 Haziran 1922 tarihli sayısında kin dolu Fransızca bir makale yayınlayarak Gorki'nin "kötü niyetini ve yaptığı kötü işler"i yermişti. "Üst düzey yönetiminde yer aldığı Sovyetler, basına sansür getiren ve Bolşevik olmayan tüm gazetelerle dergileri kapatan Sovyetlerin aynısı," diye yazıyordu. "Bolşevik kadrolarda üstlendiği görev ne? Aydınlar arasına fesat sokma yüksek görevi. 'Devlet yayınları edebiyat bölümü yöneticisi' olarak atandı. Edebi yayınların denetimi tümüyle onun elindeydi ve açlık çeken yazarlara verilecek devlet yardımının dağıtılmasından sorumluydu. Onunla çalışmaya gönüllü olanlar yaşayabilir, öbürleri ise olsa olsa açlıktan ölebilirdi. Ama ne yazık ki hepsi bu değildi. Gorki, kendine en ufak bir saygısı olsa susması gereken yerlerde, Bolşeviklere sempatisini ilan etti. Bolşevik zulmü karşısında isyan eden genç bir devrimci Lenin'i öldürmeye kalktığında Gorki, onursuzca bir geçmiş olsun mesajıyla diktatörün ayaklarına kapandı. Petrograd'da genç bir sosyalist öğrenci (komünist bir polis olan eski Ohrana ajanı) kana susamış Uritski'yi öldürünce, Bolşevikler aynı gece Petrograd hapishanelerindeki bin beş yüz rehine ile siyasal tutukluyu öldürerek intikam aldılar. Bu canavarca cinayetten sonra Gorki, Petrograd

Sovyeti prezidyum üyeleriyle birlikte bir toplantıya katıldı; bunların arasında profesyonel katil Zinovyev, bir başka Kızıl katil Zorin ve Rusların kanını içen diğerleri vardı... Biz Ruslar için Gorki, Bolşevik rejiminin ülkemize getirdiği büyük belalardan ahlaki bakımdan sorumlu olanlardan biridir. Yıllar geçecek, ama o hiç unutulmayacaktır."

Tabii ki Gorki, aralarında birçok solcu da bulunan siyasal düşmanlarının kendisine yönelttiği suçlamalardan tümüyle haberdardı. Bazıları, yurtdışında kaldığı süre içinde Sovyet yönetimine muhalif olacağını umuyordu. Batı Avrupa'daki refahı, hoşgörüyü ve düşünce özgürlüğünü, Bolşevik rejiminin baskıcı niteliğiyle karşılaştırınca kuşkusuz yeni bir bakış açışı kazanacaktı. Ama Gorki hiç degişmedi. Arada sırada Kremlin'in projelerinden birini içtenlikle eleştirse de, genelde komünist deneyimden er geç bir barış, kardeşlik ve bolluk cenneti doğacağı yolundaki inancını korudu. Şüphelilerin sistemli biçimde vurulması, hatta bunun en dikkate değer örneklerinden şair Nikolay Gumilyov'un öldürülmesi bile inancını sarsmadı. 1922 Temmuz ayında *Manchester Guardian*'a gönderdiği yazıda, başlangıçtaki şiddet ve kargaşa yüzünden Rus devrimini mahkûm ettiği için hatalı olduğunu kabulleniyordu; Lenin ve ekibi o zaman iktidarı ele geçirmemiş olsa diyordu, Rusya'da kaçınılmaz olarak korkunç bir anarşi patlaması gerçekleşecekti. Eylül'de Sovyet hükümetine karşı tavrına açıklık getirmek amacıyla, Berlin'de Rusça çıkan *Akşam* gazetesinde hiç sözünü sakmmadan bir yazı yayınladı: "Sovyet yönetimine karşı tutumumun değiştiğine dair bir söy-

lentidir gidiyor. Şunu belirtmeyi gerekli görüyorum ki benim için Sovyet siyasal iktidarı, Rus kitlelerinin ataletini yenmeyi, enerjilerini harekete geçirmeyi ve onların yeni hayat biçimleri, daha adil ve akılcı hayat biçimleri yaratmasını sağlamayı başaracak tek güçtür; ama tabiatım, Sovyet siyasal iktidarının aydınlara karşı tutumundan yana olmayı engelliyor. Bu tutumu hata olarak görüyorum... Bilim ve teknik adamları da, tıpkı Lenin, Troçki, Krasin, Rikov ve en büyük devrimin diğer liderleri gibi yeni hayat biçimlerinin yaratıcısıdır."

Sovyet yurduna bağlılığını göstermek için konferanslar veriyor, dilekçeler kaleme alıyor ve açlık kurbanlarına yardım için para toplama işini örgütlüyordu.

1923-24 kışında Gorki, Marienbad'da kaldı. Yazın cıvıl cıvıl olan kent, kış gelince buz gibi bir ıssızlığa gömülmüştü. Tek bir eğlence vardı: Sinema. Her Cumartesi *Pompei'in Son Günleri, İki Yetim* ya da Max Linder'in bir filmi oynuyordu. Yılın bu zamanında Gorki'nin daha az ziyaretçisi olduğundan, oturup yeni romanı *Artamonovlar* üzerinde çalışmaya başlamıştı. Kitapta, sanayici bir burjuva ailesi olan Artamonovlar'a muhalefet sürecinde siyasal bilinç kazanan işçileri ve bu büyük ailenin, ilerleyen devrimin darbeleri altında yavaş yavaş dağılmasını anlatıyordu. "Her şeyin kaynağı biziz," diyordu işçiler. "Mülkiyet bizim!"

Bu dönemde Gorki, Fransa'nın güney bölgesine gitmeyi planlıyordu, ama Anatole France, Romain Rolland ve Henri Barbusse'ün araya girmesine rağmen vize isteği reddedildi. Daha konuksever olan

Mussolini İtalyası, 1924 baharında sınırlarını açmıştı ona. Ancak, varlığıyla "bazı politik heyecanlar"ı harekete geçirmesinden çekinildiği için Capri'de kalmasına izin verilmemişti. Gorki de anakarada, bu büyüleyici adanın tam karşısına düşen Sorrento'da kalmaya karar verdi.

Bu arada Sovyetler Birliği karşısında durumu iyice karışık hale gelmişti. Moskova hükümetinin aldığı bazı kararlar, öfkeden tüylerini diken diken ediyordu. Öyle anlar oluyordu ki, Bolşevik liderlerin aptalca tahammülsüzlüğü karşısında, çarlık günlerindeki bir liberal gibi hasta hissediyordu ruhunu. 1923'te Sovyet yetkililerinin, karşıdevrimci içeriği nedeniyle halk kütüphanelerinden hemen toplanması gereken yasak kitaplardan oluşmuş bir "indeks" hazırladığını öğrendi. Yasaklanan yazarlardan bazıları da Platon, Kant, Schopenhauer, Ruskin, Nietzsche, Taine, Solovyov, Tolstoy ve Lesdov'du. Artık bu kadarına tahammül edemeyen Gorki, şöyle yazmıştı Hodaseviç'e: "Böyle bir manevi vampirliğin gerçekten var olduğuna inanamıyorum ve 'indeks'i kendi gözlerimle görmeden de inanmayacağım. Ama ilk tepkim öyle güçlü oldu ki, Sovyet vatandaşlığından ayrılacağımı bildiren bir mektup yazmaya başladım Moskova'ya. Eğer bu vahşilik gerçekse ne yaparım? Bilseniz ne kadar büyük bir acı içindeyim!"

Sovyet vatandaşlığından ayrılmadıysa da öldürücü bir yara olurdu bu onun için- Sovyet rejimine sistemli biçimde saldıran bir Rus mülteci dergisine yazmayı düşündü bir süre. Ama sağduyulu Mara Budberg, bu riskli adımı atmaktan vazgeçirdi

onu. Kendisi tabiatı gereği monarşistti, ama Gorki'nin Moskova'yla bağlarını koparmasının çifte hata olacağını hissediyordu: Bir kere, gençliğinin devrimci idealine ihanet ettiği için kısa zamanda pişmanlık duyacaktı; ikinci olarak da yurtdışında, parti hazinesinden verilen ödenekten yoksun kalırsa, mali durumu tehlikeye girecekti. Hükümetle resmi bağlarını koruyup ara sıra da sert çıkışlar yapma hakkını saklı tutmak daha iyiydi.

Mara Budberg'in öğütleri pratik kaygılardan; Ekaterina Peşkov'unkiler coşkulu bir devrimci ideolojiden kaynaklanıyordu. Gorki'nin tarifiyle bu "ufak tefek ve zarif" kadın, Kremlin'dekilerle sık sık beraber olması nedeniyle hükümetin inançlı bir temsilcisi haline gelmişti. Üst düzey politikadan başı dönmüş, Gorki'nin Sovyet yetkilileriyle ilişkilerini dikkatle izler olmuştu. Gorki ne zaman ortodoksluktan sapsa, bir mektup yazıp onu geri adım atmaya zorluyordu. Onun dizginlerini sıkı sıkı tutuyor, Gorki de öfke dolu bir minnettarlıkla kabulleniyordu bu sıkıntıyı.

1924 Ocak ayında Gorki, Lenin'in ölümünü öğrenince büyük bir üzüntü ve endişeye kapıldı. Bir kez inme geçiren Lenin, son iki yıldır pamuk ipliğine bağlı yaşadığı ve ülke yönetimine ilişkin ayrıntılarla giderek daha az uğraşır olduğu için bekliyordu bunu. Ama büyük önder, çevresi saygıyla örülü, hâlâ oradaydı ve sözleri hâlâ dinleniyordu. Aralarındaki görüş farklılıklarına rağmen Gorki, Rusya'nın rehberinin dostça desteğine güvenebileceğini bilirdi. Artık bir koruyucusu olmadığına göre, şimdi ne olacaktı? Ekaterina ona bir telgraf gönderip

Lenin'in tabutuna konacak çelenge ne yazılacağını sorunca, "Şöyle yazın çelenge!" demişti, 'Elveda dostum'." 4 Şubat'ta Maria Andreyeva'ya yazdığı mektupta da, "Lenin hakkındaki çok güzel mektubunu aldım. Onunla ilgili anılarımı yazmıştım... Yazarken, acı içinde ağladım. Tolstoy'un ölümünden sonra bile bu kadar üzülmemiştim. Şu anda sana yazarken, elim titriyor" diyordu. Mülteci basını, Rusya'nın "Kana susamış efendisi"nin ölümü karşısında sevince kapılmıştı ve Gorki, 11 Şubat'ta Ekaterina'ya yazdığı mektupta, buna duyduğu öfkeyi dile getiriyordu: "Lenin'in ölümüne kadar, mülteci basınının namussuzluğuna ve bayağılığına rağmen, genel olarak mülteciler için şefkat, acıma vb. duyardım. Lenin'in ölümüne gösterdikleri tepki, çılgınca bir nefretle dolu bu hastalıklı, pis kokulu tepki, o duygulardan tümüyle arıttı beni... Daha önce insanlarda aptallığın ve kötülüğün böyle muazzam bir şekilde kendini gösterdiğine tanık olmamıştım hiç. Bu insanlar, kokuşmuşluklarını utanmazca açığa vurmakla, kendilerine karşı acımasızlık etmiş oluyorlar. Gömülmemiş cesetlerin bu kadar çabuk çürüdüğünü görmek çok üzücü."

Birdenbire, Lenin'in ölümüyle sürgün yaşantısının kötü bir dönemece girdiği, Rusya'dan biraz daha uzaklaştığı hissine kapıldı. Ülkesiyle manevi bağlarını korumak için, yurtdışına çıkarak Sorrento'ya onu görmeye gelen birkaç Sovyet yazarını ağırlıyordu. Tabii ki bunlar, propaganda göreviyle gönderilen "güvenilir" kişilerdi. İçlerinden biri, Vsevolov İvonov, sıla hasretiyle yandığını gördü Gorki'nin. Heyecanla İtalya'nın iklimini ve halkının ne-

şesini övdüğünde, şöyle demişti Gorki: "Genel olarak İtalyanlar eğlenceli bir halk. Sevecen, konuşkan, canayakın oluyor ve durmadan şarkı söylüyorlar, ama birer faşist olarak tiksindiriciler. Onlarla birlikte yaşamak gitgide zorlaşıyor benim için... Burada yaşamak bir işkence ve İtalya'nın iklimi de bana hiç iyi gelmiyor."

Rus toprağına ve Rus halkına duyduğu güçlü çekim, yabancı olan her şeye çamur atar hale getirmişti onu. Yeni Sovyet edebiyatı bile ona Batı edebiyatından daha zengin, daha gerçek ve daha yararlı geliyordu. "Uzun süre sanatta Batı'nın gerisinde kaldığımızı düşündüm," demişti İvanov'a. "Ama artık kuşku duymaya başlıyorum bundan. Fransızlar, ıvır zıvır şeyler üzerine otuz satırlık, noktasız virgülsüz cümleler kuran Proust'u yarattılar ve şimdi de Duhamel'i Martin du Gard'dan, Jules Romains'i Mac Orlan'dan ayırmak güç geliyor. Hepsi de birbirinin benzeri ve eşit ölçüde sıkıcı. İtalya'da ise edebiyat yok. İngiliz yazarlarını okursan, safdillikleri ve Dostoyevski, Nietzsche, hatta Anatole France'a bağımlılıkları karşısında hayrete düşersin. Almanların da dikkate değer bir yanı yok." Yine de pek çok birinci sınıf Avrupalı yazarla yazışıyordu: Stefan Zweig, George Bernard Shaw, H. G. Wells, Franz Hellens, Thomas Mann, Knut Hamsun, Anatole France, Henri Barbusse, Romain Rolland. Hatta 1921'de Galsworthy'nin kurduğu Pen Kulüp'e üyeliği kabul etmişti. Rusya dışında yayınlanan her şeyi böyle katı biçimde yargılamakla hiç düşünmeden davranmış oluyordu, çünkü kendininki dışında dil bilmediğinden, yabancı kitapları genellikle yarım

yamalak olan Rusça tercümelerinden okuyordu. Fransız yazarları içinde onun gözüne girebilenler, açıkça ifade ettiği komünistliği nedeniyle Barbusse, halk sevgisi ve savaş sırasında milliyetçilerin hakaretlerine meydan okuyarak kendini yiğitçe "savaşın üstünde" tuttuğu için de Romain Rolland'dı.

Gorki ile Rolland, hiç karşılaşmadıkları halde sıcak bir dostluk ve karşılıklı saygı havasında düzenli olarak yazışıyorlardı. Mektuplarında, siyasal ve kültürel hayat ile sosyalist ideolojiye önemli ölçüde yer veriliyor, ama bazen kendi yazılarından da bahsediyorlardı. Rolland, kısa süre önce Fransızcaya çevrilmiş olan *Benim Üniversitelerim*'den övgüyle söz edince, Gorki, 6 Kasım 1923'te bir mektup yazarak bu kadar hoşgörüye layık olmadığını belirtti: "Hatalarımı iyi biliyorum. En önemlisi aşırı acelecilik, gördüklerimi, bildiklerimi ve beni etkileyenleri anlatmada gösterdiğim telaş. Zihnim, gerçek izlenimlerle fazlasıyla yüklü, bir şeyi tanıma yönündeki aşırı ihtiyacımdan kurtulamıyorum, dış özelliklere çok çabuk kapılıyorum. Bu da beni, insan ruhunun esrarını ve hayatın muammalarını araştıran birinden çok, bir hikâyeci yapıyor." İdealini ise "Flaubert gibi yazmak," diye tanımlıyordu. Cevabında Rolland, örnek aldığı Fransız'ın kişisel olmayan yetkinliğine karşı Gorki'nin kendiliğinden sanatını savundu. Ama Gorki, fikrinden vazgeçmedi. Böylece iki adam, bir ülkeden diğerine açık yürekli söyleşilerini sürdürdüler. Bazen Gorki, Nina Berberova'ya "Arap elyazmalarını andıran" düzgün, zarif bir el yazısıyla doldurulmuş ince bir kâğıt verir ve uzaktaki dostu Romain Rolland'dan gelen

mektubu Rusçaya çevirmesini rica ederdi. Akşama da cevabını getirirdi Fransızcaya çevirmesi için. Sorun çıktığında, kolektif bir çeviri için birkaç kişi odasında toplanırdı. Ama Rolland'la arasmdaki sıcak ilişkiden hoşnut olmasına rağmen Gorki, bu incelmiş ütopyacının kendini, yontulmamış Rus Bolşevik sempatizanmı Avrupa'nın sanatına, ahlak değerlerine, âdetlerine ve ruhuna alıştırmaya çalıştığı konusunda bir güvensizlik içindeydi. Ona göre Rus mülteci yazarları tümüyle ayrı bir kategori oluşturuyordu. Rusya'dan kaçan ya da sürülenler arasmda yeteneği ve karakteriyle öne çıkan insanlar vardı: Bunin, Kuprin, Andreyev, Şmelev, Remizov, Zaitsev, Merejkovski, Artsıbaşev, Balmont, Zenaida Hippius, Aldanov. Başlangıçta Gorki, bu yolunu şaşırmış meslektaşlarına davasmı benimsetebileceğini ummuştu. Ama çoğunun, yeni rejimin iflah olmaz düşmanı olduğunu kısa sürede anladı. Gorki'yi yalnızca sadık bir arabulucu olarak değil, aynı zamanda şeytanın elçisi olarak görüyorlardı. Onun, masrafları Sovyet hükümeti tarafından karşılanarak Batı'da bulunması, kendi bahtsızlıklarına karşı bir hakaretti onlar için. Hayranı ve dostu olan Bunin, birdenbire karşısına geçmişti. Daha önce, 1917'de Moskova'da Ekaterina kendisini telefonla arayıp Gorki'nin onunla konuşmak istediğini söylediğinde, "Birbirimize söyleyecek bir şeyimiz yok ve bence ilişkimiz kesin bir şekilde sona erdi," diye kestirip atmıştı. Mülteci olduktan sonra da tüm öfkesini, onun gözünde Rus Devrimi'nin barbarca çılgınlığının ve gaddarca düzenbazlığının kişileşmiş hali olan yazara yöneltti.

20 Temmuz 1926'da Çeka başkanı Dzerjinski ölünce, Gorki'nin, Ekaterina'dan gelen baskılar üzerine bu değerli adamın kaybından duyduğu üzüntüyü ifade eden resmi bir mektup yazmasıyla bu düşmanlık daha da arttı: "Feliks Edmundoviç'in [Dzerjinski] ölümünden ötürü derin bir teessür içindeyim. 1918-1921 döneminde onu oldukça yakından tanımış ve kendisiyle hassas konularda görüşme fırsatı bulmuştum. Çeşitli konularda ısrarlı başvurularda bulundum kendisine ve onun duyarlı yüreği ile sağlam adalet duygusu sayesinde pek çok iyilik yaptık." Sovyet basınının kamuoyuna duyurduğu bu taziye mesajı, hemen hemen hepsinin en az bir akrabası Dzerjinski'nin yani "duyarlı yüreği" olan adamın emriyle hapse atılmış, Sibirya'ya gönderilmiş ya da vurulmuş Rus mülteciler arasında bir öfke dalgası yarattı.

Yurtdışında yaşayan Rus yazarlarının çoğunda oportünizmiyle nefret uyandıran Gorki, Sovyet yazarı Fedin'e yazdığı bir mektubunda onları hiç umursamadağını dile getiriyordu: "Daha dün 'ince ve kültürlü' olan adamların şimdi nasıl da iğrenç bir şekilde çürümekte olduğunu görünce şaşkına dönüyor, hatta dehşete düşüyorum. Zaitsev, azizlerin hayatı üzerine bayağı kitaplar yazıyor; Şmelev, dayanılamayacak kadar histerik; Kuprin, yazmak yerine içiyor; Bunin, *Mitya'nın Aşkı* adı altında *Kroyçer Sonat*'ı yeniden yazıyor; Aldanov da yine Tolstoy'u taklit ediyor. Merejkovski ile Hippius'un sözünü bile etmeyeceğim. Bütün bunları yazmak zorunda olmak ne kadar zor tahmin edemezsin."

Kan kardeşleri arasındaki bu nefret, ulusal sı-

nırların ötesinde iç savaşın böyle sürüp gitmesi, Gorki'nin, yalnızca Rusya'da iç huzuru bulabileceğine olan inancını güçlendirdi. Yine de dönüş kararını vermiyordu. Görecekleri karşısında hayal kırıklığına uğramaktan fazlasıyla korkuyordu. "Yurtdışında içim bir türlü rahat etmiyor," demişti Fedin'e yazdığı bir başka mektupta, "çünkü her şey yavaş yavaş, ama yine de kesin bir şekilde çürüyor, ama yine de burada olmak güzel, çünkü bütün büyük sorular üzerinde yoğunlukla düşünebiliyorsun."

Gorki, bir yandan her konuda durmadan ülkesinin üstünlüğünü ilan ederken, bir yandan da Batı'nın maddi ve düşünsel rahatlığından yararlanmaktan hiç vicdan rahatsızlığı duymuyordu. Yorgun ve hastaydı, her şeyden önce hayatının işini bitirmek vardı kafasında. Tezgâhının üstüne eğilmiş bir zanaatkâr gibi masasına gömülüp arka arkaya sigara yakarak günde on iki saat çalışıyordu. "Her gün aynı saatlerde yazmalısın," diyordu. "Kısa zamanda alışkanlık haline geliyor." El yazısı muntazam, okunaklı ve çok itinalıydı. Mürekkebe batırılarak kullanılan kalemlerle yazıyor, dolmakalem kullanmayı reddediyordu. Daktiloyu ise fazla modern buluyor, "cümlenin ritmini bozan" bir makine olarak görüyordu. Sabah erkenden özenle giyinirdi. Giysileri her zaman ütülüydü. Gözlerinin rengine uyan mavi gömlekleri sever ve kravattan nefret ederdi. Mara Budberg ile oğlu Maks, onun sekreterliğini yapıyordu. Tıpkı Capri'deki gibi yığınla mektup alıyor ve titizlikle cevaplıyordu onları.

Ama artık zamanının büyük bölümü uzun bir

romanı, *Klim Samgin'in Hayatı*'nı yazmaya ayrılmıştı. Kitapta, 1917 devrimlerinden önce Rusya'da, düşünsel bakımdan ileri çevrelerin hayatını anlatıyordu. "Ortalama bir aydın" olan başkarakter Klim Sangin, ülkesini sarsan fırtınaları yaşayarak kendini ve geleceğini berrak bir şekilde görmeye çalışır. Birkaç cilt tutan bu destan, aydın kesim içindeki liberallere yönelik sert bir saldırıydı; kapitalizmden kopmayı başaramayan bu liberaller, bir süre sonra ister istemez devrimin amansız düşmanlarıyla aynı saflarda yer almıştı. Birkaç yıl sonra, 12 Haziran 1913'te diğer Rus yazarlarıyla tartışırken Gorki, romanındaki didaktik amaca değinerek şöyle demişti: "Yurtdışında yaşayan mülteci aydınlar Sovyet Rusya'ya iftira ediyor, entrikaları teşvik ediyor ve genel olarak alçakça davranıyor; bu aydınların çoğu birer Samgin'dir."

Romanı üzerinde çalıştıkça onu daha derinlikle kavradı. 2 Haziran 1924 tarihli bir mektubunda, "Daha uzun bir süre, bir yılı aşkın süre yazacağım bunu," diyordu Fedin'e. "Dev bir şey olacak; romandan çok 1880'den 1918'e kadar geçen yılların tarihi. Bitirebilecek miyim bilmiyorum. Tema ilgi çekici: Kendi kendini bulan insanlar." 1925'in Aralık ayında da Şişkov'a şöyle yazıyordu: "Rusya'ya ne zaman döneceğim? Başladığım dev romanı ne zaman bitireceğim? Galiba en az bir yılımı alacak. Rusya'da çalışmayacağım. Tüm ülkeyi dolaşacağım, senin yaptığın gibi."

Böylece, Rusya'ya dönüşünü ertelemek için, bitirmesi gereken uzun bir romanı olduğu bahanesine sarıldı. Bu mesleki zorunluluk, politik vicdanıyla

da barışmasını sağlamıştı. Üstelik hastaydı ve yolculuğun getireceği yorgunluktan korkuyordu. 23 Eylül 1926'da Gruzdev'e, "Sağlığım hakkında tek iyi kelime söyleyemiyorum," diye yazmıştı. "Sağ kolum omuzun tam altından feci şekilde ağrıyor ve başımda da önceden hiç bilmediğim ağrılar var. Buna bir de sonbaharın hediyesi bronşiti ekle. Bütün bunlar çok rahatsız edici. Romanımın ikinci cildini yazmaktayım ve başka hiçbir şey yapamıyorum."

Bu arada Rusya'dan gelen mektuplar da gittikçe sıkıştırıyordu onu; kitlelerin ilahı haline geldiği ülkesine dönmesi için yalvaran mektuplardı bunlar. İşçiler, köylüler ve aydınlar, ta uzaklardan ona olan sevgilerini dile getiriyorlardı. Şair Yesenin, "Bütün Sovyet Rusya durmadan seni düşünüp şu anda nerede olduğunu ve sağlığını merak ediyor," diye yazmıştı ona. "Bu sağlık çok önemli bizim için."

Ekaterina, onu "gönüllü sürgün"ünü sona erdirip Rusya'ya dönmesi için ikna etmek amacıyla Sorrento'ya özel bir gezi yaptı. Rahatlıkla geri dönebileceği konusunda Kremlin'den güvence getirmişti. Onu ikna etmesine yardımcı olması için, Sorrento'da karısıyla birlikte hiçbir iş tutmadan tatlı bir hayat süren oğulları Maks'ı da yanma çağırdı. Artık otuzuna yaklaşan Maks, zekâsı oldukça kısıtlı, neşeli bir genç adamdı ve motosikletlerle otomobillere tutkuya varan bir ilgi duyuyordu. Annesi, babasıyla birlikte Rusya'ya dönerse orada yaşayacağı bolluk ve refah dolu hayatı anlattı ona. Dinlediklerinin büyüsüne kapılan Maks, bavullarını toplayıp oradan ayrılması için Gorki'yi sıkıştırmaya başladı. Maks ile annesinin birlikte ısrarı, Gorki'nin kararlılığını

sarsıyordu. Ama gitmesine karşı çıkanlar arasında Mara Budberg de vardı. Çeka hapishanelerinde geçirdiği günlerin kötü anılarıyla Mara, Sovyetler Birliği'nde olmaktansa yurtdışmda çok daha emniyette hissediyordu kendini. Gorki'ye, yazmaya devam etmesi için gereken huzur ve rahatı Rusya'nın hiçbir yerinde bulamayacağını söyledi ısrarla.

Moskova'ya gitmesini isteyenlerle Sorrento'da kalmasını isteyenler arasında kalan Gorki, böyle önemli bir konuda bir türlü kendi başına karar verememekten ötürü huzursuzdu. Sovyetler'in geleceği konusunda içinin rahat olmaması da bu huzursuzluğu artırıyordu. Batı gazetelerinden her sabah Mara'nın çevirdiği yazılar, köylülerin hoşnutsuzluğu ve ülkenin dışmdaki ekonomik felaket tehdidi karşısmda Bolşevik rejiminin dayanıp dayanamayacağı konusunda kaygılanmasına neden oluyordu. "Görüyorsunuz," demişti, "onlar (Sovyet liderleri) bir avuç adam, oysa milyonlarca köylü var.... Bir gün köylüler fırtına gibi gelip devirecek onları." Vladimir Pozner de, Gorki'yi ziyaret ettikten sonra şöyle diyordu: "Köylülere güvenmiyor ve bir dalganın proletarya ile aydınları silip süpürmesinden korkuyor."

Ama sonunda Gorki'nin sıla hasreti öyle bir arttı ki, tüm korkularına baskın geldi. İtalyan faşizminin gürültülü gösterilerine artık dayanamıyordu. Mülteci yurttaşları, en azılı düşmanları olmuştu. Bu düşmanlık, çevresinde bir tür duygusal sürgün yaratmış, bu da fiziksel sürgünle birleşerek depresyona sürüklemişti onu. Yabancı olan her şey iğrenç geliyordu ona. Hükümetin yanlışlarına rağmen

Rusya'da onurlu, çalışkan ve eğitimli bir insanlığın doğmakta olduğuna umutsuzca kendini inandırmaya çalışıyordu. Yazıştığı kişilerden Ekaterina Kuskova, Sovyet rejimi hakkında gerçek duygularını sorduğunda, 19 Ağustos 1925 tarihli mektubunda mağrur bir şekilde şöyle cevap vermişti: "Sovyetler Birliği'yle ilişkilerim son derece açık. Rus halkı için başka bir rejimi olanak dahilinde görmüyor, başka rejim düşünmüyor ve istemiyorum." 1927'de yayınlanan "On Yıl" başlıklı yazıda da, SSCB'nin parlak geleceğine olan inancını ilan etti: "Yeni bir devletin kurucusu olan yeni Rus insanı, benim sevincim ve gururumdur. Ülkenin her yanında -fabrikalarda, köylerde, ücra steplerde, Sibirya'nın ormanlarında, Kafkasya'nın dağlarmda, kuzeydeki tundralardabu küçük ama muazzam insana, hâlâ kendisini anlamayan insanların arasında çalışan ve çoğu zaman bir başına olan o insana, yürekten selamlarımı sunuyorum. Yoldaş, bilmeni ve hiç tereddütsüz inanmanı istiyorum ki, yeryüzünde en gerekli insansın sen. Mütevazı işini yapmakla, yeni bir dünya yaratmaya başlamış oldun." *Pravda* da, Lenin için yazdığı methiyeyi basmıştı: "Onun insanüstü iradesi yok olmadı; yeryüzünde, insanların içinde varlığını sürdürüyor.... Dünya, o adamı bekliyordu; o geldi, yolu gösterdi ve insanlar da, önlerinde ölümsüz liderlerinin ışık saçan yüzünü görerek kararlılıkla takip edecektir o yolu."

İşte bu milliyetçi, Bolşevik yanlısı coşku içinde karar verdi ülkesine dönmeye. Orada bulacaklarını düşündükçe korkuyor, ama bir yandan da Rus ufuklarını görmek, Rus seslerini duymak, Rus ko-

kularını içine çekmek için dayanılmaz bir istek duyuyordu. Büyük bir heyecanla yolculuk için hazırlandı ve evindeki hiç kimse de onunla tartışmaya cesaret edemedi.

25 Mart 1928'de altmışıncı yaşgünü nedeniyle *New York Times*, altında elli kadar imza bulunan bir kutlama mesajı yayınladı. Sovyet gazetelerine dünyanın her tarafından coşku dolu telgraflar geliyor, onlar da zafer sevinciyle sayfalarında bu telgrafları sergiliyordu. En büyük Batılı yazarlardan bazıları - Romain Rolland, Stefan Zweig, Heinrich Mann, John Galsworthy, Georges Duhamel, H. G. Wells, Selma Lagerlöf- Sorrento'daki Rus devrimcisine saygılarını sundular.

1928 baharında Gorki, *Klim Samgin*'in ikinci ciltini bitirdikten sonra yol için son hazırlıklarını tamamladı. 20 Mayıs'ta oğlu Maks'la birlikte Sorrento'dan ayrılarak Moskova'ya doğru yola çıktı. İkinci sürgünü de ilki gibi hemen hemen yedi yıl sürmüştü.

XVII

RESMİ SÖZCÜLÜĞÜ

Gorki'nin dönmekte olduğu Rusya, birkaç yıl önce bıraktığı gibi değildi artık. Rejim, belli başlı muhaliflerini saf dışı ederek iktidara daha sıkı sarılmıştı. Komünist Parti Merkez Komitesi Genel Sekreteri Stalin, devletin başı olarak Lenin'in yerini almıştı. Ama genel olarak yeni SSCB liderleri, yurda dönmekte olan yazara karşı olumlu duygular içindeydi. İşçiler ile köylüleri yararlı bir heyecan içinde birleştirebilen adam, karanlıktan aydınlığa çıkan yoksul insanların simgesi olarak görüyorlardı onu. Yurtdışında rejime hizmet ettikten sonra, artık kendi ülkesinde hizmet edebilmeliydi ona.

Gorki, sosyalist deneyin başarıya ulaştığı konusunda ikna edilmek için büyük bir istek duyuyordu. Bütün hayatını bu karta oynamıştı ve şimdi yanılmış olma riskini kabul edemezdi. Saf devrimci düşüncenin, onu uygulamaya koyan yoldaşlar tarafından çarpıtıldığına dair bunca eleştiriden sonra, Rus toprağına, teknolojik ilerlemeye ve çalışan kitlelere duyduğu sevgiden ötürü, ülkesine döndüğünde her şeyi onaylayıp övmeye kararlıydı. Kitaplarında, halkın zaaflarını şiddetle yermişti, şimdi ise erdemlerini yüceltmek istiyordu. Kendilerine güven duymalarını sağlamak için bunu yapması gerektiğine inanıyordu. Ulusuna karşı üstlendiği gö-

rev, gerçeği biraz süslemesini gerektirmekteydi.

Basın, söz birliği etmişcesine, dönüşünden, proletaryanın bayram etmesini gerektiren olağanüstü önemli bir olay olarak bahsediyordu. Treni Polonya sınırını geçer geçmez neşe dolu gösteriler başladı. Yol boyunca bütün istasyonlarda, ellerinde pankartlar, çiçek demetleri ve hoş geldin sözleri yazılı flamalar olan kalabalıklar toplanmıştı.

Korolar *Enternasyonal*'i söyledi. İçtenlik dolu, yapmacıklıktan uzak konuşmalar yapıldı. Gorki, Moskova'da trenden indiğinde, Kızıl Muhafızlar'ın bir kolu tarafından selamlandı. Peronda onu karşılamaya gelen hoş geldin komitesinde siyasal liderler, yazarlar ve fabrika temsilcileri vardı. Ne çok seviliyordu! Ne iyi etmişti dönmekle! Kulaklarında çınlayan iltifatlar ve mutluluktan kalbinde duyduğu ağrıyla, tekrar tekrar teşekkür etti boğazı düğümlenerek. "Herhangi bir yerde, okurları tarafmdan böyle bir dostluk ve şölenle karşılanan başka yazar olmuş mudur bilmiyorum," diyordu *Pravda*'ya yazdığı bir yazıda. "O şenlik şaşkına çevirdi beni. Kibirli değilim ve çalışmalarımın böylesine büyük bir takdire layık olduğunu sanmıyorum. Bu karşılamanın en önemli ve hoş yanı, gördüklerimle hissettiklerimdi: Genç Sovyet yurttaşları, çalışmayı takdir edip yüceltmeyi biliyor. Bu da, kendilerini hazırlamakta oldukları ve çoktan başladıkları çabanın büyük önemini -uluslararası, dünya çapındaki önemini- kavrayıp hissettiklerini gösterir."

Bu açıklama, tam da Sovyet yetkililerinin ondan beklediği şeydi. O andan itibaren resmi kabuller, işçi kulüplerine yapılan ziyaretler, sendikaların dü-

zenlediği konferanslar, fabrika turları ve Bilginler Evi'nde verilen konferanslardan kendini kurtaramadı. Bu tür ziyaretlerden birinde şöyle demişti: "Sanki altı değil, en az yirmi yıl Rusya'dan uzak kalmışım gibi geliyor. Bu süre içinde ülke gençleşmiş..... Genç bir ülke görüyorum karşımda. Ve sanki kendim de gençleşmişim gibi geliyor bana." Tabii Lenin'in mozolesini de ziyaret etti. Yarım saat kadar düşüncelere dalarak sessizce durdu orada. Tahnit edilmiş cesedi görünce, Lenin'le sık sık giriştiği ideolojik tartışmaları düşünmüş olmalı. Gorki'nin mutluluk içinde boyun eğmesiyle sona ermişti artık tartışmalar.

Halkın içine daha iyi girebilmek için, bazen kılık değiştirip sakal takarak, yeni deneyimler peşinde Moskova sokaklarında dolaşırdı. 26 Haziran 1928'de, "Anında meraklı bir kalabalık tarafından çevrilmeden etrafı görebilmenin tek yolu bu," diye yazmıştı Ekaterina'ya. Kentin sıradan insanlarıyla kimliğini belirtmeden girdiği bu ilişkiler sonucunda, edebiyatın adamakıllı yenilenmesi gerektiğine inandı. Bir yazarlar toplantısında şöyle diyordu: "Edebiyat, her zamankinden daha da devrimci kılınmak zorundadır. Nasıl? Bence gerçekçilikle romantizmi karıştırmak çok gerekli".

Her taraftaki taşra kentleri, ziyaretlerine gitmesi için yalvarıyordu Gorki'ye. 1928 Haziran ayında, Kremlin'in de onayıyla uzun bir ülke gezisine çıkarak buna cevap verdi o da. GPU (1922'de Çeka'nın yerini alan gizli polis), bu onur konuğuna eşlik etmesi için görevliler atamıştı. Sosyalist çiftlikler, sosyalist okullar, sosyalist fabrikalar, suçlular için ku-

rulmuş sosyalist ceza kolonileri gösterildi ona. Gorki -her zaman olumlu olan- izlenimlerini, kadrosunu kendisinin yeniden düzenlediği *Başarılarımız* gazetesinde anlattı. Yorulmak bilmeksizin dolaştı, güneye, Ermenistan ile Kafkasya'ya gitti, sonra Kazan'a doğru kuzeye döndü ve yüreği heyecanla kabararak, Nijni Novgorod'a uğradı. Doğduğu ve herkes tarafından hor görülen bir dilenci olarak yaşadığı bu kent, şimdi oğullarının en ünlüsü olarak hoş geldin diyordu ona.

Gittiği her yerde, gücünün ve dehasınm bilincine varması sayesinde, halkın yaşadığı yeniden doğuşu öven konuşmalar yaptı. Tiflis'te şöyle dedi: "Yoldaşlar, bugün mutlu adam diyorlar bana. Doğru: Gerçekten mutlu olan, en güzel rüyalarıyla umutlarının gerçekleştiğini görmüş bir adam duruyor karşınızda. Rüyalar bulanık, umutlar belirsiz olabilir, ama beni canlı tutmuş ve hayatıma anlam katmışlardır. Bir eleştirmen olsaydım ve Gorki hakkında yazı yazmam gerekseydi, onu bulunduğu yere getiren gücün, yani karşınızda durduğu haliyle, bu kadar abartılı bir şekilde övdüğünüz yazar, sevdiğiniz yazar yapan gücün, bu dünyadaki bütün güzel, büyük ve değerli şeyleri düzenleyen çalışmanın gerçek değerini doğrudan, kendi kendine anlayan ilk Rus yazarı, belki de ilk kişi olmasmdan kaynaklandığını söylerdi." Nijni Novgorod'da, Belediye Sovyeti önünde de şöyle diyordu: "Moskova'dan Erivan'a, Erivan'dan da Nijni Novgorod'a sekiz bin kilometreyi aşkın yol kat ederken uğradığım her yerde olağanüstü bir izlenimle karşılaştım: Bu ülkede, artık kendi kendinin efendisi olan ve kendi ta-

rihsel anlamını hayran olunacak kadar iyi kavrayan zeki bir insan var." Nijni Novgorod yakınlarındaki sanayi kenti Sormovo'da düzenlenen mitingde de ülkenin yöneticilerini övdü: "Ben parti üyesi değilim, komünist değilim, ama bütün içtenliğimle söylemeliyim ki, parti gerçek anlamda sizin beyniniz, sizin gücünüz, sizin hakiki liderinizdir; ne yazık ve ne talihsizliktir ki, Batı proletaryasının henüz mahrum olduğu bir lider."

Yankılanıp duran bu açıklamalar, yurtdışına sığınmış Rus yazarları rahatsız ediyordu. Bunlardan, Fransa'da yaşayan Levinson, *Le Temps*'da yayınladığı makalede Gorki'yi "şeytan"a satılmış olmakla suçladı. Makaleye dikkati çekilince Gorki, kamuoyu önünde cevap vermeyi reddetti, ama Romain Rolland'ın kurduğu solcu *Europe* dergisine bir mektup gönderdi: "Özgürlüğü reddeden Bolşeviklerin yanında yer almakla suçlanıyorum. Evet, onların yanındayım, çünkü tüm dürüst işçilerin özgürlüğünden yana, asalaklarla boşboğazların özgürlüğüne karşıyım....1918'de, savaşın anarşiye sürüklediği köylülerle baş edecek güçte olmadıkları ve o sınıfla çatışarak işçilerin partisini yok edecekleri düşüncesiyle Bolşeviklerle tartıştım ve kavga ettim. Sonradan hatamı anladım ve şimdi de kesinlikle inanıyorum ki, Avrupa'daki tüm yönetimlerin kendisine karşı beslediği düşmanlığa ve bunun sonucu olan ciddi ekonomik sıkıntılara rağmen, Rus halkının diriliş vakti gelmiştir."

Rejime karşı böyle bir cömertlik karşılıksız kalamazdı. Gorki, gezileri nedeniyle çok yorgun düştüğünden yakınınca, ılıman iklimde kendini topar-

laması için yeniden Sorrento'ya gitmesine izin verildi. 12 Ekim 1928'de Moskova'dan ayrıldı. Sorrento'da, resmi yükümlülüklerinden kurtulmuş olarak yazma zevkini yeniden kazanmaya çalıştı. Ama yine, yeteneklerini Sovyet rejiminin eriştiği sonuçları övmeye adamak zorunda hissetti kendini. Bakû, Dnepropetrovsk ve Balahna'ya yaptığı yolculukları aktarırken, hemen hemen anlattığı her şeyde gözü kapalı bir hayranlığı dile getiriyordu. Balahna'daki kâğıt fabrikalarını kastederek "Böyle fabrikalardan söz ederken," diye yazmıştı, "insan aklının zaferini kutlamak için şiir yazmak lazım." Rusya'daki günlük hayatın olumsuz yönlerini öne çıkarmaktan kaçınmaları, bunun yerine tüm vücutları ve ruhlarıyla kendilerini, sosyalizmin zaferlerini övmeye adamaları için zorluyordu meslektaşlarını. Yararlılığın nitelikten önde geldiğine her zamankinden de çok inanıyordu. Edebiyat, ancak propaganda çerçevesi içinde anlaşılıp kabul edilebilirdi. Zaman ve ülke, böyle bir tutumu gerektiriyordu.

Açlara Yardım Komitesi'nde görev aldıktan sonra 1921'de Sovyetler Birliği'nden sürülen Ekaterina Kuskova, Sovyet gerçeğini "tek yanlı", dolayısıyla da yanlış değerlendirdiği için Gorki'yi eleştirmek amacıyla, 1929 başlarında bir mektup yazdı ona. Gorki, sert bir dille cevap verdi: "Mültecilere karşı kabalığım ve Rusya gerçeğini 'tek yanlı' değerlendirmem nedeniyle kınıyorsunuz beni..... Kabalığımdan söz edecek değilim; herhalde benim tabiatım bu. Ama ne olursa olsun, örneğin, kendisi gibi düşünüp hissetmeyen insanlara ve genel olarak da Rus kitlelerine yönelik tutumuyla bir aristokrat Bu-

nin'den daha kaba saymıyorum kendimi... Tek yanlı bakış ha?... Ama mektubunuzda siz kendiniz de tek yanlısınız -hem de fazlasıyla! Ancak, aramızda temel bir farklılık var: Siz, kendinizde isyan duygusu uyandıran şeyler karşısında sessiz kalmaya alışmamışsınız. Ben ise, böyle durumlarda sessiz kalmaya hakkım olduğunu düşünmekle kalmayıp, bu yeteneği en iyi niteliklerimden biri olarak görüyorum. Ahlaksızca mı, diyorsunuz? Öyle olsun... Gerçek şu ki, nüfusun yüzde 90'ı için korkunç bir çirkinlik ve yalan olan gerçek karşısında içten ve amansız bir nefret duyuyorum. Belki bilirsiniz, 'özeleştiri'ye, gündelik hayatın kötü, zararlı çöpüyle insanları sağır ve kör etme alışkanlığına karşı olduğumu Rusya'dayken kamuoyuna -basında ve yoldaşlarla toplantılarda- açıklamıştım. Başarılı olamadım tabii. Ama bu, cesaretimi kırmadı: Bu gerçeğin, Rus halkını oluşturan 150 milyon insana zararlı olduğunu ve tüm insanların başka türden bir gerçeğe, çalışmak ve yaratmak için gereken enerjilerini azaltmayıp artıran bir gerçeğe ihtiyaç duydugunu biliyorum. İnsanda kendi iradesine ve aklına güven yaratan bu gerçeğin tohumları kitlelere serpilmiş ve harika sonuçlar almaya başlanmıştır bile. Benim tek derdim elektrifikasyon, sanayileşme, tarımda kalkınma ve sizin basınınızın kara çaldığı şeyler değil... Benim için önemli olan, şeker rafinerisinde çalışıp Shelley'yi orijinalinden okuyan işçi; benim için önemli olan hayata derin, sağlıklı bir ilgi duyan, yeni bir devlet kurmakta olduğunun farkında olan insan; kelimelerle değil, çalışma ve faaliyette bulunma tutkusuyla yaşayan insan... Benim iyimser, idea-

list, romantik, vb. olduğumu söyleyeceksiniz. Söyleyin, işiniz bu. Benimki ise neden 'tek yanlı' olduğumu dilimin döndüğünce size açıklamak. Bu çerçevede de, 'tek yanlı' olmaya otuz beş yıl önce başladığımı unutmayınız."

Böylece Gorki, halkın iç huzurunu ve çalışma şevkini koruyabilmek için, yaşadıkları politik sistemin hatalarını bilmelerinin önlenmesi gerektiğini kabul ediyordu. Eski rejimin tüm hatalarını açığa vurup, yeni rejiminkileri kapatıyordu. Geçmişin ateşli anarşisti, pembe gözlükler takıyordu artık. Ülkesine duyduğu sevgiden ötürü, tatlı bir yalanı acı gerçeğe tercih etmekteydi. Kendisi, bu dönüşümün tam farkında değildi. Hâlâ proletaryanın mutluluğunu kendi kişisel çıkarlarından üstün tuttuğuna göre, gençlikteki düşüncelerinin hiçbirinden vazgeçmemiş olduğu kanısındaydı. Bir kez daha onun gözünde, hedefe giden her yol mübahtı. Hatta, "Teslim olmayan düşmanı yok etmek gerekir," diyecek kadar da ileri gitmişti.

Gorki, 1929'un Mayıs ayında Moskova'ya dönüp gazeteci, halk sözcüsü ve genç Sovyet yazarlarının danışmanı olarak faaliyetlerine yeniden başladı. Sovyetler'in Beşinci Kongresi'nde yürütme komitesine seçildi. Bir süre sonra da atanmış delege olarak Uluslararası Ateistler Kongresi'ne katılıp ateşli bir konuşma yaptı. Bu arada *Gurbet* adında bir dergi kurmuştu. Ama Haziran'da, SSCB içinde olguları kaydetmek amacıyla bir geziye çıkarak kuzey bölgelerini ve Beyaz Deniz'deki Solovetski Adası'nda, adi suçlularla rejim muhaliflerinin aynı dehşet verici koşullarda yaşadığı toplama kampını gezdi. O ce-

hennemde bile iyimserliğini korudu. Sovyet hukuk sistemi tarafından mahkûm edildiklerine göre, oradaki insanların, suçlarının bilincine varmaması ve cezalarından memnun olmaması mümkün değildi. Birkaç mahkûma sorular sorduktan sonra şöyle yazdı Gorki: "Çoğunun asıl konuyu, yani eskisi gibi yaşamaya devam etmelerinin imkânsız olduğunu anladığı açıkça belli oluyor. 'Toplumsal açıdan tehlikeli' unsurların davranışını gözlemledikten sonra, sonuç olarak belirtmeliyim ki, yeniden doğuş onlar için çok sancılı olsa da, 'toplumsal açıdan yararlı' hale gelmeleri gerektiğinin farkındalar. Bu olumlu sonuç, tabii ki o toplumsal açıdan tehlikeli unsurların yerleştirildiği koşullardan kaynaklanıyor."

Kararlı bir şekilde sevinç duyduğu bu teftişten sonra Leningrad'a uğradı, müzeleri gezdi, Moskova'ya dönüp kent dışında bir evde birkaç gün dinlendi ve 20 Ağustos 1929'da *Karl Liebknecht*'e binip Volga'dan aşağı doğru yola çıktı. Önce Astrahan ile Stalingrad'a, ardından *Rostov-na-Donu*'yla Tiflis'e uğradığı uzun yolculuğu sırasında sık sık durup el sıkıyor, çocukları öpüyor, yaşlı işçileri kutluyor ve kendisini görmek için toplanan kalabalıklara muzaffer devrim sloganlarıyla sesleniyordu. Ama Tiflis ile Vladikavkaz arasındayken kan tükürmeye başlayınca, Moskova'ya dönmek zorunda kaldı. Haklı olarak endişeleniyor ve yeryüzünde, yeniden mücadeleye atılmadan önce canlılığını yeniden kazanabileceği tek yerin Sorrento olduğunu düşünüyordu.

Gorki, 1929 Ekim ayında oraya gitti ve olabildiği ölçüde toparlanmaya başladı. Zamanını, *Ticaret*

Üzerine Konuşmalar, Lenin'den Anılar gibi pek çok makale ve *Somov ile Diğerleri* adlı oyunu yazarak geçirdi. Günlük programı övgüye değer bir düzenlilik gösteriyordu. Sabah dokuzda yemek salonuna gelip Mara Budberg, Maks ile karısı ve onların iki çocuğuyla birlikte kahvaltı ediyordu: Kahvaltı, içinde süt ve beş parça şeker bulunan bir fincan çok sert kahve, tereyağı olmaksızın bir dilim ekmek ve bir bardakta limon suyuyla birlikte iki çiğ yumurtadan oluşuyordu. Sonra odasına çekilip ikiye kadar çalışırdı Gorki. Her zaman konukların da bulunduğu hafif bir öğle yemeğinden sonra, iki yanında çam ve zeytin ağaçları dizili bir patikada yürüyüş yapar, o sırada iki torunu da çığlıklar ve kahkahalar içinde etrafmda koşuşturup düşüncelerini dağıtırdı. Sonunda bir banka gelip soluk soluğa otururdu. Bir sigara yakar ve manzaraya, denize, uzaklarda mavi puslar arasından görünen Napoli'ye ve Vezüv'e bakarak düşüncelere dalardı.

Bazen yürüyüşü sırasmda bir arkadaşı da olurdu yanında. Yazar Gladkov anılarında, Gorki'nin değneğiyle ufku işaret edip şöyle deyişini anlatıyordu: "Bunun değerini bil, hafızana kazı bunu. Burada doğa bir şenlik. Her şey oynayıp şarkı söylüyor: Deniz, dağlar, kayalar.... Ama bu doğa şenliğine alışamıyorum ben. Doğa, burada sahte bir görüntüye, bir tiyatro dekoruna dönüşmüş..... Buradaki insanlar da sefil bir halde yaşıyor. Altın ve çaput. Bizim ülkemizin güzelliği sert ve haşindir, ama orada hemen hemen herkes çok çalışır. Halkımızın tarihi, büyük çalışma ve büyük mücadelenin tarihidir. Şaşılacak bir halk!"

Biraz temiz hava aldıktan sonra eve dönüp sekizdeki akşam yemeğine kadar odasında çalışırdı. Sonra kâğıt oynayıp sohbet ederdi. Maks, bançosunu çalar ya da plak dinlenirdi. Gorki, özellikle Grieg ve Sibelius'u seviyordu. Konuklarıyla sohbet, çayla birlikte gecenin geç saatlerine kadar sürerdi. Deneme yazarı İlya Şkapa, bir keresinde Gorki'ye, yıllarca yanlış anlayıp eleştirdikten sonra Lenin'e olan güçlü bağlılığı hakkında soru sorunca, şu cevabı aldığını anlatıyordu anılarında: "Ben, politikacı değilim. Yalnızca Lenin her şeyi görüp anlayabilirdi. Ama o bir dehaydı, olayları kendi yaratan bir adamdı.... Anarşi yüzünden devrimin başarısızlığa gömülmesinden korkuyordum... Yanılan yalnız ben değilim.... Şimdi herkes, mücadelenin her aşamasında Lenin ile partisinin haklı olduğunu kabul ediyor. Büyük Petro Rusya'dan Avrupa'ya bir pencere açtı; Lenin de Ekim'de, tüm insanlık için sosyalist geleceğe pencere açtı."

Gorki iki çağa ait olduğu için -mesleğine çarlık döneminde başlayıp sosyalizm döneminde tam olgunluğa erişmişti- bazı yazarlar, şiirinde yücelttiği "fırtına kuşu" olarak görüyordu onu. Şairane coşkularla kendinden geçen Aseyev, şöyle diyordu: "Kanatlarından biri, çarlar zamanının gölgeleriyle suskunluğuna derinden saplanmış.... Yukarı kalkmış, geleneklerin tozundan ve anıların ağırlığından temizlenip aydınlanmış olan öbür kanat, yeni bir çağın ışığıyla, şafağın genç parıltısıyla ışıl ışıl büyük yüksekliklerde özgürce süzülüyor." Gorki'yi iyice inceledikten sonra da şöyle diyordu Aseyev: "Yüzünde inatçılık ve dünyada kimselerle uzlaşmama

ifadesi var. Ama hassas noktasına dokunulduğu anda aydınlanıyor yüzü." Dikbaşlı huysuzluk ile naiv bir yumuşaklığın, öfke ile şefkatin, kör kayıtsızlık ile endişenin karışımı vardı onda. İtalyan yazar Aleramo'ya göre, bir gün Tolstoy şöyle demişti Gorki'ye: "Kötü niyetli olmak için bu kadar haklı nedenlerin varken iyi olman çok tuhaf... Evet, kötü olabilirdin... Ama iyisin ve bu çok güzel."

Herkes aynı fikirde değildi ama. Mülteciler arasında Gorki'ye yönelik saldırılar, her zamankinden daha sık olmaya başlamıştı. 1930'da Paris'teki Salle Gaveau'da verdiği konferansta Bunin, Gorki'nin ikiyüzlülüğünü yeriyor, ağdalı üslubunu eleştiriyor ve giderek ünlenmesine hayret ettiğini belirtiyordu. Gorki, bu tür saldırılardan yerinmiyor, bunların, kendinden çok yurtdışında temsil ettiği Bolşevikleri hedef aldığını düşünüyordu. Ama Bunin'in, Rusça *Bugün* gazetesindeki yazılarında yer alan bazı rahatsızlık verici hataları da, biyografisini yazan Gruzdev'e mektupla bildirmişti.

Rusya'da bile Gorki'nin, "Sovyet hümanizmi"ni kullanarak en berbat mahkemeleri ve en anlamsız infazları haklı gösterme çabalarını lanetleyen edebiyatçılar vardı. Şair Vladimir Mayakovski, 14 Nisan 1930'da otuz altı yaşındayken kalbine sıktığı bir kurşunla kendini öldürmüştü ve intihara yol açan umutsuzluğunun, hüsranla biten aşk maceralarından çok hükümetin saldırılarından kaynaklandığı söyleniyordu. Gorki de Kültür Bakanlığı'ndaki görevlilerle dosttu. Kendisi de edebiyat görevlisi gibi bir şey olmuştu. Ender olarak üstünden çıkardığı görünmez bir üniforma giyiyordu. Sonradan Victor

Serge, "İçinde neler oluyordu onun?" diye yazmıştı. "Hâlâ homurdandığını, huzursuz olduğunu, sertliğinin öteki yüzünde protesto ve acı bulunduğunu biliyorduk. Şöyle diyorduk birbirimize: 'Bugünlerde patlayacak!' Aslında patladı da, ölümünden kısa bir süre önce Stalin'den koptu sonunda. Ama 1917'de *Novaya Jizn'*de *(Yeni Hayat)* birlikte çalıştığı insanların hepsi ortadan kaybolup hapse giriyor, o sesini çıkarmıyordu. Edebiyat ölüyor, o sesini çıkarmıyordu. Bir keresinde sokakta bir bakışını yakalamıştım. Büyük bir Lincoln arabanın arka koltuğuna tek başına kurulmuş, sokaktan uzak, Moskova'nın yaşantısından uzak görünüyordu, kendi başına cebirsel bir formüle indirgenmiş gibiydi. Yaşlanmış, incelip kurumuştu daha çok; bir Türk takkesinin içindeki kafası kemikli ve kırkılmıştı, burnuyla elmacıkkemikleri ileri çıkık, göz çukurları bir iskeletinki kadar çöküktü. Var olma ve düşünme isteğinden başka içinde hiçbir canlı şey olmayan, bir deri bir kemik kalmış, çilekeş bir insandı o. Acaba diye düşünmüştüm, bu, yaşlılığa özgü ve onda da altmış yaşında başlayan bir tür içsel kuruma, katılaşma ve büzüşme mi?"[1] Gorki'nin sorunu yalnızca bu "katılaşma" değil, bir tür düşünsel felçti aynı zamanda. İtalya'nın iklimi, ağrıyıp sızlayan eklemlerine ve karmakarışık zihnine iyi geliyordu. Dinleniyor, gevşiyor ve bazen de ülkesinin, doğum sancıları sırasında yaşadığı şiddetli kasılmaları unutuyordu.

Ama beklenmedik bir olay, Sorrento'daki hayatının sakin, çalışma dolu akışını bozdu. 22 Temmuz 1930 gecesi deprem oldu. 27 Temmuz'da Gorki, "Tam kırk yedi saniye sürdü," diye yazmıştı Gruz-

dev'e. "Korkunç bir panik oldu. Saat sabahın ikisi. Kapalı bir gece, alışılmadık bir sessizlik. Ve birdenbire yer hafifçe sarsılıp inledi, ağaçlar sallandı, kuşlar uyandı, yakınımızdaki evlerden yarı çıplak köylüler fırladı..." 29 Temmuz'da Kryuçkov'a şunları yazıyordu: "Durum feci. Neredeyse yarım milyon evsiz insan. En ağır darbeyi en yoksul bölgeler yedi. Kentler tümüyle yıkılıp toz gibi un ufak oldu ve binlerce kurban o tozun altına gömüldü."

Ama Sorrento'da fazla hasar yoktu. Tehlike geçince, Gorki'nin hayatı çalışma, okuma ve ziyaretçilerden oluşan rutinine yeniden kavuştu. Vezüv'ün kaprisinden ötürü buradan taşınmak konu bile edilmedi. 1931 baharına kadar Gorki, taşınmayı gerçekten hiç düşünmedi.

Mayıs'ta yine Moskova'daydı. Orada, her zamanki gibi işçi ve öncü temsilcileriyle görüştü, George Bernard Shaw gibi yabancı aydınları ağırladı, dağ gibi müsveddeleri güçlükle okuyup bitirdi, meslektaşlarının yayınladığı son kitaplara göz attı, kendisine hayran oyunculara oyununu sundu, Stalin ile Voroşilov tarafından ziyaret edildi ve onlara eski şiiri "Genç Kız ve Ölüm"ü okudu. Stalin, bu pek sıradan eserin bir sayfasına gösterişli bir şekilde şöyle yazdı: "Bu şey, Geothe'nin *Faust*'undan da büyük. Ölümü fetheden aşk. J. Stalin." Voroşilov da, aşağı kalmamak için bir sonraki sayfaya şunları yazmıştı: "Kendi adıma, Gorki'yi bir parçam olarak, kendi sosyal sınıfımdan bir yazar, ileri yürüyüşümüzü aklı ile resmeden bir yazar olarak sevdiğimi söylemek isterim." Böyle yüksek kişilerden gelen böylesine dalkavukça övgüler, edebiyatta yeni bir

çığır açma çabalarında Gorki'yi teşvik edebilirdi ancak. Kendi yazdıklarıyla yetinmeyerek bir dizi yayının da yönetmeliğini üstlendi: *Fabrikalar ile Sanayi Kuruluşlarının Tarihi, Iç Savaşın Tarihi, On Dokuzuncu Yüzyılda Genç Insanın Tarihi, Edebiyatta Çıraklık, Inşa Halindeki SSCB*... Ama gücü azalıyordu artık. Kış yaklaşırken yeniden İtalya'ya sığındı.

Bu sıralarda Sorrento'da onu gören Vladimir Pozner, sinirsel olarak bitip tükenmesine rağmen, bir parça değiştiğini belirtiyordu: "Saçında birkaç gümüş tel parlıyordu ve bıyıkları hâlâ açık tütün rengindeydi. Yanaklarında iki derin kırışık vardı... Gözleri mavinin aynı tonunda, sesi yine aynı boğukluktaydı." Gorki'nin yanında Mara Budberg, oğlu Maks ile karısı ve iki küçük kızları, bir doktor, bir hemşire ve birkaç arkadaşı vardı. Çiçekli bir bahçeyle çevrili pembe sarı evinde hayat, son derece güzeldi. Gorki düzenli olarak çalışıyor, baş ve işaretparmakları arasında tuttuğu ağızlıkla bütün gün sigara içiyor ve yemeklerde uzun uzun konuşmalar yapıyordu. Konuşmalarında söz hep dönüp dolaşıp Rusya'ya gelirdi. "Politbüro'ya gittim, Merkez Komite'ye," diyordu Pozner'in anlattığına göre. "Öylesine gidiverdim işte. Sıradan işçilerin devlet adamı olduğunu gördüm. Birçok şey biliyor ve öğreniyorlar. Herkes öğreniyor. Köyler, kentlere göç ediyor. Köylüler artık kırsal bölgede yaşamak istemiyor. Kentler kurulsun istiyorlar. Ve tiyatrolar. Ve sinemalar." Ve, "Ne büyük güç var halkımızda! Eskiden güçleri kullanılamıyordu. Şimdi ortaya çıkartılıyor... Büyük bir halk bu, henüz tam oluşmamış, manevi açıdan oluşmamış, anarşik. Çoğu zaman an-

laşılmayan şey, Lenin'in Rusya'yı, köylüler tarafından yutulmaktan kurtarmış olması. Köyler, kentlere karşı yürüyüşe geçmişti." Ve, "(Rusya'da) Herkes okuyor. Kitapların ilk baskısı bir günde tükeniyor. Ertesi gün kitapçıya giderseniz geç kalmış oluyorsunuz!"

1923 Nisan ayında havalar ısınınca, hemen Rusya'ya dönüp, varır varmaz da *Büyük Adamların Hayatı* dizisini çıkarmaya başladı. Nobel Edebiyat Ödülü'nü alacağından söz ediliyordu. 10 Mayıs'ta Stefan Zweig, "Kısıtlı bir çevre içinde, bir kez daha istedik size Nobel Ödülü vermelerini," diye yazmıştı ona. "Umarım sağlığınız iyidir ve bizim de giderek artan bir umutla baktığımız ülkenizi görüyor olmaktan mutlusunuzdur. Avrupa'nın aptallığı her sağduyulu insana utanç veriyor." (O sene Nobel Ödülü'nü, İngiliz yazar, John Galsworthy aldı.)

Ağustos'ta Rus yazarları, Amsterdam'daki Pasifik Kongresi'nde kendilerini temsil etmesi için Gorki'yi seçtiler, ama Hollanda hükümeti, Sovyet temsilcilerine vize vermeyi reddetti. Bu çok fazla şaşırtmadı Gorki'yi. Bir süredir Batı'ya saldırılarını artırmıştı. Hiddet dolu bir gurur içinde, Sovyetler Birliği'nin dünyadaki tüm ülkelerden, özellikle de kokuşmuş Fransa ile Kadiri Mutlak Dolar'ın, gangsterliğin, ırkçılığın ve linçlerin ülkesi Amerika Birleşik Devletleri'nden üstün olduğunu ilan etti. Amerikalı bir gazeteciye cevap olarak şunları yazmıştı: "Bence gezegenimizdeki en iğrenç uygarlık sizinki, çünkü Avrupa uygarlığının tüm utanç verici çirkinliklerini iğrenç bir şekilde kendinde geliştirmiş." Hatta *Izvestiya*'da, kendi yurttaşlarının hayat tarzını

şaka yollu eleştirme küstahlığını gösteren Sovyet yazarlarıyla gazetecilerine bile saldırdı; çünkü böylelikle, ülkelerinin düşmanlarına, rejime kara çalma fırsatı veriyorlardı. Öfke içinde onları, Nuh'un alçak oğlu Ham'a benzetti. Kutsal Kitap'taki hikâyeye göre Ham, saygısızlık ederek çıplak babasının üstünü örtmeyi unutmuştu. "Düşmanlarımız, böyle anekdot niteliğinde gerçeklerle 'bizi yerimize oturtabileceklerini' sanıyorlar," diye yazdı. "Yanılsamalarının şişi içinde bırakalım onları, ama rezilce anekdotların sayısının azalması için de çaba gösterelim... İçimizde Pan-Sovyet sosyalist sorumluluk ve dayanışma duygusunu geliştirmenin zamanıdır." Onun düşüncesine göre, bazı gerçeklerin açıklanmaması gerekiyordu, rejimi hedef alan mizah, kutsal şeylere saygısızlık etmek demekti ve sorumluluklarının bilincinde bir Sovyet yazarının, vatanının büyüklüğünü tutkuyla övmesi gerekiyordu. "Şiir Sanatı" başlıklı bir makalesinde daha da ileri giderek meslektaşlarını, ölümsüz olduğu sanılan eski temalardan -aşk, ölüm, vb.- uzaklaşmaya ve "insan faaliyetlerinin bilimsel alanına ait" yeni temalar geliştirmeye çağırdı. Edebiyatta, zihinsel durumlara ilişkin yorucu tahlillerin yerini, acil olarak sanayideki çalışmaların yüceltilmesi almalıydı.

Gorki, Sovyet yönetimine gösterdiği bağlılıkta ne ölçüde samimi, ne ölçüde oportünistti? Büyük ihtimalle kendini, ideal bir rejime hizmet etmekte olduğuna inandırmaya kararlıydı. Bu rejimin hatalarını görmeyi reddetmesinin kökeninde kendini koruma içgüdüsü vardı. Rejime inanmaktan vazgeçmek, geçmişini, dürüstlüğünü, çalışmalarını, ha-

yatını reddetmek demek olacaktı. Aşırı sağduyunun, yaşama nedenini elinden almasına izin vermektense, ara sıra kendi kendine yalan söylemek daha iyiydi. Arzuladıklarını gerçek sananların, istekleri doğrultusunda kadere boyun eğdirmek gibi büyük bir şansı vardı. Gelecek, kuşkucuların değil, ateşli taraftarlarındı; bağımsız davrananlarm değil, coşkuyla kendini adayanlarındı; karar veremeden sağa sola bakanların değil, gözlerine perde çekenlerindi.

Gorki'nin, yönetime bağlılığı konusunda tekrar tekrar güvence vermesi, bol ödül getirdi ona. Edebiyattaki kırk yılını kutlamak amacıyla bir komite oluşturuldu. Hayatı hakkında, *Bizim Gorki'miz* adlı bir film yapıldı. Leningrad ve Moskova'daki tiyatrolar, yeni oyunu *Yegor Buliyçev ve Diğerleri*'ni sahneledi. Sovyetler Birliği'nde bir yurttaşa verilebilecek en yüksek paye olan Lenin Nişanı verildi kendisine. Moskova'da onun adına bir edebiyat enstitüsü kuruldu. Leningrad'da Gorki, yirmi beş yıl önce Çar'ın emriyle atıldığı akademiye yeniden üye seçildi. Ve son olarak da en büyük ödül: Nijni Novgorod kenti, yüzyıllardır gururla taşıdığı ismini bırakıp Gorki oldu. Şehrin sakinleri bir sabah uyandıklarında, "Gorkili" olduklarını gördüler. Başka birçok Sovyet kenti de çarlık döneminin tüm izlerini silmek için isim değişikliğine uğramıştı: Petrograd (Büyük Petro'nun kenti) Leningrad (Lenin'in kenti) oldu, Tsaristsin (Çar'ın kenti) Stalingrad (Stalin'in kenti) oldu, Yekaterinodar (Büyük Yekaterina'nın kenti) Krasnodar (Kızılların kenti) oldu, vb. Ama daha önce hiçbir büyük kente çağdaş bir yazarın adı veril-

memişti. Gorki, sağlığında efsane haline gelmişti. Yalnızca edebiyat tarihine değil, coğrafyaya da aitti. "Bugün bir zarfın üstüne ilk kez 'Nijni Novgorod' yerine 'Gorki' yazdım," diyordu. "Beni utandırıyor, biraz da tatsız bir şey." Sovyet hükümetinin, geleneksel Moskova Sanat Tiyatrosu adına onun adını eklemeye karar verdiğini duyunca da aynı tepkiyi gösterdi. Valentin Hodaseviç'in *Tanıdığım Gorki* kitabında belirttiğine göre, "Olabilir mi bu?" diye sormuştu. "Aklına esen herkes, Moskova Sanat Tiyatrosu'na Gorki adını verebilir mi? Hem de tüm yurttaşlarımın önünde! Kurulduğundan beri Çehov'un olmuştur o tiyatro! Ne yapacağımı bilmiyorum!" Yetkililer, elleri değmişken Moskova'nın en büyük caddelerinden birinin adını da değiştiriverdiler: Tverskaya Caddesi, Gorki Caddesi oldu.

Bu övgü tufanında boğulmamak için Gorki, onun aracılığıyla Stalin'in, aslında Rus halkını övüp yüceltmeye çalıştığını söyledi kendi kendine. Tapınma ve inanma ihtiyacı, her zaman Slav ırkının temel özelliklerinden olmuştu. Kişilere tapma, bu saf ve cömert ulusun kanında vardı. En alt tabakasından gelen Gorki'de de entelektüel modelini bulmuştu. Kaleminden çıkan her satır, onun dehasının kanıtı sayılıyordu. Gazeteler, *Ana*'nın yazarına ifrata kaçan övgüler düzmede birbiriyle yarışıyordu. Sanki Gorki'ye hayran olmak, Sovyetler Birliği'nde bir yurttaşlık ödeviydi. Hiçbir zaman, dünyanın hiçbir ülkesinde, yaşayan bir yazar bu kadar büyük bir sevgi ve tapınmayla karşılaşmamıştı.

Ama Gorki heyecana kapılmamaya çalışıyordu. Yaratıcı güçlerinin kendisini terk etmeye başladığı

bir zamanda böyle coşkuyla övülmek, ona biraz rahatsızlık vermiş olmalı. Gençliğinde, damarlarında ilham kaynarken daha çok hak etmemiş miydi bu hayranlığı? *Klim Samgin'in Hayatı* üzerinde aralıksız çalışmaya devam ettikçe, kızgınlıkla dolu bir ümitsizliğe kapıldı. Neye değiyordu bu roman? Genel olarak bütün eserleri neye değiyordu? Endişe içinde bu soruyu sordu kendine. Kırım'da, kitaplarmdan söz ederken Tolstoy şöyle demişti ona: "Dövüş horozu gibi her şeye atıyorsun kendini... Dilin çok atılgan, hatta cambazca; böyle olmaz. Daha sade yazmalısın... Hikâyelerinin her birinde, tümü de aforizmalarla merammı anlatan birer muhakeme heyeti var... Kendinden çok fazla söz ediyorsun... Bu yüzden de yazılarında kendine özgü karakterler yök. Karakterlerinin hepsi birbirine benziyor. Galiba kadınları da anlamıyorsun; hiçbir kadını başarıyla anlatamadın daha."

Geriye dönüp baktığında, Tolstoy'un haklı olduğunu kabul etti Gorki. Sert, keskin, göz alıcı üslubu, anarşist mizacının fırtınalarını yansıtıyordu. İntikam alır gibi yazıyordu, kendi deyişiyle "zenginler, kemiklerini sızlatacak dondurucu bir soğuğu hissetsin" diye. Dilinin yoğunluğu, psikolojik çözümlemelerinin zayıflığını ve bu kadar ağdalı bir üslupla yazıp durduğu konuların tekdüzeliğini gölgeliyordu. Bazı gençlik hikâyeleriyle, ilk romanı *Foma* o kadar hayat doluyken, *Ana, Yaz, Okurov Kasabası, Artamonovlar, Üç Arkadaş* ve özellikle *Klim Samgin'in Hayatı* gibi olgunluk dönemi romanları, sıkıcı ve doktrinerdi. Otobiyografide çok daha rahat olduğunu kabul etmek zorundaydı Gorki. *Çocuklu-*

ğum, Ekmeğimi Kazanırken ve *Benim Üniversitelerim*'den oluşan otobiyografik üçlemesi, canlılığı ve içtenliğiyle kalıcı, hatta ölümsüz bir eser olacağa benziyordu. Rus halkının en bayağı içgüdülerini ve isyan ettirici kabalığını gözler önüne seriyordu. İrin dolu bir apse gibi patlayıp fışkırıyordu okurun suratına. Her dönemde, çevrildiği her dilde ve her sahnelenişinde güncelliğini çarpıcı bir şekilde koruyan paçavralar içindeki oyunu *Ayaktakımı Arasında* için de aynı başarı geçerliydi. Diğer oyunlarında yoktu bu olağanüstü sağlamlık. Hepsinde militan bir siyasal vaaz havası vardı. Çok fazla şey kanıtlamaya çalışınca yazar, ifrata kaçmış olur ve kazanmaya çalıştığı kitleyi kendinden soğutur. Öfke bile otomatik ve yapay hale gelir. Gorki bunun farkındaydı, ama yurttaşlarına birşeyler öğretme ihtiyacını dizginleyemiyordu. Eserinin sanatsal kalitesine biraz zarar verse de, eğitmenlik misyonuna inanmıştı.

Bu eseri düşündükçe, hem devrimci hem geleneksel olduğunu görüyordu. Sovyet edebiyatı çağını o başlatmıştı, ama kendi kökleri çarlık dönemindeydi. Bundan hoşlansa da hoşlanmasa da, imparatorluk Rusyası'nın son yıllarına damgasını vuran büyük yazarlar ile sosyalist gerçekçiliği benimseyen yeniler arasında canlı bir halkaydı o. İki dünyada birer ayağı bulunan bu kendi kendini yetiştirmiş adam, Rus kültürünün sürekliliğinin güvencesiydi. Hem yenilik getiren, hem eskiyi koruyan, geçmişle beslenen bir öncüydü.

Kalan bütün enerjisini, ötekilerin hepsini gölgede bırakacak bir romanı yazmaya ayırmak isterdi.

Ama zamanını ve enerjisini, ulus için yararlı acil faaliyetler arasında pay etmek zorundaydı. En büyük tutkusu, yeni proleter edebiyatını biçimlendirmekti. Gücünün azaldığını hissettikçe, kendinden sonra nöbeti kimin devralacağı sorusu kafasını kurcalar olmuştu. Ufukta yetenekli bir genç yazar görünür görünmez, sanki bu kendi kişisel zaferiymiş gibi sevinç duyuyor, yeni yazarın daha çok tanınmasını sağlamaya çalışıyordu. Sovyetler Birliği'ndeki pek çok yeni yazar başarısını ona borçluydu. Onlar için Gorki, yazarların babası, ulusun karanlık derinliklerinden gelen bir sihirbazdı ve içinde yazar olma çağrısını duyan herkese yol göstermekle görevlendirilmişti. Gazeteci, yayıncı, propagandacı ve edebi danışman olarak yürüttüğü faaliyetler zamanının çoğunu alıyordu. Yaratma uğraşının gereklerine uymayacak bir kargaşa içinde yaşamaktaydı. Bu kargaşa yüzünden acı çekiyor, ama romancılık yeteneğindeki düşüş için de özür olarak kullanıyordu onu. Kendini sürekli oyalayarak, hâlâ birşeyler üretiyormuş yanılsamasını yaşayabiliyordu.

1932 Ekim ayında, son bir kez Sorrento'nun yumuşak ışıkları içinde yıkanmaya gitti. Ama bu sığınağın sükûneti, sonunda rahatsız etmeye başladı onu. Sanki birkaç aylığına sürgüne gitmekle, Sovyetler Birliği'nde kitleleri canlandıran büyük hareketin dışında kalmış hissediyordu kendini. Uzaklarda, kendi ülkesi okullar açar, fabrikalar yapar ve köylere elektrik götürürken, faşist İtalya'nın bu gözden ırak köşesinde dinlendiği aklına geldikçe, bir kaçak olduğunu düşünüyordu. 9 Mayıs 1933'te İtalya'dan temelli ayrıldı. 17 Mayıs'ta gemisi Odesa'da

demir attı ve Gorki, hemen bir Moskova trenine bindi.

Sovyet hükümeti, iktidara geldiğinden beri Gorki'nin rahat yaşamasını sağlamıştı. Ne de olsa o, rejimin resmi ozanı, bir tür "Yaratıcı Zekâ Bakanı"ydı. Her tür maddi kaygıdan uzak tutuldu. Sovyetler Birliği'ne dönünce, Moskova'nın merkezindeki Malaya Nikitskaya Sokağı 6 numarada, *art nouveau* cepheli, üç katlı lüks bir ev verildi kendisine. Devrimden önce ev, simgeci ve dekadan şairlerin hamisi milyoner Rıyabuşinski'ye aitti. Gorki, aşırı süslü bir dekorasyonu olan bu koca binada rahat değildi. Moskova'nın hemen dışında bir tepede, kendisine verilen diğer evi tercih ediyordu. Yetkililerin onun için evhamlanması sayesinde bir araba, özel bir sekreter ve bir doktor vardı emrinde.

Geniş bir çevresi vardı ve bütün önemli insanlar gibi yakın takip altındaydı. Aldığı çok sayıda mektubun büyük bölümü aşırıya kaçmış övgülerle doluydu, ama arada bir, diktatörlükle işbirliği yaptığı için onu suçlayan imzasız mektuplar da çıkıyordu. Hatta bazıları tehdit ediciydi. Zaman zaman da içinde ilmik atılmış bir ip bulunan zarflar oluyordu. Bütün bunlar, GPU'nun onu bir gözetim ve koruma ağıyla sarıp sarmalaması için yeterliydi. Karşı devrimcilerin izini sürmede uzmanlaşmış olan bu ürkütücü örgüt, mesnetsiz suçlamalara dayanarak tutuklamalar yapıyor ve tutsaklarını, gizli işlemlerle alelacele yargılıyordu. En yüksek görevliler bile korkardı soruşturmalarından. Başında bulunan Genrih Yagoda, kaba, vicdansız bir adamdı; Gorki'yle arkadaş olmuş ve ikisi de ajanı olan Sek-

reter Kryuçkov ile Doktor Levin'i onun emrine vermişti. Gorki ile ailesini sık sık ziyaret ederdi. Gorki ise, halk düşmanı oldukları gerekçesiyle onun emriyle öldürülen binlerce kurban için hiç kınamadı bu adamı.

Gorki, Malaya Nikitskaya Sokağı'ndaki evin ikinci katında oturuyordu. Üçüncü katta oğlu Maks, gelini Nadejda ve iki torunu Marfa ile Daria vardı. Gorki'nin sağlığına göz kulak olma ve evi idare etme görevi, Olimpiyada Çertkova adında güvenilir bir kadına verilmişti. Bol ışık alan, geniş çalışma odasının yanında, sekreterinin mektupları açıp telefona baktığı bir oda vardı. Kryuçkov'un bir görevi de gelen sayısız ziyaretçiyi idare etmek ve Gorki kendilerini görmeye hazır olana kadar beklemelerini sağlamaktı.

Sabahları Gorki, romanının ya da kısa bir hikâyenin üzerinde çalışırdı; öğle yemeğinden sonra makaleler yazar ve mektupları okuyup cevaplandırırdı; akşam yemeğinden sonra, kendisinden yardım istemeye gelen insanlarla görüşür, bunların sonuncusu da gidince, gece geç saatlere kadar okurdu. Bazılarının kenarına notlar düşülmüş, yaklaşık on bin kitabı vardı. "Tuhaf" nesneler toplamayı da severdi: Japon ve Çin işi kemik heykelcikleriyle çok gururlanıyordu. Klasik müziği sever, cazdan nefret eder ve bazen, kendisine Rus halk şarkıları söylemeleri için şarkıcıları davet ederdi.

Sofrasında hemen hemen her zaman konuklar olurdu. Oyuncular, bilginler ve politikacılar, cumbası bahçeye bakan yemek salonunda toplanırdı çoğu zaman. Lev Nikulin'e göre "bir kültür merkezi",

ülkenin eliti için bir buluşma yeri, "bir düşün ve bilgi meşalesi"ydi burası. *Gorki'den Anılar*'da Vladimir Pozner şöyle yazıyordu: "Elleri ceplerinde, omuzları kalkık ve gövdesine göre çok küçük olan başı hafifçe bir yana eğik dururdu orada." Ağzını açtığı anda herkes susardı. Hastalığına ve yaşına rağmen, hâlâ gençlik ateşiyle doluydu. Boğuk sesiyle Rus halkının geleceğine olan inancını dile getirirken gözleri parlardı. Bir keresinde Pozner, "Bir gün insanlık uyanıp da dünyanın cennete dönüşmüş olduğunu görürse," dediğine tanık olmuştu, "bundan memnun olurlar mı sizce? Tabii ki hayır! Ne derler biliyor musunuz? 'Biz uyurken kim burada bir cennet yapmaya cüret etti? İstemiyoruz bunu. Cenneti biz kendimiz yapacağız!' "

Makaleleriyle konuşmalarında bıkıp usanmadan işledi bu düşünceyi. Meslektaşlarıyla tartışmalarında da, Rusçada düzenlemeler yapmak gerektiğini savundu kararlılıkla. "Edebiyatı süprüntü kelimelerden temizlemek için bıkmadan çalışmamız ve dilimizin arı ve anlaşılır olması için, ideoloji barındırmayan dürüst bir yazı tekniği için mücadele etmemiz çok önemli," diyordu. *Pravda* ile hükümet de bu kampanyada ona destek oldu.

Sovyetler Birliği'nde sanatçının görevleri konusunda da her an fikir beyan etmeye hazırdı. 14 Temmuz 1933'te bir resim sergisini ziyareti sırasında, oradaki gazetecilere şöyle demişti: "Ressamlarımız, Sovyet gerçeğini ve yeni insanı bir ölçüde idealize etmekten korkmamalı.... Resimlerindeki konulara gelince, daha çok çocuk yüzü, daha çok gülümseme, daha çok candan sevinç görmek iste-

rim." Aynı gün, bazı Sovyet heykeltıraşlarıyla konuşurken de şöyle dedi: "Sanatçının, yeni konular ve yeni plastik formlar araması övgüye değer bir şeydir, ama çabalarının sonucu, halk için her zaman anlaşılır olmalı." Birkaç yıl önce, Sapelov adında bir işçi, bir yazarın, kitaplarında hayatın iyi yanma mı, yoksa kötü yanına mı ağırlık vermesi gerektiğini sorunca, 11 Aralık 1927 tarihli mektubunda şöyle cevap vermişti Gorki: "Ben, iyi yanı öne çıkarmaktan yanayım... Kötü olan şeyler, her zamankinden daha kötü değil, bizim ülkemizdeki iyiler ise, burada ya da başka bir yerde önceden olduklarından daha iyi." Daha sonra, 9 Mart 1935'te *Pravda*'da yayınlanan bir yazısmda, aşırı gururlu bir yurtseverlikle, "Bizim edebiyatımız, dünyadaki en etkili edebiyattır," buyurdu.

Bu arada, zamanmın ve enerjisinin büyük bölümünü alan en önemli ilgi alanını, ilk Sovyet Yazarları Kongresi için yaptığı hazırlıklar oluşturuyordu. Bu uluslararası toplantı, yeni rejimde Rus dehasının gücünü ve çeşitliliğini tüm dünyaya göstersin istiyordu.

17 Ağustos 1934'te, elli değişik ülkeden altı yüz altı delege, Gorki'yi oturum başkanı seçti. Yaptığı açılış konuşmasında Gorki, "Dünyanın hiçbir yerinde edebiyat ve bilimin, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi kardeşçe yardımdan yararlandığı başka bir devlet olmamıştır," dedi. Kongrenin devam ettiği on altı gün boyunca başkan olarak görevlerini kahramanca yerine getirdi, tüm konuşmaları dinledi, oturumlar arasında meslektaşlarıyla konuştu, onları Malaya Nikitskaya Sokağı'ndaki evine davet etti.

Gorki'nin başını çektiği delegeler, "devrimci romantizm" adına Joyce'un, Proust'un ve Pirandello'nun eserlerini mahkûm ettiler. "Ayağını gerçeklikten kesmeden, insanı kendinden yukarılara yükselt," sözünü şiar edinmişlerdi. Kongrede oybirliğiyle benimsenen kesin kararda, "büyük proleter yazar Maksim Gorki'nin," ulusunun edebi dehasınm gelişmesinde "oynadığı olağanüstü önemli rol" vurgulanıyordu. Gorki, Sovyet Yazarlar Sendikası'na başkan seçildi.

Ama bu yeni onur, derin acısını unutturamadı ona: Üç ay önce oğlu Maks'ı, pul koleksiyonculuğu ve araba yarışlarına tutku derecesinde ilgi duyan o sevimli, aklı bir karış havada genç adamı kaybetmişti. Maks, babasına tercümanlık eder ve bazen müsveddelerini daktiloya çekerdi; birkaç kez de Dr. Levin ve sekreter Kryuçkov ile sıkı bir şekilde içmişti. Hastalandığında, çağrılan doktorlar zatürree teşhisi koydu. Tedavi sonuç vermedi. Maks, 11 Mayıs 1934'te öldü.

Yasa bürünen aileyi, en yüksek parti ve hükümet görevlileri aradı. *Pravda,* birçok taziye mesajı yayınladı. GPU başkanı Genrih Yagoda, Maks'ın babası ile dul karısını teselli için her gün ziyaretlerine giderek sadık bir dost olduğunu gösterdi. Ama Gorki, -tüm kalbiyle sevmesine rağmen bazen "sevimli bir hiç" dediği- oğlunun ölümüyle, kendi hayatının temelden sarsıldığını hissediyordu. Ancak çok çalışmak onu umutsuzluktan kurtarabilirdi.

Büyük bir gayretle arka arkaya makaleler yazdı; bunlar arasında "Gençlikle Konuşmalar" ve "Proletarya Hümanizmi" de yer alıyordu. Hatta, *Kolektif*

Çiftçi adında başka bir dergi kurdu. 1934 Aralık ayında, yazarlar delegesi olarak Moskova Sovyeti'ne seçildi. Son bir parmak bal, son bir yükümlülük. Artık insan değil, bir kurumdu. Sonsuz üzüntüsüne, yorgunluğuna ve kuşkularına rağmen, inancı, görev duygusu ve alışkanlık nedeniyle kabul ettiği resmi görevlerin zoruyla ayakta duruyordu.

XVIII

SON SÖZ

Rejimin resmi övgücüsü olma arzusunu tekrar tekrar ifade etmesine rağmen, Gorki, Stalin'in bu rejime kazandırdığı diktatörlük karakterini fark etmemiş olamaz. Ülkenin sürekli terör içinde yaşadığını biliyordu: Kimsenin otoritelere karşı gelme cesaretini bulamadığını; Troçki, Zinovyev ve Kamenev gibi geleneksel parti liderlerini de kapsayan vahşi bir tasfiye harekâtının uygulanmakta olduğunu biliyordu. Rusya'nın yeni efendisi, her türden suçlamanın arkasına sığınarak eski sadık partilileri birer birer saf dışı etmekteydi. Üst düzeydeki bu hesaplaşmalar Gorki'yi endişelendiriyordu, ama yapısı gereği duyarsız ve düzensiz olan bir ülkenin yeniden doğuşu için, belki de iktidarın tek kişi elinde toplanmasının gerekli olduğu düşüncesiyle, kısa sürede rahatlattı kendini. Bir zamarlar tutkuyla kendini özgürlüğe adamış olan bu ütopyacı, bütün imkânlar kullanılarak her şeyin devletleştirilmesinden, polis gözetiminden, zararlı güdülerin teşhir edilmesinden ya da yukarıdan gelen emirler doğrultusunda düşüncenin biçimlendirilmesinden hiç rahatsız olmuyordu. Proletaryanın mutluluğu bahanesine sığınıldığı sürece her türlü kısıtlama mübahtı ona göre. Ve mutluluğun, yakında gerçek olacağma inanmıştı.

1 Aralık 1934'te, Stalin'in başyaverlerinden Sergey Kirov öldürülünce dehşete düştü. "Kirov'un öldürülmesi son derece sarstı beni," diye yazmıştı Fedin'e. "Bin parçaya bölünmüş hissediyorum kendimi.... Onu insan olarak sever ve sayardım."

Kirov'un ölümü, büyük temizlikler dönemini yeniden başlattı. Rejime karşı geniş çaplı bir komploya girişildiğinden söz ediliyordu. Kapalı kapılar ardında yargılanan sanıklar, âdet olduğu üzere suçlarını kabul ediyordu. Stalin, hâlâ güvensizlik duyduğu insanları "tasfiye" etmek için bir fırsat daha yakalamıştı. Gorki de basınla birlikte durumu onaylıyordu.

Yine de Lenin'e beslediği sevgi dolu hayranlığı Stalin'e karşı duymuyordu. Konuşmalarıyla yazılarında, Lenin'in "deha"sını yüceltiyor, ama Stalin'e gelince, onun sadece "demir irade"sinden bahsediyordu. Ona göre Lenin, yeni bir toplumun yaratıcısı, Stalin ise güçlü bir yöneticiydi. Bu ayırım, Sovyetler Birliği'nin rakipsiz kalan yöneticisinin kendisine bolca yağdırdığı onur ödüllerini kabul etmesine engel değildi. Stalin'in, kitapları hakkında ettiği birkaç hoş söz, onu bir süre için canlı tutmaya yetiyordu. Böyle durumlarda içinden taşan bir heyecanla karşılık verirdi bazen. "Yaşasın Stalin, koca bir yüreği ve aklı olan adam!" diye bağırmıştı 1935'in Temmuzu'nda.

Stalin, Moskova'nın dış mahallelerinden birindeki büyük evinde ziyaret ederdi onu. Gorki, burada birçok Sovyet yazarını, hatta H. G. Wells ve Henri Barbusse gibi yabancı yazarları kabul etmişti. 1935 yazında Romain Rolland ile karısı Fransa'dan gelip

birkaç hafta kaldı Gorki'yle. Bir tercüman aracılığıyla iki adam, edebiyat ve politika üzerine canlı konuşmalar yaptılar. Rolland'ın ziyareti sırasında Gorki, Stalin, Voroşilov ve başka hükümet üyelerini de sofrasında ağırladı ve aralarında Ayzenştayn'ın *Potemkin Zırhlısı* ile Pudovkin'in *Ana*'sı da bulunan birçok film gösterildi.

Rolland'ın kısa süreli ziyareti, Gorki'nin çektiği azabın nedenini anlamasına yetmişti: Gorki, bağımsızlık arzusu ile yeni Rusya'ya, "halkların, şarkı söyleyerek piramitlerini inşa ettiği Firavunlar Rusyası"na olan bağlılığı arasında kalmıştı. "Çok yönlü, kalabalık bir hayatın anaforuna yakalanıp serseme dönmüştü," diye yazıyordu Rolland, "ve bir bireyci olarak daldı oraya. Sanki bütün hayatının acı veren bağımsızlığından uzaklaşıp büyük bir cemaat ordusuna katılmakla huzur bulmuş gibiydi. İmanını açıklamış ve tartışmaya girmemiştir; bir şantiyede ustabaşıdır o: Yapılan işe nezaret eder ve işçileri gayrete getirir ya da azarlar." "Ama," diye devam ediyordu, "beni aldatamaz: Bezgin gülümsemesi, eski anarşistin ölmediğini söylüyor bana. Hâlâ serseri hayatını özlüyor....Ayıyı andıran görünümüne ve hiddetli çıkışlarına rağmen zayıf bir adam aslında, çok zayıf. Narin ve şefkat dolu; korunmasız."

Başka yerlerde Rolland, Gorki'nin, hükümetin ve partinin gizli ajanı olan sekreteri Kryuçkov tarafından gözetim altında tutulduğunu açıklıyordu. *Journal du Voyage en URSS* 'inde (SSCB Gezisinin Güncesi) belirttiğine göre, Kryuçkov, "Dışarıyla iletişim üzerinde tam bir denetim kurmuş: Mektupların, ziyaretlerin (daha doğrusu ziyaret taleplerinin),

her şeyin önüne çıkıyor; Gorki'ye kimin ulaşıp kimin ulaşamayacağı konusunda tek yargıç o." Ve son bir yorum: "Hemen hemen hiçbir zaman tek başına kalmasa da, çok yalnız! Bir arada olabilsek (ve aramızdaki dil engeli kaldırılabilse), bana sarılıp, uzun süre, hiç konuşmadan hıçkıra hıçkıra ağlayabilirdi gibime geliyor".

Demek ki, Gorki'ye karşı hayranlık ve sevgi dolu bir solcu bile, onun gelip giden ziyaretçiler arasındaki duygusal yalnızlığından bu kadar etkilenebilmişti. Rolland, bir ideolojiye tümüyle boyun eğmesi yüzünden çaresiz duruma düşen Gorki'nin yaşadığı acıyı hissediyordu. Bu halk kahramanında esas olarak bir tutsağı görüyordu. Maiyeti ve sekreteri tarafından sesi kesilen "koca ayı"nın, "burnunda bir halka" vardı Rolland'a göre.

1935'in Temmuz ayında Gorki ile Rolland, Moskova'da bir demiryolu peronunda ayrılırlarken, kelimelerin ötesinde birbirini anlayan iki yakın arkadaştılar artık. Rolland, kendi şanının ağırlığı altında ezilen, hüzünlü, allak bullak ve yalnız bir adamın anısını da beraber götürüyordu kalbinde.

Gerçek o ki, Bolşeviklerle uzlaşmasından sonra Gorki, hükümet tarafından yönlendirilmişti. Bu açık seçik gerçeği kendisi de bazen görüyor, ama dehşet içinde hemen reddediyordu. Hükümet, 1920'de dış ülkelerden gıda istemek, 1928'de aydınları devrim saflarında toplamak, 1932'den başlayarak da yazarları "insan ruhunun mühendisleri" olarak harekete geçirmek için, onun uluslararası prestijinden yararlanmıştı. Bütün olgunluk ve yaşlılık yılları saf sanattan uzaklaştırılıp siyasal yararın hizmetine veril-

di. Aşırı safdilliği içinde Gorki, devletin satranç tahtasında bir piyona dönüşmüştü. Kaçınılmazdı da bu. Sovyetler Birliği'nde başka hangi yazarın Batı'da önemi ve adı vardı ki? Büyük çağdaş Rus yazarlarının çoğu sürgünü seçmişti. Sovyet otoriteleri için Gorki, hem yurtiçinde hem de dışında devrimci erdem timsali rolünü doğru dürüst oynayabilecek tek kişiydi.

11 Ağustos 1935'te, gelini ve iki torunuyla birlikte Volga'da ulaşım için yapılmış bir gemiye binip artık kendi adını taşıyan kente, yani , Gorki'ye gitti. Tesadüfen, geminin adı da *Maksim Gorki*'ydi. Yolculuk zor geçti onun için. Nem yüklü bir sıcak çökmüştü ırmağın üstüne. Motorların titreşimi sinirlerini bozuyordu. Çok huzursuz uyuyor ve zorlukla nefes alıyordu. Ama uğranan her limanda işçi temsilcileri ve yerel Sovyet üyeleriyle karşılaşıyor, onlarla konuşurken, kültür ve sanayi alanında gördüğü başarıları anlatıyordu bıkıp usanmadan.

Kırım'da uzun bir dinlenme de sağlığını geri getiremedi. Orada da pek çok ziyaretçisi oldu; bunlar arasında André Malraux da vardı.

Hastalığına rağmen Gorki, Aragon ile Şolohov'un yeteneği konusunda coşkuyla konuştu onlarla. Paris'teki Kültürü Savunma Kongresi'ne çağrıldı, ama gidemeyecek kadar halsizdi. Kırım'da kaldığı evin çevresinde terk edilmiş büyük bir park vardı. Yazmakla geçen saatleri arasında orada çalışarak çimleri belliyor, patikaları temizliyor, çiçek dikiyordu. Fiziksel bir iş yaparken elinin altında hep bir oksijen tüpü hazır bulunur, en ufak bir bayılma hissi gelince kullanırdı onu. 22 Mart 1936'da,

"Tek bir şeyden korkuyorum", diye yazmıştı, "romanımı bitirmeden kalbimin durmasından."

26 Mayıs'ta Moskova'ya dönmeye karar verdi. Trendeki vagonunda boğucu bir sıcak vardı. Arada bir havayı tazelemek için pencere açmak gerekiyordu. Gorki'nin nefesi kesilmiş, ciğerleri tıkanmıştı. Rahatlamak için birkaç kez oksijen çekti. Moskova'nın serin olacağını umuyordu, ama orada da sokaklarda esen yakıcı bir rüzgâr ve bunaltıcı bir havayla karşılaştı. Kendini şehir dışındaki evine zor attı.

Oraya varır varmaz ağır bir gribe yakalandı. Ciğerleriyle kalbinin durumu yüzünden hastalığı endişe vericiydi. Doktorları Levin ile Pletnev nöbetleşe ona bakıyor, ama hastalığını kontrol altına alamıyorlardı.

6 Haziran'da bütün gazeteler hastalığı hakkında bilgi verdi. Ama onu telaşlandırmamak amacıyla, sadece onun için *Pravda*'dan özel bir nüsha basıldı; burada hastalığından hiç söz edilmiyordu. Kryuçkov'un eline, tümü de aynı dileği ifade eden binlerce mektup geçiyordu: Ulusun manevi babası haline gelen büyük yazarın bir an önce iyileşmesi dileniyordu. Yatarken nefes alamadığı için, Gorki, günlerini ve gecelerini bir koltukta geçirmekteydi.

Ölümün yaklaştığını hissedince, en çok üzüldüğü şey, romanı *Klim Samgin'in Hayatı*'nı tamamlayamamak oldu. Ama bazen de eylem ve mücadele arzusunun canlandığını hissediyordu.

"Yaşamak, sadece yaşamak!" demişti. "Her yeni gün bir mucize getirir. Ve gelecek öyle olağanüstüdür ki, hiçbir hayal gücü önceden göremez onu!..

Çok çabuk ölüyoruz, çok çabuk!"

Kalan son gücünü topladı ve kurşunkalemle küçük kâğıt parçalarına yazarak hastalığı boyunca neler hissettiğini not etti. "Her şey ağırlaşıyor: Kitaplar, kalemler, bardak; ve her şey eskisinden daha küçük görünüyor." *Klim Samgin*'i düşünerek de, "Romanın sonu, kahramanın sonu, yazarın sonu." 16 Haziran'da beklenmedik biçimde canlandı ve doktorlarıyla el sıkışıp, "Galiba kefeni yırtıyorum," dedi. Ama sadece kısa süreli bir ertelemeydi bu. Ateşi yeniden yükseldi ve kan tükürmeye başladı. Titrek bir sesle, tüm dünyayı etkileyecek büyük bir felaketten söz ederek sayıklıyordu: "Savaşlar olacak... Hazırlanmalıyız...." Pazar günü, 18 Haziran 1936'da bilincini tümüyle yitirdi. Sabah, on biri on geçe öldü Gorki. Telefonla haber verilen ressam Korin, Gorki'nin ölü halde resmini çizmek için geldi. Üstünde açık mavi bir gömlekle yatağında yatar buldu onu, "çok ince ve gençleşmiş görünüyordu." Korin'in arkasında, çizimi bitirmesini bekleyen bir kalıpçı vardı; o da ölüm maskını yapacaktı Maksim Gorki'nin.

Hükümet ile parti adına basın ve radyo, "büyük Rus yazarı, sözün yetenekli sanatçısı, işçilerin sadık dostu, komünizmin zaferi yolunda çarpışan savaşçının ölümü"nü duyurdu hemen. Stalin, devlet töreni yapılmasını emretti. Gorki'nin cenazesi, aralarında Stalin, Kruşçev, Mikoyan gibi en yüksek rütbeli devlet adamlarının bulunduğu onur muhafızları eşliğinde Sütunlu Salon'da katafalka kondu. Binlerce kişi gelip son kez ona saygı sundular. Sonra ceset yakıldı.

20 Haziran'da Kızıl Meydan'da ağırbaşlı bir veda töreni yapıldı. Törene, siyah pazubent takan Stalin önderlik ediyodu. Toplar gürledi, orkestralar *Enternasyonal*'i çaldı, birlikler geçit yaptı. Sevgili yazarın küllerinin bulunduğu kap, Kremlin'de, Lenin'in mozolesinin yanmdaki duvarda bir nişe yerleştirildi. Devrimin bütün büyük öncülerinin küllerini içeren kaplarla buluşuyordu böylece. Pek çok konuşma yapıldı. Yazar Aleksey Tolstoy (Lev Tolstoy'un uzaktan akrabası), ünlü meslektaşına saygısını şu sözlerle dile getiriyordu: "Tarihten büyük adamların geçişi, iki tarihle -doğum ve ölüm tarihleriyle- değil, tek bir tarihle gösterilir: Doğum tarihiyle." Özellikle cenazeye katılmak için Moskova'ya gelen André Gide de, *Retour de l'URSS*'inde (SSCB Dönüşü) anlattığı gibi, o gün Kızıl Meydan'da konuştu: "Yoldaşlar, Maksim Gorki'nin ölümü yalnızca Rusya'yı değil, bütün dünyayı karartıyor. Bizim zihnimizde kültürün kaderi, Sovyetler Birliği'nin kaderine bağlıdır. Maksim Gorki, henüz sesini duyuramayanlara sesini vermiştir... Maksim Gorki artık tarihe mal oldu. En büyükler arasında yerini alıyor."

Gorki'nin ölümü, tüm Rus halkını derinden etkilemişti. Propaganda çabalarma rağmen, hafızalarında kalan onun politik konuşmalarıyla makaleleri değil, *Çocukluğum, Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim*'in keskin, dokunaklı sayfaları ile Tolstoy, Çehov, Korolenko ve Andreyev gibi büyük yazarlar hakkmda çizdiği sevimli portrelerdi.

Ölümünden hemen sonra popülaritesini kaybeden bazı yazarların tersine, yurttaşlarının Gorki'ye

duyduğu hayranlıkta hiç azalma olmadı. Sağlığında ilahlaştırılmıştı ve şimdi daha da çok ilahlaştırılıyordu. Ama birden dedikodular halk arasında telaş yarattı. Belki de Gorki'nin ölümüne ilişkin kuşku verici şeyler vardı. Rejim düşmanlarınca öldürülmüş müydü yoksa? Dedikodulardan daha da tedirgin edici olanı, siyasi polis şefliğinden alınan Yagoda'nın şaşırtıcı biçimde tutuklanmasıydı.

Sonunda 3 Mart 1938'de, Gorki'nin ölümünün üzerinden yirmi ayı aşkın bir süre geçmişken, resmi Sovyet basını, bazı ileri gelen kişilerin vatana ihanet, yabancı ülkelerle gizlice haberleşme, sabotaj, ulusal güvenlik karşıtı komplo ve terörist eylemlerinden Yüksek Mahkeme'de yargılanacağını duyurdu. Bu terörist eylemlerin kurbanları arasında, GPU başkanı Yagoda'nın ve "sağcı ve Troçkist bir blok"un emri üzerine "tıbbi yollarla öldürülen" Maksim Gorki ile oğlu Maks da vardı. Yagoda ile uğursuz ajanlarının yanı sıra Lenin'in en yakın arkadaşlarından Rikov, eski Sovyet elçileri Rakovski ile Krestinski ve partinin programını çizmiş olan ünlü Bolşevik teorisyen Buharin de mahkemeye çıkarılıyordu.

Bu, aynı türden büyük davaların üçüncüsüydü. Öncekilerde olduğu gibi bu sefer de "uşaklar"ı aracılığıyla Troçki'ye saldırıldı. İddianameye göre "Yahuda Troçki", "casusların başı", rejimin en iyi hizmetkârlarından bazılarına karşı bir kez daha komplo çevirmişti. Gorki, Stalin'in değişmez arkadaşı olduğu için, Troçki onun öldürülmesini istemişti. Yagoda'nın gözetimi altında bu cinayetin işlenmesi, Gorki'nin sekreteri olan ve bir yolunu

bulup onun soğuk algınlığına ya da başka bir hastalığa yakalanmasını sağlamakla görevlendirilen Kryuçkov ile hastalarını tedavi etmek yerine ölümünü hızlandıracak olan Dr. Levin ve Dr. Pletnev'e bırakılmıştı. Bu arada hayat dolu zararsız Maks da "tasfiye"den nasibini almıştı.

Stalin döneminde bu tür davalarda alışıldığı üzere, sanıklar "kendiliklerinden" suçlarını ikrar ettiler. Hatta, Devlet Savcısı Vişinski'nin yürüttüğü sorguları sırasında, alçakça amaçlarına dair ürkütücü ayrıntılara geniş biçimde yer verdiler. Kendilerine yüklenen suçların anlamsızlığı karşısında hiç de rahatsız olmuşa benzemiyorlardı. İradeleri kırılmış bir şekilde, hücrelerinde iyice belledikleri derslerini okudular. Günahlarını en kuvvetli biçimde itiraf eden, iki doktor oldu. Evet, Gorki'nin, Kırım'da bahçede çalışırken soğuk almasını sağlamışlardı; evet, bile bile yanlış tedavi uygulamışlardı ona; evet, siyasi ve karşıdevrimci bir cinayet işlediklerini biliyorlardı.... İddianame özetinde Vişinski, sanıkları "kokuşmuş birer çöp yığını" diye niteleyerek sözlerini şöyle noktaladı: "Küçük çocuklardan yaşlılara kadar bütün ülkemiz, tek bir şey beklemekte ve istemektedir: Ülkelerini düşmana satan hainlerle casusların, aşağılık köpekler gibi vurulmasını.... Zaman geçecek. Nefret uyandıran hainlerin mezarlarını ot bürüyecek.... Ve üstümüzde, mutlu ülkemizin üstünde, bizim güneşimizin ışıkları sevinçle parıldayacak. Eskiden olduğu gibi, geçmişin sefilliğinden ve pisliğinden arınmış bir yolda, sevgili liderimiz büyük Stalin'in ardından yürüyeceğiz. İleri, komünizme doğru ileri!"

On gün süren davanın sonucu korkunç oldu: Aralarında Buharin, Rikov, Yagoda, Krestinski, Dr. Levin ve Kryuçkov'un da bulunduğu on sekiz sanık kurşuna dizilmeye mahkûm edildi ve infaz, vakit geçirmeden gerçekleştirildi; Dr. Pletnev'in de içlerinde yer aldığı üç kişiye ise uzun süreli hapis cezaları verildi.

Dr. Pletnev, yirmi beş yıllık cezasını çekmesi için bir toplama kampına gönderildi. 1948'de, kamp revirinde asistanı olan Brigitta Gerland'a Gorki'nin, Stalin'in emriyle öldürüldüğünü söyledi. Gerland, özgürlüğüne yeniden kavuşunca, Pletnev'in hikâyesini yayınladı; Stalin'in Sovyetler Birliği'nde estirdiği terör havasından dehşete düşen Gorki, İtalya'ya dönmek istemiş ve kamuoyu önünde rejimi kınayacağı tehdidini savurmuştu. Tehdidini gerçekleştirmesine engel olmak için Stalin, iştah açıcı görünümde bir kutu şekerleme göndermişti ona. Gorki, yanındaki iki hemşireye bunlardan biraz verdi ve birazını da kendi yedi. Sonuç, çabucak geldi: Korkunç acılar içinde ölüm. Dr. Pletnev'in emriyle yapılan otopsilerde, üç cesette de zehir bulunmuştu. Yuri Anenkov'un *Karşılaşmalarımın Güncesi*'nde belirttiğine göre, Pletnev, "Biz doktorlar çenemizi tuttuk," demişti Brigitta Gerland'a. "Kremlin, Gorki'nin ölümüne ilişkin tümüyle sahte bir resmi açıklama yayınladığında bile sesimizi çıkarmadık. Ama sessizlik kurtarmadı bizi. Moskova'da söylentiler yayılıyordu; herkes Gorki'nin öldürüldüğünü, Stalin tarafından zehirlendiğini fısıldıyordu. Stalin, halkın dikkatini dağıtmak, kuşkularını başka yöne çekmek, başka suçlular bulmak zorundaydı. Tabii

en basit çözüm, biz doktorları suçlamaktı. Hapse atıldık..... Ama Gorki'yi ne diye zehirleyecektik ki? Aptalca bir soru -hiç kuşkusuz faşistlerden ve kapitalist tekellerden aldığımız emirler doğrultusunda hareket ediyorduk!"

Gorki'nin ölümünün tek sorumlusu olarak Stalin'i göstermekle Pletnev, Troçki'nin ve Kremlin'in efendisini sadece uyanık bir lider olarak değil, aynı zamanda kana susamış bir diktatör olarak gören diğerlerinin yanında yer almış oluyordu. Tabii anında tutuklanma korkusuyla Sovyetler Birliği'nde hiç kimse, en yakın arkadaşları arasında bile bu suçlamayı tekrarlamaya cesaret edemedi.

Stalin, ister Gorki'nin öldürülmesini emredip sonra bunu başkalarının üstüne yıkmış olsun, isterdoğal bir ölümü siyasal cinayet kisvesi altında sunmuş olsun, kitleler arasında bir propaganda zaferi kazandı. Ama zaman geçtikçe, kamuoyunda şaşkınlığın yerini sağduyulu bir kuşkuculuk aldı. Resmi basının iddialarına rağmen, Sovyetler Birliği'nde bile pek çok aklı başında insan, Gorki'nin "tıbbi bir cinayet"e kurban gittiği yolundaki Stalinci iddiayı inanılmaz bulmaya başladı. Altmış sekiz yaşında, veremli ve bitkin durumdaki Gorki, cinayet söz konusu olmaksızın pekâlâ zatürreeden ölmüş olabilirdi. "Sağcı ve Troçkist blok"un grotesk ve trajik yargılanışını sahneleyerek, Stalin, parti içindeki popülerliği kendi kişisel nüfuzu için tehlikeli olmaya başlayanları saf dışı etme işini tamamlamaya çalışmıştı. En büyük Sovyet yazarının ölümü, bu çatışmaya belirleyici bir yön kazandırmak için harika bir fırsat vermişti eline. Kitleleri heyecanlandırmak

için ünlü bir cesede başvurmaktan daha iyi yol olamazdı.

Ve böylece naiv, uzlaşmaz ve sadık Gorki, ölümünden sonra bile rejime hizmet etmeyi sürdürdü.

Notlar

1. *YOKSUL BIR ÇOCUKLUK*

1. Avrupa'nın kalan bölümünde kullanılan Gregoryen takvime göre 28 Mart. 19. yüzyılda, bu takvim ile Rusya'da kullanılan Jülyen takvim arasında on iki günlük fark vardı.

2. Bu bölümdeki bütün alıntılar Gorki'nin *Çocukluğum* kitabından.

2. *VOLGA*

1. Bu bölümdeki bütün alıntılar, Gorki'nin *Ekmeğimi Kazanırken* kitabından.

3. *ÇIRAKLIK YILLARI*

1. Bu bölümde, sonuncusu dışında bütün alıntılar, Gorki'nin *Ekmeğimi Kazanırken* kitabından.

2. Gorki'nin *Benim Üniversitelerim* kitabından.

4. *ÖĞRENCILER*

1. Bu bölümde, sonuncusu dışında bütün alıntılar, Gorki'nin *Benim Üniversitelerim* kitabından.

5. *KÖYLÜLER*

1. Rus gazeteci ve filozof (1842-1904).

6. *ILK AŞK*

1. Gorki'nin *Benim Üniversitelerim* kitabından.

7. *MAKSİM GORKİ*

1. Gorki, "Yol Arkadaşım" adlı hikâyesinde bu uzun yürüyüşü anlatmıştır.

11. *KANLI PAZAR*

1. Mordvinler (ya da Mordovlar), Volga havzasının orta kesiminde yaşayan ve Fin ailesinden bir dil konuşan bir halktı.

12. *SÜRGÜNÜN ÖFKESİ*

1. Gregoryen takvime göre 13 Ekim 1907. Gregoryen takvim ile Rusya'da kullanılan Jülyen takvimi arasında 19. yüzyılda on iki gün olan fark, 20. yüzyılda on üç güne çıkmıştı.

13. *CAPRI*

1. Zinovi Peşkov, 1884'te Nijni Novgorod'da doğmuştu. 1885'te doğan ve aktif bir devrimci olup 1917'den başlayarak Bolşevik iktidarı ile Bolşevik hizbin örgütlenmesinde rol oynayan Yakov Sverdlov'un ağabeyiydi. Yakov Sverdlov, 1919'da öldü. Urallar'da, eskiden adı Ekaterinburg olan Sverdlovsk kentinin adı, ondan gelir.

14. *VATANA DÖNÜŞ*

1. Zinovy Pechkov (Zinovi Peşkov'un Fransızca yazılışı), mesleğini parlak bir şekilde Fransa'da sürdürdü. Fas valisinin yakın çalışma arkadaşıydı ve 1926'da Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Ardından Doğu Akdeniz yüksek komiserinin hizmetine verildi (1930-39) ve sonunda Güney Lübnan hükümetine atandı. 1941'de Hür Fransa Kuvvetleri'ne katıldı. 1941'den 1943'e kadar Afrika'da

önemli görevlerde bulundu. 1944'te tuğgeneralliğe terfi etti, Chungking'deki Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'ne atandı ve Fransız Büyükelçiliği görevine getirildi. 1946'da, Tokyo'da General MacArthur'a gönderilen Fransız heyetine başkanlık etti. Aynı yıl korgeneralliğe yükseltildi ve Grand Officier de Légion d'Honneur payesini aldı. 1949'da emekliye ayrıldı ve 1970'te de öldü.

2. Karl Kautsky (1854-1938), Alman sosyalisti.

3. Duma başkanı Rodzianko, sosyalistlerle uzlaşma yolu bulunmasını savunuyordu. Milyukov, İttifak Devletleri'yle daha yakın ilişki kurmaktan yana olan ve Sovyetler'in üstünlüğüne karşı çıkan bir politikacıydı.

15. *DEVRİM*

1. Charles de Chambrun, *Lettres á Marie, Pétersbourg-Petrograd, 1914-1918.*

2. Victor Serge, *Memoirs of a Revolutionary* (Londra: Oxford University Press, 1963).

3. Maria Andreyeva, Sovyetler Birliği'nde pek çok resmi görevde bulundu ve 1953'te, seksen bir yaşında öldü. Ekaterina Peşkov'un da ülkesinde seçkin bir meslek hayatı oldu. Son derece saygın bir konuma geldi ve 1965'te, seksen yedi yaşında öldü.

4. Denikin ile Kolçak, Çar yanlısı önde gelen generallerdi; Rodzıyanko ise Oktobristlerin önderi olan bir politikacıydı.

17. *RESMİ SÖZCÜLÜĞÜ*

1. Victor Serge, *Memoirs of a Revolutionary* (Londra: Oxford University Press, 1963).

Ölümüne Troçki mi neden oldu, Stalin mi, ecel mi? Ardında böyle bir tuhaf tartışma bırakarak son bulan bir yaşamı anlatıyor Troyat. Ama, *Gorki* yalnızca bir biyografi değil. Mezun vermeyen "üniversite"lerde doğan bir büyük yazara atfedilen etiketlerin sorgulanması da...

Gorki'nin tanıklıklarıyla el ele tutuşarak, bu yazarın alabildiğine detaylı bir portresini çizen Troyat, aynı zamanda Çarlık Rusyası'ndan Sovyetler Birliği'ne uzanan bir toplumun panoramasını da gözler önüne seriyor.

"İki kişilik çatışıp duruyor içimde", diyordu Gorki, umutsuz ve kırık, inziva özlemi taşıyan ve büyük bir öfkeyle kavganın ta göbeğinde olmak isteyen. *Gorki*, bu parçalardan oluşan bütünün anlatımı.

Gorki, "sosyalist gerçekçi" olarak tartışmasız nitelendirilen bir yazarın, "gerçekçiliği cehennemin dibine yollamanın zamanı geldi de geçiyor" diyen yönünün anımsatılması.

Ve bunların toplamında, Gorki'nin yaşam öyküsü, uzun yıllar gündemden inmeyen, ineceğe de benzemeyen "sanatçı/angajman" sorunsalına bir mim koymadır.

Daha önce Dostoyevski ve Çehov incelemelerinden tanıdığınız Henri Troyat'dan, bu kez Gorki...

